

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΠΡΟΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΘΕΜΑ

**«Η ΑΝΑΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΡΑΤΩΝ: ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΗΣ
ΤΟΥΡΚΙΑΣ»**

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: ΣΩΛΗΝΑΡΑ ΕΥΡΥΔΙΚΗ (ies18012)

**ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ: ΜΠΕΛΛΟΥ ΦΩΤΕΙΝΗ,
ΑΝΑΠΛΗΡΩΤΡΙΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΔΕΣ**

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

Δηλώνω υπευθύνως πως, όλα τα στοιχεία σε αυτήν την εργασία τα απέκτησα, τα επεξεργάσθηκα και τα παρουσιάζω σύμφωνα με τους κανόνες και τις αρχές της ακαδημαϊκής δεοντολογίας, καθώς και τους νόμους που διέπουν την έρευνα και την πνευματική ιδιοκτησία. Δηλώνω επίσης υπευθύνως, όπως απαιτείται από αυτούς τους κανόνες, αναφέρομαι και παραπέμπω στις πηγές όλων των στοιχείων που χρησιμοποιώ και τα οποία δεν συνιστούν πρωτότυπη δημιουργία μου.

Ημερομηνία: Απρίλιος 2023

Η Δηλούσα
Ευρυδίκη Σωληναρά

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Η παρούσα πτυχιακή εργασία υπάγεται στο πλαίσιο μιας ποιοτικής έρευνας και ,συγκεκριμένα, ακολουθεί τη μεθοδολογία μελέτης περιπτώσεων (case study). Επικεντρώνεται στην εις βάθος ανάλυση της πολιτικής των αναθεωρητικών κρατών και ,εκ των υστέρων, στηριζόμενη στα χαρακτηριστικά γνωρίσματα μιας συγκεκριμένης χώρας (Τουρκία), επιδιώκει να εξάγει ορισμένα συμπεράσματα, σχηματίζοντας ένα τυπολόγιο – ακολουθία ενεργειών των αναθεωρητικών κρατών.

Για να επιτευχθεί αυτό, η συγκεκριμένη εργασία θα εστιάσει σε μία μοναδική περίπτωση (Τουρκική Εξωτερική Πολιτική), θα συλλέξει πληροφορίες για ένα συγκεκριμένο αλλά μεγάλο χρονικό διάστημα και μέσω της τεκμηριωμένης ανάλυσης, θα αποκομίσει ,σε επιμέρους κεφάλαια, τις διάφορες αλληλεπιδράσεις που λαμβάνουν χώρα τόσο στο εσωτερικό της χώρας όσο και στο γειτονικό αλλά και ευρύτερο διεθνές περιβάλλον.

Τέλος, με στόχο τη σφαιρική προσέγγιση του θέματος της εργασίας αλλά και την επιμέρους αποδόμηση της τουρκικής πολιτικής, θα χρησιμοποιηθεί συνδυαστικά και η θεωρητική ανασκόπηση, δηλαδή η αναφορά στοιχείων και πληροφοριών που περιλαμβάνονται στην θεωρητική βιβλιογραφία και σχετίζονται άμεσα με τις διαστάσεις του τουρκικού αναθεωρητισμού επί προεδρίας Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η σημασία της στρατηγικής για ένα κράτος κρίνεται αδιαμφισβήτητη καθώς δύναται να εξασφαλίσει μία διαδικασία παραγωγής ασφάλειας για το ίδιο το κράτος που την εκτελεί. Το είδος της στρατηγικής, είτε *αναθεωρητική* είτε *status quo*, καθορίζει σημαντικά τον τρόπο με τον οποίο ερμηνεύει και αναλύει ,ένα κράτος, τη δομή του διεθνούς περιβάλλοντος, τις ευκαιρίες αλλά και τους κινδύνους που προκύπτουν από αυτό καθώς και τους στόχους του και τα μέσα υλοποίησης τους (ήπια και σκληρή ισχύς). Η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας, κατά τη διάρκεια της προεδρίας του Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν, συνιστά χαρακτηριστική περίπτωση αναθεωρητικής στρατηγικής, η οποία αμφισβητεί κανόνες διεθνούς δικαίου ενώ ταυτόχρονα επιδιώκει διαρκώς να ενισχύσει την εμπλοκή της στην ευρύτερη γεωγραφική περιοχή. Στόχος της παρούσας εργασίας είναι να εξετάσει πως η Τουρκία ,επί προεδρίας Ερντογάν, προσπαθεί να ασκήσει την αναθεωρητική στρατηγική της, επαναπροσδιορίζοντας το status quo και τις σχέσεις της με άλλες Μεγάλες ή περιφερειακές δυνάμεις, δίνοντας βαρύτητα στις επικρατέστερες πρακτικές εφαρμογές της στο διεθνές σύστημα και ,λαμβάνοντας ταυτόχρονα υπόψη, τις επερχόμενες προεδρικές εκλογές αλλά και τις επιπτώσεις του καταστροφικού σεισμού. Η μεθοδολογική προσέγγιση που ακολουθείται ,στη συγκεκριμένη εργασία, είναι περιγραφική και βιβλιογραφική ανάλυση με μελέτη περίπτωσης (“case study”).

Λέξεις Κλειδιά: αναθεωρητισμός, τουρκική εξωτερική πολιτική, νεο-οθωμανισμός, κεμαλισμός, ισλαμισμός, Γαλάζια Πατρίδα, στρατηγικό βάθος, ερντογανισμός, εργαλειοποίηση, επεκτατισμός

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Κεφάλαιο 1: Ο Αναθεωρητισμός στις διεθνείς σχέσεις.....	6
1.1 Εννοιολογικό Πλαίσιο	6
1.1.1. Αναθεωρητισμός	6
1.1.2. Είδη Αναθεωρητισμού	8
1.1.3. Ισχύς	9
1.1.4. <i>Status Quo</i>	11
1.2 Όρια, Συνθήκες και Πρακτικές του Αναθεωρητισμού	13
1.3 Το Παράδειγμα της Ρωσικής Αναθεωρητικής Στρατηγικής	17
Κεφάλαιο 2 - Τα πρώτα χρόνια κυβέρνησης του Ερντογαν.....	19
2.1 Η εξέλιξη του νέο – οθωμανικού κράτους	19
2.2 Κεμαλισμός έναντι ισλαμισμού.....	22
2.3 Η πολιτική “μηδενικών προβλημάτων” και η έννοια του στρατηγικού βάθους	26
2.4 Ο Ρόλος της Τουρκίας στη διεθνή πολιτική	28
2.5 Οι γεωπολιτικές προτεραιότητες και τα προβλήματα της Τουρκίας	31
Κεφάλαιο 3: Η πολιτική του Ερντογάν μετά το πραξικόπημα 2016.....	35
3.1 Η εξέλιξη του τουρκικού αναθεωρητισμού.....	35
3.2 Το Δόγμα της «Γαλάζιας Πατρίδας».....	39
Κεφάλαιο 4: Σημεία Αποδόμησης Status Quo.....	43
4.1 Εσωτερική διάσταση	43
4.2 Εργαλειοποίηση ήπιας ισχύος	43
4.3 Η εξωτερική διάσταση.....	47
4.3.1. <i>Περιοχή MENA</i>	48
4.3.2. <i>Ανατολική Μεσόγειος</i>	56
4.3.3. <i>Δυτικά Βαλκάνια</i>	60
4.3.4. <i>Χώρες Καυκάσου</i>	63
4.3.5. <i>Ευρωπαϊκή Ένωση & NATO</i>	64
4.4 Σύγχρονες προκλήσεις και προβλέψεις	68
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	71
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΧΑΡΤΩΝ	75
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	77

Κεφάλαιο 1: Ο Αναθεωρητισμός στις διεθνείς σχέσεις

1.1 Εννοιολογικό Πλαίσιο

Κρίνεται εξόχως απαραίτητο, πριν αποδομηθεί η αναθεωρητική πολιτική ενός κράτους, να έχουμε κατανοήσει εις βάθος τις μεταβλητές που συνδέονται άμεσα με την άσκηση της. Γι' αυτό το σκοπό, ακολουθεί μια σειρά αναλύσεων σημαντικών διεθνολογικών όρων που συναντάει κανείς, καθώς εξετάζει τις διαστάσεις τους αναθεωρητισμού στην παγκόσμια πολιτική. Συγκεκριμένα, δίνεται έμφαση στην έννοια και τους τρόπους έκφρασης του αναθεωρητισμού, του status quo, της ισχύος, καθώς και της στρατηγικής. Ακόμη, διευκρινίζονται ,με την παράθεση παραδειγμάτων, οι διαστάσεις των αναθεωρητικών στρατηγικών, οι συνθήκες αλλά και τα όρια εφαρμογών τους στο διεθνές περιβάλλον εστιάζοντας σε γεγονότα που έχουν λάβει χώρα μέχρι και το Μάρτιο του 2023.

1.1.1. Αναθεωρητισμός

Όπως έχουν εξηγήσει οι Kenneth Walt, John Mearsheimer, και άλλοι μελετητές, υπάρχουν δύο είδη κρατικών δρώντων στο διεθνές σύστημα, εκείνοι που υποστηρίζουν ένα υπάρχον status quo (αμυντικός ρεαλισμός) και εκείνοι που επιδιώκουν να το αναθεωρήσουν (επιθετικός ρεαλισμός) (Κουσκουβέλης, 2004). Η έννοια του αναθεωρητισμού (Tskhay & Costa Buranelli, 2020) ενέχει διττό χαρακτήρα και αυτό διότι ο τρόπος με τον οποίο ερμηνεύεται εξαρτάται άμεσα από δύο αντικρουόμενες διαστάσεις: τη ρεαλιστική και την εικονική – ιδεατή προσέγγιση της πραγματικότητας. Με άλλα λόγια, το πώς πραγματικά διαδραματίζονται τα γεγονότα στο διεθνές γίγνεσθαι και το πώς θα επιθυμούσε ένα κράτος (στη προκειμένη περίπτωση, ένα *αναθεωρητικό*) να εξελιχθεί η διεθνής τάξη. Το φαινόμενο του αναθεωρητισμού προέρχεται από τη Μαρξιστική θεωρία και χρονολογείται ,στην ιστορία, από τα τέλη του 1918 έως και το 1939, σημειώνοντας κορύφωση στον Β 'Παγκόσμιο Πόλεμο (Κολιόπουλος, 2000). Οι ακόρεστες εδαφικές βλέψεις των ευρωπαϊκών κρατών, τα προβλήματα των μειονοτήτων καθώς και ο εθνικισμός αποτέλεσαν βασικές προϋποθέσεις για την ανάπτυξη του αναθεωρητισμού, δηλαδή της τάσης των δυσαρεστημένων χωρών να αναθεωρήσουν ή να ανατρέψουν το καθεστώς που προέκυψε από τις μεταπολεμικές συνθήκες ειρήνης.

Χαρακτηριστικό ιστορικό παράδειγμα αναθεωρητικής δύναμης, αποτελεί η Ναζιστική Γερμανία, η οποία ,το 1932, ανήλθε στην εξουσία με τον Χίτλερ και εδραίωσε την κυριαρχία του,

εξοντώνοντας οποιοδήποτε παράγοντα αμφισβητούσε την κυριαρχία της Γερμανίας. Η Γερμανία επί Χίτλερ δεν αποδεχόταν το status quo στην Ευρώπη και γι' αυτό προσήλθε στην αναζήτηση του λεγόμενου «ζωτικού χώρου» (“Lebensraum”), δηλαδή την επέκταση των συνόρων της χώρας. Ορμώμενοι από την ανάδυση του φαινομένου του αναθεωρητισμού και βάσει των θεμελιωδών γνωρισμάτων του, ένα κράτος χαρακτηρίζεται **αναθεωρητικό** (“revisionist state”) (Davidson, 2002) όταν αισθάνεται ,ή ακόμη δηλώνει, δυσαρεστημένο με το διεθνές *status quo*, δηλαδή με την ήδη υπάρχουσα διεθνή τάξη, και τη θέση του σε αυτό. Η δυσαρέσκεια απέναντι στην εγκαθιδρυμένη τάξη, δηλαδή στην κατανομή των δυνάμεων στη διεθνή σκακιέρα, οδηγεί είτε σε μία ιμπεριαλιστική πολιτική είτε σε μία αναθεωρητική πολιτική. Αξίζει να σημειωθεί, πως οι ρίζες του αναθεωρητισμού εντοπίζονται στην εποχή των αυτοκρατοριών και συγκεκριμένα στην έννοια του ιμπεριαλισμού (Narayan & Sealey-Huggins, 2017), ωστόσο λόγω της ιδεολογικής και ανήθικης διάστασης του ιμπεριαλισμού θεωρείται κατακριτέα από τον 20ο αιώνα και γι αυτό εδραιώθηκε η -λιγότερο ιδεολογικοποιημένη - έννοια του αναθεωρητισμού (Lenin, 2019).

Ο Hans Morgenthau διέκρινε το status quo από τις ιμπεριαλιστικές δυνάμεις (Gellman, 1988). Συγκεκριμένα, υποστήριζε πως ένα κράτος του οποίου η εξωτερική πολιτική τείνει προς τη διατήρηση της εξουσίας και όχι προς την αλλαγή της ή την κατανομή της εξουσίας υπέρ της, ακολουθεί μια πολιτική του status quo. Αντίθετα, ένα κράτος του οποίου η εξωτερική πολιτική στοχεύει στην απόκτηση περισσότερης εξουσίας και ταυτόχρονα επιδιώκει μια ευνοϊκή αλλαγή στο καθεστώς εξουσίας, ακολουθεί μια πολιτική ιμπεριαλισμού (Gellman, 1988).

Για να προσδιορίσουμε ότι ένα κράτος έχει υιοθετήσει αναθεωρητικές τάσεις, προϋποθέτει συνδυαστικά μία σειρά ενεργειών. Ειδικότερα (Rynning & Ringsmose, 2007), α) να επιδιώκει διαρκώς την εδραίωση της επιρροής του στην ευρύτερη γεωγραφική περιοχή, την ενίσχυση της ισχύος σε βάρος των άλλων κρατών καθώς και της εμπλοκής του σε περιοχές οι οποίες εξυπηρετούν τα συμφέροντα του, β) να αμφισβητεί διεθνείς συνθήκες και κανόνες και να επιδιώκει την αναδιατύπωση ή αναθεώρηση τους, διεκδικώντας προνόμια για το ίδιο του το συμφέρον, γ) οι ηγέτες της εκάστοτε χώρας να διατυπώνουν σαφώς και οριστικά (αλλά όχι απαραίτητα δημόσια) τους αναθεωρητικούς στόχους τους. Ωστόσο, αυτός ο δείκτης ,μεμονωμένα, δεν διακρίνεται για την επαρκή ισχύ του. Πολλές φορές ο αναθεωρητικός χαρακτήρας της εξωτερικής πολιτικής ενός κράτους συνεπάγεται πρόβλεψη πολέμου, εντούτοις αυτό, δεν αποτελεί παγιωμένο κανόνα, αλλά την- κατά περιπτώσεις - πιθανή έκβαση μιας επιθετικής επεκτατικής πολιτικής (Rynning & Ringsmose, 2007).

Οι ρεαλιστές και οι υποστηρικτές της θεωρίας μετάβασης της ισχύος αντιλαμβάνονται τις ανερχόμενες (rising) δυνάμεις ως αναθεωρητικές διότι είναι πρόθυμες να αμφισβητήσουν τις τρέχουσες διεθνείς διατάξεις και να δημιουργήσουν μια τάξη που να ανταποκρίνεται στις δικές τους ανάγκες (Toft, 2005). Ωστόσο, ο αναθεωρητισμός δεν είναι εγγενές χαρακτηριστικό των ανερχόμενων δυνάμεων. Οποιοδήποτε κράτος μπορεί να στραφεί σε αυτόν εάν δεν είναι πλέον, ικανοποιημένο με την υπάρχουσα διεθνή τάξη και έχει την ικανότητα να την αλλάξει. Για τους/τις υποστηρικτές/τριες του *επιθετικού ρεαλισμού* (Σπυρόπουλος, 2010), η αναρχία των διεθνών σχέσεων επιβάλλει στους κρατικούς δρώντες να αναζητήσουν τη μεγιστοποίηση της ισχύος τους ή την αύξηση της επιρροής τους. Από την άλλη πλευρά, για τους *αμυντικούς ρεαλιστές*, χαρακτηριστική πολιτική ανάπτυξης ισχύος είναι το αποτέλεσμα ενός συναισθήματος αυξανόμενης ανασφάλειας. Συνεπώς, όλα τα μέσα (δημοκρατική διαφάνεια, συμμαχίες κ.ο.κ.), με κατεύθυνση τη διεθνή σταθερότητα, δηλαδή τη διατήρηση του status quo, ενισχύουν το αίσθημα ασφάλειας και μειώνουν την αναρχία του διεθνούς συστήματος (Κουσκουβέλης, 2004). Τα αναθεωρητικά κράτη, όμως, δεν ενδιαφέρονται για τη διαίωνιση του status quo και σε αυτό το σημείο έγκειται η ειδοποιός διαφορά ανάμεσα σε μία αναθεωρητική δύναμη και ένα κράτος status quo.

1.1.2. Είδη Αναθεωρητισμού

Όπως συναντάμε στις διαστάσεις της ισχύος την κατηγοριοποίηση μεταξύ ήπιας (soft power) και σκληρής (hard power) αντίστοιχα, έτσι, θα μπορούσαμε να διακρίνουμε τη διαφορά μεταξύ του “ήπιου” αναθεωρητισμού και του “σκληρού” αναθεωρητισμού ώστε να αφομοιώσουμε καλύτερα το πλαίσιο εφαρμογής του. Είναι γεγονός ότι, οι περισσότερες υπάρχουσες μελέτες τείνουν να επικεντρώνονται στο πώς ένα αναθεωρητικό κράτος μπορεί να καταφύγει σε βίαια μέσα, προκειμένου να αλλάξει τη διακρατική κατανομή της εξουσίας αλλά και να αντικαταστήσει την υπάρχουσα διεθνή τάξη με κανόνες και θεσμούς που το εξυπηρετούν (π.χ. η ρωσική προσάρτηση της Κριμαίας ή η εισβολή των ΗΠΑ σε Ιράκ και Αφγανιστάν) (He et al., 2021). Διαχρονικά, από τις πιο διαδεδομένες στρατηγικές που βασίζονται στη στρατιωτική ισχύ συνιστούν η εδαφική κατάκτηση και η ένοπλη ανατροπή εξουσιών. Ο σκληρός αναθεωρητισμός ή άμεσος αναθεωρητισμός (hard revisionism), λοιπόν, μπορεί να εκφραστεί μέσω των στρατιωτικών στρατηγικών (military-based strategies). Ωστόσο, αντίστοιχες στρατηγικές επειδή στηρίζονται στην επιθετικότητα, θεωρούνται, ευλόγως, πιο επικίνδυνες και λιγότερο αποδοτικές τη σημερινή εποχή και δη την πυρηνική (G. Brooks & Wohlforth, 2005). Αντίθετα, με μεγαλύτερη σταθερότητα και συστηματικότητα, ο ήπιος αναθεωρητισμός ή έμμεσος αναθεωρητισμός (soft revisionism)

επιδιώκει τη θεσμική αλλαγή των κανόνων και συστημικών διατάξεων, προωθώντας έμμεσα το συμφέρον του δρώντα που τον ασκεί. Για παράδειγμα, τρόποι άσκησης του συγκεκριμένου τύπου αναθεωρητισμού θα μπορούσαν να αποτελέσουν μία έμμεση άσκηση ελέγχου στα πολιτικά και/ή τα οικονομικά ζητήματα άλλων κρατών ,η θεσμική παρεμπόδιση, ακόμη και μία αποχώρηση από κάποιο θεσμικό όργανο (Goddard, 2018). Δεδομένης της ήπιας άσκησης του συγκεκριμένου αναθεωρητισμού, επιστήμονες εικάζουν πως είναι πιο πιθανό να υιοθετηθεί εφεξής από τα κράτη και να συμβάλλει σε πιο ειρηνικές συνθήκες στο διεθνές περιβάλλον.

Εξερευνώντας επιπρόσθετες βιβλιογραφικές αναλύσεις, υπάρχουν ορισμένοι μελετητές οι οποίοι παρουσιάζουν διαφορετικούς τύπους αναθεωρητικών πολιτικών (Ikenberry, 2011). Συγκεκριμένα, γίνεται η διάκριση μεταξύ των αναθεωρητικών στρατηγικών “περιορισμένων στόχων” και “απεριορίστων και επαναστατικών στόχων”. Όπως μπορεί να αντιληφθεί κανείς, η πρώτη κατηγορία αναφέρεται στην προσπάθεια αλλαγής των δεδομένων της διεθνούς τάξης, ωστόσο, με τρόπους και μέσα που να διατηρούν τα θεμέλια του status quo (Ikenberry, 2011). Χαρακτηριστικά, μπορεί να αποσκοπούν σε επαναπροσδιορισμό των εδαφικών συνόρων, αλλά ,ταυτόχρονα, να εξακολουθούν να τηρούν τους κανόνες που διέπουν την εδαφική κυριαρχία των υπολοίπων κρατών και να αποδέχονται τη νομιμότητα της. Τουναντίον, οι στρατηγικές “απεριορίστων στόχων”, αμφισβητούν όχι μόνο την κατανομή της εξουσίας ή των αγαθών εντός του συστήματος, αλλά την ίδια τη δομή του συστήματος. Για να υπάρξει μία επιτυχημένη έκβαση στρατηγικής για τον συγκεκριμένο τύπο αναθεωρητισμού, πρέπει η διεθνής τάξη να υποστεί ριζικές αλλαγές. Βέβαια, υπάρχουν και οι ακραίες περιπτώσεις όπου ένα εξαιρετικά αναθεωρητικό - και επιθετικό ταυτόχρονα - κράτος μπορεί να επιδιώξει την ολική καταστροφή του υπάρχοντος συστήματος απειλώντας με πόλεμο (βλ.Γαλλία επί Ναπολέοντα Α΄ ή η Γερμανία του Χίτλερ) (ROTH and McLoughlin, 1994), (Daviau, 1979).

1.1.3. Ισχύς

Στη βιβλιογραφία των Διεθνών Σχέσεων έχουν αποδοθεί αρκετοί ορισμοί για την ισχύ (power). Σύμφωνα με τον Hans Morgenthau, η πολιτική δεν είναι τίποτε άλλο παρά “η μάχη για την ισχύ” (Hans Joachim Morgenthau and Thompson, 2006), ενώ άλλοι μελετητές (J.Spykaman) θεωρούν πως η ισχύς συνιστά το σημαντικότερο θεμέλιο του πολιτισμού (Spykman and Sempa, 2008). Κατά τον Robert Dahl, η ισχύς αποτελεί τη δυνατότητα μεταβολής των δυνητικών αποτελεσμάτων (Dahl, 1957). Συγκεντρώνοντας, ωστόσο, την πλειοψηφία των ορισμών καταλήγουμε ,πως, η ισχύς νοείται ως η δυνατότητα να ενεργεί κανείς, θετικά ή αρνητικά έναντι ενός υποκειμένου ενώ

,ταυτόχρονα, μπορεί να αποτελεί τη δυνατότητα πρόκλησης ή παραγωγής αποτελεσμάτων ,που, δεν θα συνέβαιναν σε διαφορετική περίπτωση (Κουσκουβέλης, 2017).

Η ισχύς διακρίνεται τόσο για τη δυναμική όσο και για τη στατική μορφή της, δηλαδή τη δυνατότητα να αλλάξει κανείς κάτι προς αντίθετη κατεύθυνση από ότι θα άλλαζε υπό σταθερές συνθήκες, και τα απτά στοιχεία όπως ο αριθμός πολιτών, στρατού, γεωγραφία αντίστοιχα (Κουσκουβέλης, 2017). Σε αντιδιαστολή με την έννοια της δύναμης (strength) ,η οποία αποτελεί την υλική και φυσική μορφή της ισχύος, η ισχύς εμπεριέχει τη δύναμη αλλά και τη δυνατότητα χρησιμοποίησης της για ένα συγκεκριμένο σκοπό. Σε περίπτωση που ενεργοποιηθεί, οδηγούμαστε στη λεγόμενη έγκλιση ή χρήση βίας (force) (Goulding, 1996).

Τέλος, η ισχύς μπορεί να εκφραστεί ως εξουσία (authority, power), δηλαδή το νομιμοποιημένο δικαίωμα ενός υποκειμένου να διατάζει και να επιβάλλεται αλλά και ως επιρροή (influence) , η οποία σχετίζεται με τον τομέα του συναισθήματος και τον εσωτερικό ψυχολογικό κόσμο ενός στόχου (Dahl, 1979). Γενικότερα, η ισχύς (και δη οι συντελεστές της) αποτελεί ένα από τα πιο κομβικά χαρακτηριστικά ενός κράτους στο διεθνές περιβάλλον καθώς, τόσο η μετρήσιμη πλευρά της (στρατιωτική, οικονομική δύναμη) όσο και η δυναμική (τα αποτελέσματα που αποφέρει) μπορούν να επηρεάσουν τη λήψη αποφάσεων, να ασκήσουν επιρροή και να προκαλέσουν δέος σε φίλους και αντιπάλους (Κουσκουβέλης, 2004).

Όσον αφορά την κατηγοριοποίηση της ισχύος σε είδη, αυτή συναντάται υπό τη μορφή της σκληρής (*hard power*) αλλά και της ήπια ισχύος (*soft power*) αντίστοιχα. Η σκληρή ισχύς (πληθυσμός, έδαφος, γεωγραφία, φυσικοί πόροι κ.α.) ασκείται μέσω εργαλείων όπως ο στρατός και η οικονομία με απώτερο σκοπό να (εξ)αναγκάσει ή ακόμη και να απειλήσει το στόχο να αναθεωρήσει ή να αλλάξει τη θέση του στο διεθνές γίγνεσθαι (Nye, 2004). Με λίγα λόγια, πρόκειται για ένα σύνολο υλικών ικανοτήτων και διαθέσιμων μέσων το οποίο επηρεάζει, α) τη θέση ενός κράτους στο διεθνές σύστημα, β) τις αλληλεπιδράσεις του με λοιπούς δρώντες, και γ) την ασφάλεια και την ευημερία του. Από την άλλη πλευρά, η ήπια ισχύς, σύμφωνα με τον J.Nye (Nye, 2008), μπορεί να εξασφαλίσει έμμεσα το επιθυμητό αποτέλεσμα, χωρίς απειλές, ή εξαγορές, αλλά ,αντίθετα, εδραιώνοντας ένα προφίλ κράτους προς παράδειγμα θαυμασμού αλλά και μιμητισμού. Βέβαια, ο Nye εξηγεί ταυτόχρονα, πως η ήπια ισχύς δεν είναι ακριβώς συνώνυμο της επιρροής καθώς η τελευταία εξαρτάται επίσης από την σκληρή ισχύ (Nye, 2009). Η ήπια ισχύς, λοιπόν, αποτελεί κάτι παραπάνω από μία τεχνική πειθούς ή από το τέχνασμα να παρακινεί κανείς ένα πλήθος ατόμων, γεγονός που τη καθιστά απαραίτητη για οποιαδήποτε εθνική στρατηγική. Ιστορικά (βλέπε πόλεμος έναντι της τρομοκρατίας), έχει αποδειχθεί πως η αποκλειστική χρήση

της στρατιωτικής ή οικονομικής ισχύος συνιστά μια περισσότερο δαπανηρή διαδικασία, απ' όταν ένα κράτος προβάλλει μία πλούσια και θετική εικόνα (κουλτούρα, πολιτισμός, αξίες κ.α.), προκειμένου να κατευθύνει προς την κατεύθυνση που επιθυμεί, ώστε να πετύχει τους στόχους του (Byman, 2013). Τέλος, ένα τρίτο είδος ισχύος το οποίο εισάγεται πάλι από τον J.Nye για πρώτη φορά το 2003, αποτελεί η έξυπνη ισχύς (*smart power*), η οποία πρακτικά συνδυάζει την ήπια και σκληρή ισχύ ταυτόχρονα. Αφετηρία της συγκεκριμένης έννοιας ήταν η επιθυμία του διακεκριμένου καθηγητή διεθνών σχέσεων αλλά και πρώην υπουργού άμυνας επί κυβερνήσεως Κλίντον, να ανατρέψει την “εσφαλμένη εκτίμηση πως η ήπια ισχύς μπορεί μόνη της να παράγει αποτελεσματική εξωτερική πολιτική” (Nye, 2009).

Αδιαμφισβήτητα, η σκληρή και ήπια ισχύς αποτελούν δύο άρρηκτα συνδεδεμένες έννοιες. Ο ρόλος της ισχύος κρίνεται κομβικός διότι καθορίζει σε μεγάλο βαθμό ποιος δρών έχει την ικανότητα να επηρεάσει την εξέλιξη διεθνών γεγονότων και, κατ' επέκταση, ποιος “κινεί άμεσα τα νήματα” στη διεθνή τάξη. Η συσχέτιση της ισχύος με τον αναθεωρητισμό είναι άμεση καθώς, οποιοδήποτε ζήτημα αφορά τη συμπεριφορά ενός κράτους, επηρεάζεται από την άσκηση της ισχύος (είτε ήπια είτε σκληρή). Καμία χρήση ήπιας ισχύος ή σκληρής ισχύος μεμονωμένα δε μπορεί να εξασφαλίσει την επιτυχία με ατέρμονη διάρκεια, παρά μόνο ο ισορροπημένος συνδυασμός τους.

1.1.4. Status Quo

Στις διεθνείς σχέσεις, ο λατινικός όρος “*status quo*”, δηλαδή “η υπάρχουσα κατάσταση των πραγμάτων” (Turner and Nymalm, 2019) χρησιμοποιείται πολύ συχνά, είτε για να περιγράψει το διεθνές γίνεσθαι και τις επιμέρους διατάξεις του, είτε να χαρακτηρίσει ένα κράτος το οποίο αντιλαμβάνεται τις δομές του διεθνούς συστήματος ως μία αναπόσπαστη και σταθερή μεταβλητή, η οποία πρέπει να διατηρηθεί (Davidson, 2016).

Τα λεγόμενα ‘*status quo κράτη*’ (*status quo States*) τείνουν να ενσωματώνονται πιο βαθιά στη διεθνή κοινότητα. Μάλιστα, οι καταστάσεις στις οποίες μπορεί να βρίσκονται οι *status quo* δρώντες διαφέρουν. Συγκεκριμένα, μπορούν να είναι μικρές χώρες/μικρά κράτη (*γνωστά ως “small” ή “fragile” ή “vulnerable” states*), που εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από άλλες χώρες για λόγους ασφάλειας, εμπορίου ή επενδύσεων αλλά και για να επωφεληθούν από τη λειτουργική αποδοτικότητα του διεθνούς συστήματος (Pedi, 2016). Ορισμένες *status quo* χώρες είναι ταυτόχρονα μεσαίες ή ανερχόμενες (“*rising power*”) και επωφελούνται από την τρέχουσα τάξη, και ως εκ τούτου, θέλουν να κοινωνικοποιηθούν καλύτερα στην παγκόσμια κοινότητα, για να

αποκομίσουν κέρδη και να επεκτείνουν την επιρροή τους. Αντίστοιχες περιπτώσεις status quo χωρών μπορούν ,επίσης, να είναι αυτές που επωφελούνται από το τρέχον παγκόσμιο σύστημα και επιθυμούν να διατηρήσουν την ηγεσία και τα προνόμιά τους (αξιόπιστες οικονομικές και στρατηγικές συνεργασίες, ενδυνάμωση ήπιας ισχύος μέσω της θετικής τους εικόνας κ.α.) (Gvalia et al., 2013). Κατά συνέπεια, ο σκοπός τους κυμαίνεται από τη διατήρηση ενός χαμηλού προφίλ έως το να διαδραματίζουν έναν υπεύθυνο ρόλο, και από την επιβίωση και την προσπάθεια για ανάπτυξη έως την επιδίωξη ανώτερων σκοπών στις θεσμικές διατάξεις (Keohane, 2020).

Ορισμένοι μελετητές εξακολουθούν να υποστηρίζουν ότι τα συγκεκριμένα κράτη, δεν αποτελούν απαραίτητα μια επαναστατική δυσαρεστημένη δύναμη και έτοιμη να αντικαταστήσει τη διεθνή τάξη (Turner and Nymalm, 2019). Μερικοί ερευνητές ,επίσης, κριτικάρουν τη θεωρία των διεθνών σχέσεων ως υπερβολικά ντετερμινιστική και υλιστική, θεωρώντας δεδομένο ότι οι αναδυόμενες δυνάμεις θα αμφισβητήσουν το status quo (Weber, 2021). Ωστόσο, εκεί που παρουσιάζεται η μεγαλύτερη σύγκλιση απόψεων είναι στο φαινόμενο της διατήρησης της δημοκρατικής ειρήνης, η οποία οφείλεται ,τουλάχιστον εν μέρει, στις status quo δυνάμεις, οι οποίες δεν έχουν πολλά να κερδίσουν από την έναρξη διεθνών συγκρούσεων (Chan, 2004).

1.1.5. Στρατηγική

Με τον όρο *στρατηγική*, στις *διεθνείς σχέσεις*, νοείται η δυνατότητα των δρώντων του διεθνούς συστήματος να θέτουν σε οργανωμένη και συνδυαστική λειτουργία όλα τα διαθέσιμα μέσα, πολιτικά, στρατιωτικά, οικονομικά και κοινωνικά (Κουσκουβέλης, 2014). Στόχος αποτελεί, η προβολή ενός αμυντικού ή επιθετικού πλαισίου ανάπτυξης προς άλλες οργανικές μονάδες του διεθνούς περιβάλλοντος, αποβλέποντας ,ταυτόχρονα, τόσο στην προάσπιση όσο και στη διεύρυνση των συμφερόντων τους (Lukasik, Goodman and Longhurst, 2003).

Γενικότερα, οι στρατηγικές σπουδές (Smith, 2011) έχουν προκύψει ως ένας εννοιολογικός χώρος μελέτης κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, εστιάζοντας στην αποτελεσματική χρήση της στρατιωτικής ισχύος, η οποία ,με τη σειρά της, θα μπορούσε να επιφέρει τα καλύτερα αποτελέσματα στις πεποιθήσεις της απειλής, δηλαδή πως να επιζούν τα κράτη και να ευημερούν στην πυρηνική εποχή.

Η κατεύθυνση της εκάστοτε στρατηγικής, πέρα από το θεμελιώδη στόχο της επιβίωσης, βάσει κλασικού ρεαλισμού, ο οποίος είναι κοινός για όλα τα κράτη, διαφέρει για τον κάθε δρώντα και διαμορφώνεται αναλόγως με το επίπεδο ισχύος που ο ίδιος κατέχει, πρωτίστως της σκληρής ισχύος

και δευτερευόντως της ήπιας (Λίτσας, 2010). Η πολυπλοκότητα του πολεμικού φαινομένου, πολλές φορές, αποκαλύπτει μία σειρά τακτικών σχεδιασμών αλλά και στρατιωτικών εφαρμογών, τα οποία όχι μόνο συμβάλλουν στην καλύτερη οργάνωση της πολεμικής διαδικασίας, αλλά ωθούν τις κρατικές οντότητες στην προετοιμασία κινήσεων, μεθοδολογιών και σχεδιασμών, τα οποία συνιστούν αποκλειστική απόρροια της στρατηγικής (Λίτσας, 2014).

Για να μπορέσει ένα κράτος να διαμορφώσει τη στρατηγική, πρέπει να λάβει υπόψη τις δυνάμεις επιρροής του διεθνούς συστήματος, δηλαδή εκείνους τους δρώντες οι οποίοι διαδραματίζουν κομβικό ρόλο στη διαμόρφωση του συστήματος και ,ταυτόχρονα, ασκούν επιρροή. Στόχος της στρατηγικής είναι η αποδυνάμωση του αντιπάλου, δηλαδή η παράλυση της διαδικασίας λήψης αποφάσεων του (Κουσκουβέλης, 2014).

Σε αυτή τη βάση, μια αναθεωρητική στρατηγική εξαρτάται ,σημαντικά, από το βαθμό στον οποίο ένα κράτος μπορεί να κινητοποιήσει στρατιωτική, οικονομική και κοινωνική ισχύ για την επιδίωξη αναθεωρητικών σκοπών. Οι ευκαιρίες αλλά και οι περιορισμοί για αυτή την κινητοποίηση διαμορφώνονται, κατά ένα μέρος, από την υπάρχουσα θεσμική τάξη αλλά και επιμέρους χαρακτηριστικά, τα οποία θα επισημανθούν αμέσως μετά.

Ο επεκτατισμός (Preston, 2019) συνιστά εξ' ορισμού μια αναθεωρητική στρατηγική, ωστόσο, ο αναθεωρητισμός γενικότερα δεν συνεπάγεται κατ' ανάγκη εδαφικό επεκτατισμό. Υπάρχουν ,όμως, πολλές άλλες στρατηγικές που είναι καταγραμμένες στη διεθνή βιβλιογραφία ως αναθεωρητικές ακριβώς διότι επιτελούν το σκοπό της αλλαγής του status quo μέσα από την προβολή ισχύος ή και την απόκτηση ελέγχου. Η αλλαγή του status quo προς όφελος του κράτους που την επιδιώκει, είναι το στοιχείο που πρέπει να λαμβάνουμε υπόψη, διότι δεν είναι κάθε προσπάθεια ενίσχυσης ενός κράτους αναθεωρητική. Για παράδειγμα, η ανάπτυξη της οικονομικής και στρατιωτικής ισχύος μιας χώρας ή η σύναψη συμφωνιών ή συμμαχιών, δεν είναι εξ' ορισμού αναθεωρητικές ενέργειες (Ward, 2017).

1.2 Όρια, Συνθήκες και Πρακτικές του Αναθεωρητισμού

Το μεγαλύτερο μέρος της υπάρχουσας βιβλιογραφίας επισημαίνει πως, οι προθέσεις μιας κρατικής οντότητας είναι αυτές που οδηγούν σε αναθεωρητικές πολιτικές, δηλαδή, κατά πόσο ένα αναθεωρητικό κράτος αποδέχεται ή αμφισβητεί τη θεσμική τάξη, εξαρτάται από το αν έχει περιορισμένες ή επαναστατικές βλέψεις και στόχους (Steinfeld, 2013). Στο διεθνές σύστημα, ενώ ορισμένα κράτη προσπαθούν να αναθεωρήσουν το status quo μέσω διαπραγματεύσεων, άλλα

επιλέγουν να εξέλθουν από αυτό εντελώς, οικοδομώντας ένα εναλλακτικό σύστημα στη θέση του. Στην περίπτωση ενός αμιγώς επιθετικού αναθεωρητικού κράτους, οι δρώντες επιδιώκουν να καταστρέψουν τους υπάρχοντες θεσμούς μέσω ηγεμονικού πολέμου (Gilpin, 1988).

Γενικότερα, παρά το γεγονός ότι η έννοια του αναθεωρητισμού είναι ευρέως διαδεδομένη, πολύ συχνά η βιβλιογραφική του ανάλυση αφορμάται από χώρες που θεωρούνται ανερχόμενες, δημιουργώντας μια μεροληψία απέναντι στις αναθεωρητικές δυνάμεις. Σαφέστατα, η ύπαρξη μιας ανερχόμενης δύναμης η οποία ,ταυτόχρονα, συντάσσεται με το status quo δεν αποκλείεται (Walker and Bull, 1978). Για παράδειγμα, οι περισσότεροι μελετητές συμφωνούν ότι η Κίνα είναι μια ανερχόμενη δύναμη, ωστόσο, αποτελεί ,ταυτόχρονα, μία αναθεωρητική πρόκληση για τους φιλελεύθερους θεσμούς αλλά και για τη θεσμική τάξη της Αμερικής. Συγκεκριμένα, έχουμε παρατηρήσει τη χώρα να πιέζει τους Οργανισμούς ασφάλειας στη Νοτιοανατολική Ασία (ASEAN) (Maizland and Albert, 2020), έχει αμφισβητήσει τους εδαφικούς κανόνες στις θάλασσες της Νότιας Κίνας και έχει ιδρύσει νέους οικονομικούς θεσμούς, όπως η Asian Infrastructure Investment Bank (AIIB) (Hameiri and Jones, 2018). Από την άλλη πλευρά, η Κίνα έχει ενταχθεί σε διεθνείς θεσμούς, σημειώνοντας μάλιστα εξαιρετικά ενεργή συμμετοχή (WTO) (WHO, 2022). Ενώ, λοιπόν, επιδιώκει αναθεωρήσεις στο status quo, αποσκοπεί ταυτόχρονα στην ενίσχυση, και όχι την ανατροπή, της (φιλελεύθερης) διεθνούς τάξης. Με λίγα λόγια, οι ανερχόμενες δυνάμεις δεν χρειάζεται πάντα να είναι αναθεωρητικές, ούτε οι μεγάλες δυνάμεις να δεσμεύονται στην υπάρχουσα κατανομή εξουσίας και στις κανονιστικές και θεσμικές βάσεις του διεθνούς συστήματος (Turner and Nymalm, 2019). Σήμερα, είναι γεγονός πως η «ανερχόμενη» Κίνα προσελκύει αξιοσημείωτη προσοχή στη σχετική βιβλιογραφία για τις διεθνείς σχέσεις και , μεταξύ εκείνων που εξετάζουν άμεσα αν είναι αναθεωρητική ή status quo δύναμη, οι περισσότεροι κλίνουν προς το δεύτερο χαρακτηρισμό (Turner and Nymalm, 2019). Από την άλλη πλευρά, η προσοχή στο δυτικό αναθεωρητισμό παραμένει πιο περιορισμένη. Ορισμένοι μελετητές υποστηρίζουν πως οι ΗΠΑ παρουσιάζουν αναθεωρητικές τάσεις, ,ωστόσο, κυρίως ως αποτέλεσμα των πολιτικών κυβέρνησης του Ντόναλντ Τραμπ. Το ίδιο έχει υποστηριχθεί και για τις ΗΠΑ υπό την κυβέρνηση του Τζορτζ Μπους (Brands and Feaver, 2017).

Αξίζει να σημειωθεί πως στις τρέχουσες μελέτες των αναθεωρητικών κρατών , παρατηρείται σύγχυση μεταξύ της επιθυμίας και της συμπεριφοράς ενός κράτους. Συγκεκριμένα, μπορεί να υπάρξει ένα κράτος το οποίο επιθυμεί να αλλάξει τα δεδομένα στη διεθνή σκακιέρα, ώστε να ευθυγραμμίζονται περισσότερο με τις προτιμήσεις και τις αξίες τους. Βέβαια, η συγκεκριμένη πρόθεση (ή και συμπεριφορά) μπορεί να γίνει αντιληπτή αρνητικά ,και πολύ εύκολα ένας status quo δρων, να θεωρηθεί αναθεωρητικός, είτε το αντίστροφο. Στην πραγματικότητα, η αντιληπτή

πρόθεση ενός κράτους και η πραγματική παρατηρούμενη συμπεριφορά αποτελούν δύο άμεσα συνυφασμένες έννοιες, ως προς την προσέγγιση του αναθεωρητισμού (Behraves, 2018). Για παράδειγμα, όταν η αυτοκρατορική Γερμανία αύξησε την ισχύ της, η συμπεριφορά της δεν σήμαινε απαραίτητα ότι ήταν αναθεωρητικό κράτος. Τουναντίον, αφού επέκτειναν επιθετικά τα εδάφη τους, εισβάλλοντας σε γειτονικές χώρες (εισβολή της ναζιστικής Γερμανίας στην Πολωνία, τον Σεπτέμβριο του 1939) (ROTH and McLoughlin, 1994), η συμπεριφορά της είχε γίνει αναθεωρητική, καθώς είχε αμφισβητήσει σοβαρά τον κανόνα κυριαρχίας της υπάρχουσας διεθνούς τάξης. Με άλλα λόγια, δεν προσμετρώνται οι δυνατότητες ισχύος ενός κράτους, αλλά οι επιθετικές του ενέργειες, που θα μπορούσε να το καταστήσει αναθεωρητικό.

Τα όρια και οι πρακτικές του αναθεωρητισμού, λοιπόν, βασίζονται τόσο στις ικανότητες (διαθέσιμοι πόροι) ενός κράτους, όσο και στην επιθυμία (ή στο κίνητρο) για αλλαγή. Εξίσου σημαντικοί παράγοντες αποτελούν, οι ευκαιρίες που προκύπτουν από το διεθνές σύστημα αλλά και οι απειλές που κινητοποιούν τα κράτη να αναθεωρήσουν τις πολιτικές τους (DiCiccio and Sanchez, 2021). Πολλές φορές, ο συνδυασμός αυτών των γνωρισμάτων επηρεάζει την αντίληψή μας για τον αναθεωρητισμό και την αποτρέπει να συμπεριλάβει ακόμη και τις μικρότερες ή και μεσαίες δυνάμεις, που μπορεί να έχουν την επιθυμία να αλλάξουν τη διεθνή τάξη, αλλά, δεν έχουν την ικανότητα να το πράξουν. Αδιαμφισβήτητα, το μέγεθος της επιθυμίας των κρατών να μεταβάλλουν ή να διατηρήσουν το status quo διαφέρει, προφανώς ανάλογα με το κέρδος που θα επιφέρει, αλλά ταυτόχρονα και το κόστος από τους υπάρχοντες θεσμούς (Davidson, 2006).

Ο αναθεωρητισμός, βάσει του νεο-ρεαλισμού (Spindler, 2013), ορίζεται κατά βάση από τη συμπεριφορά ενός κράτους, όχι από το αποτέλεσμα της συμπεριφοράς του. Σαφώς, δεν είναι σε θέση όλες οι αναθεωρητικές συμπεριφορές να οδηγήσουν στις αναμενόμενες αλλαγές στην υπάρχουσα διεθνή τάξη. Με άλλα λόγια, δεν μπορούμε να απορρίψουμε μια αναθεωρητική συμπεριφορά απλώς και μόνο επειδή αποτυγχάνει να αλλάξει τα δεδομένα στη διεθνή σκακιέρα. Για παράδειγμα, το Ιράκ εισέβαλε στο Κουβέιτ τον Αύγουστο του 1990 αλλά ηττήθηκε από τον - εξουσιοδοτημένο από τα Ηνωμένα Έθνη - συνασπισμό δυνάμεων με επικεφαλής τις Ηνωμένες Πολιτείες τον Φεβρουάριο του 1991 (Khalidi, 1991). Παρόλο που η εισβολή του Ιράκ απέτυχε να επιφέρει αλλαγές, είτε στα εδαφικά του σύνορα, είτε στην υπάρχουσα δομή της διεθνούς τάξης, η συμπεριφορά του μπορεί να χαρακτηριστεί αναθεωρητική από τη στιγμή που αμφισβήτησε τους κανόνες κυριαρχίας και εδαφικής ακεραιότητας που κατοχυρώνονται στο υπάρχον διεθνές σύστημα. Στο ίδιο πλαίσιο, υπό τη μορφή του ήπιου αναθεωρητισμού, θα μπορούσε να κινηθεί και η απόφαση του Ντόλαντ Τραμπ να αποχωρήσει από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας, η οποία σήμερα έχει αναιρεθεί επί προεδρίας Τζο Μπάιντεν, καθώς επίσης και από λοιπούς διεθνείς

οργανισμούς και συμβάσεις/σύμφωνα (UNESCO, INF, UNHRC κ.ο.κ.). Συγκεκριμένα, αν αναλογιστούμε τη βαρύνουσα σημασία τόσο των Ηνωμένων Εθνών όσο και των επιμέρους διεθνών οργανισμών (ΠΟΥ), ως προς τη λειτουργία της διεθνούς τάξης, αυτή συμπεριφορά θα μπορούσε να εκτιμηθεί ως αναθεωρητική.

Συγκεντρώνοντας όλα τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα που διέπουν μία αναθεωρητική συμπεριφορά, μπορούμε να αντιληφθούμε πως η στρατηγική ενός αναθεωρητικού κράτους δεν μπορεί να περιοριστεί αποκλειστικά και μόνο σε συμφέροντα. Εδώ, συνδέεται άμεσα και η επισήμανση που πραγματοποιήθηκε παραπάνω, για τις ανερχόμενες δυνάμεις και πως διαδραματίζουν πρωταρχικούς ρόλους στις μελέτες των αναθεωρητικών πολιτικών. Εύλογα, λοιπόν, για να αμφισβητήσει τη διεθνή τάξη, ένα κράτος πρέπει, επίσης, να είναι ικανό να κινητοποιήσει σημαντικούς υλικούς και ιδεολογικούς πόρους για την επιδίωξη των στόχων του. Κατ' επέκταση, μία μικρή ή μεσαία δύναμη είναι λιγότερο πιθανό -σε σύγκριση με μία μεγάλη ή αντίστοιχα ανερχόμενη- να έχει πρόσβαση σε αυτούς τους πόρους, καθώς εξαρτάται άμεσα από τη θέση του στο σύστημα αλλά και τη δομή με την οποία έχει συσταθεί το ίδιο το διεθνές περιβάλλον (πόσο ευνοϊκό είναι για το ίδιο με όρους ευκαιριών, απειλών, διαθέσιμων αγαθών κ.ο.κ.) (Bernardini, 2022).

Επιπρόσθετα, εξίσου κρίσιμος θεωρείται και ο *βαθμός ενσωμάτωσης* ενός κράτους στο διεθνές περιβάλλον, δηλαδή ο ρόλος του. Όσο πιο απαραίτητος γίνεται, τόσο μεγαλύτερη εξουσία παρέχεται, ώστε να απαιτήσει εσωτερικές συστημικές αλλαγές. Άμεσα συνυφασμένο αποτελεί το τέχνασμα της *διαμεσολάβησης*, καθώς παρέχει στο αναθεωρητικό κράτος αυτό καθαυτό στρατιωτική, οικονομική και κοινωνική δύναμη, και έξω από το υπάρχον γειτονικό τους περιβάλλον (Carter, 2022). Ακριβώς σε αυτό το πλαίσιο επιδιώκει να βασιστεί η Τουρκία σήμερα με τον Ερντογάν, να διαδραματίσει δηλαδή τον ρόλο της μεγαλύτερης περιφερειακής δύναμης αλλά και ταυτόχρονα ενός διαμεσολαβητή στις ευρύτερες περιοχές, όπως και θα αναλυθεί στα επόμενα κεφάλαια.

Συνοψίζοντας, πέρα από τη βασική συνθήκη που χαρακτηρίζει ένα αναθεωρητικό κράτος, δηλαδή η δυσaréσκεια με το υπάρχον διεθνές status quo, μπορούμε να αποδομήσουμε τις εξής επιπρόσθετες αλλά και απαραίτητες προϋποθέσεις, που συμβάλλουν στη διαμόρφωση μιας αναθεωρητικής στρατηγικής: επιθυμία και κίνητρο για αλλαγή (συμπεριφορά), βαθμός ενσωμάτωσης και ευνοϊκή θέση στο διεθνές σύστημα, διαθέσιμοι πόροι, αμφισβήτηση και ως επί το πλείστον φιλοδοξία. Είναι ξεκάθαρο πως, ενώ οι status quo δυνάμεις θα προσπαθήσουν να διατηρήσουν τους θεσμούς και τους συστημικούς κανόνες, οι αντίστοιχες αναθεωρητικές ελπίζουν

να αναδιατυπώσουν τους κανόνες με τους οποίους λειτουργούν οι διακρατικές σχέσεις (Menon, 2022).

1.3 Το Παράδειγμα της Ρωσικής Αναθεωρητικής Στρατηγικής

Ανεξάρτητα από την ανάλυση που θα ακολουθήσει στη συνέχεια για την Τουρκία επί κυβερνήσεως αλλά και προεδρίας Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν, εξετάζοντας αναθεωρητικές πολιτικές δεν δύναται να παραλειφθεί η περίπτωση της Ρωσίας. Συγκεκριμένα, αντιμετωπίζουμε σήμερα ρωσικές πολιτικές φιλοδοξίες, το εύρος των οποίων μπορεί να φτάσει σε διαρθρωτικές αλλαγές, οι οποίες επηρεάζουν αποδεδειγμένα τη σταθερότητα του περιφερειακού και παγκόσμιου συστήματος (Sakwa, 2019).

Είναι γεγονός πως η Ρωσία αποτελεί ένα κράτος με πλούσια ιστορία και εμπειρία στις Διεθνείς Σχέσεις και ,ως εκ τούτου, εφαρμόζει μια εξωτερική πολιτική, που απορρέει από την αυτοκρατορική της συνείδηση και τη στρατιωτική της ισχύ. Τεράστια πηγή των εθνικών της εσόδων προέρχεται φυσικά από τους πόρους φυσικού αερίου και πετρελαίου της (Konyshev and Sergunin, 2014). Όσον αφορά την πολιτική που έχει επιλέξει να υιοθετήσει ο Βλαντιμίρ Πούτιν, για αρκετά έτη αμφισβητούσε τη νομιμότητα των πρώην σοβιετικών δημοκρατιών, επιδιώκοντας την επιστροφή στην εποχή της αυτοκρατορικής Ρωσίας (Nast, 2022).

Χαρακτηριστικό αλλά ,ταυτόχρονα, γνωστό σε όλους/ες παράδειγμα, συνιστά ο πόλεμος στην Ουκρανία (Bigg, 2022), ο οποίος αν μη τι άλλο ευνοεί τις γεωπολιτικές φιλοδοξίες στο πλαίσιο της αναθεωρητικής στρατηγικής της Ρωσίας. Τοποθετώντας, ωστόσο, τα γεγονότα σε χρονολογική σειρά, αντιλαμβάνεται κανείς πως η ρωσική αναθεωρητική πολιτική αναπτύσσεται με ιλιγγιώδεις ρυθμούς από το 2008, με αφετηρία την Ευρώπη και μέσω της περιοχής του Καυκάσου, να κατευθύνεται στη Μέση Ανατολή (Mazloomi, Yeoh and Karim, 2018). Ειδικότερα, από το 2008, η Ρωσία εμπόδισε εμπράκτως την πολιτική επιρροής του ΝΑΤΟ ,μέσω των πολέμων στη Γεωργία, στην Κριμαία και ,προσφάτως, στην Ουκρανία, “παγιώνοντας” τη θέση της στη διεθνή σκακιέρα (Dawar, 2008). Ακόμη, δηλώνει ενεργά το παρόν τόσο στον Καύκασο, ως κυρίαρχη δύναμη όσο και στη Μέση Ανατολή, υπερασπίζοντας τη Συρία, περιοχή που εξυπηρετεί τα στρατηγικά της συμφέροντα αλλά ,επίσης, διατηρώντας τον ρόλο του διαμεσολαβητή στο Ναγκόρνο Καραμπάχ.

Στη Συρία, η Ρωσία υπερασπίστηκε έκδηλα την αρχή της κυριαρχίας και της μη παρέμβασης από εξωτερικές δυνάμεις, χωρίς την έγκριση της κυβέρνησης. Αναφορικά με την επίδειξη ισχύος σε όλες τις ηπείρους, από το 2016 που υπεγράφη από τον Πούτιν το Concept of Foreign Policy of the

Russian Federation (Dunér, 2017), εισήχθη το δικαίωμα της Ρωσίας για την εφαρμογή συμμετρικών και ασύμμετρων μέτρων, ως απάντηση σε υψηλές απειλές, έχοντας τη δυνατότητα να χρησιμοποιήσει μέσα πυρηνικών, κυβερνοχώρου καθώς και μυστικών στρατιωτικών δυνατοτήτων. Στο Ναγκόρνο Καραμπάχ, η Ρωσία διαδραμάτισε ένα διττό ρόλο ,καθώς, από τη μία πλευρά διατηρούσε διαμεσολαβητικές προσπάθειες, για να αμβλύνει τη διαμάχη μεταξύ των δύο χωρών (Αζερμπαϊτζάν - Αρμενία) και από την άλλη, αποτελούσε σημαντικό προμηθευτή και των δύο αντιπάλων με όπλα, τροφοδοτώντας έτσι τις εντάσεις. Πιο συγκεκριμένα, κατά την περίοδο 2011-2020, αντιπροσώπευε το 94% των εισαγωγών μεγάλων όπλων από την Αρμενία και το 60% των εισαγωγών του Αζερμπαϊτζάν (Wezeman, Smith, and Kuimova, 2021).

Συνολικά, αυτό που ευνοεί σε μεγάλο βαθμό τον Πούτιν είναι ο συνδυασμός των γνωρισμάτων που αναλύθηκαν εκτενώς στις προηγούμενες υποενότητες (Delcour, 2018). Ειδικότερα, η ικανότητα (στρατιωτική ισχύς), οι διαθέσιμοι πόροι (ενέργεια, τεχνολογία), η αμφισβήτηση της κυριαρχίας (πρώην σοβιετικών κρατών), η ήπια ισχύς (ισχυρή ταυτότητα, ρωσικές μειονότητες σε πρώην σοβιετικές χώρες και γεωπολιτική θέση) και ,συνεπώς, ο κομβικός ρόλος στη διεθνή τάξη (Riasanovsky and Steinberg, 2019). Είναι γεγονός, πως πάρα τις βλέψεις του Πούτιν για εδραίωση επιρροής, επιθυμεί ,ταυτόχρονα, να εκτροχιάσει την προσπάθεια της Δύσης, να κυριαρχήσει στις περιοχές ενδιαφέροντος και να λειτουργεί ως ο μοναδικός παράγων επιρροής ή διαμεσολάβησης, ή ακόμη καλύτερα, ως η μοναδική μεγάλη δύναμη στη διεθνή τάξη (Karmazin and Hynek, 2020). Αποδελτιώνοντας τα χαρακτηριστικά αυτά ,ένα προς ένα, μπορούμε να εντοπίσουμε ένα παρόμοιο μοτίβο ενεργειών και στην περίπτωση της σημερινής Τουρκίας, γεγονός που εγείρει ερωτήματα για το εάν πρόκειται για μία γνήσια τουρκική αναθεωρητική πολιτική ή προϊόν ρωσικού μιμητισμού.

Κεφάλαιο 2 - Τα πρώτα χρόνια κυβέρνησης του Ερντογάν

2.1 Η εξέλιξη του νέο – οθωμανικού κράτους

Ο νεο-οθωμανισμός αποτελεί μια εδραιωμένη πολιτική ιδεολογία, η οποία θεμελιώνεται στο Ισλάμ, και επικρατεί στο εσωτερικό της Τουρκίας, με στόχο την προώθηση στενότερων σχέσεων με κράτη και πληθυσμούς της πρώην Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (Taspinar, 2008). Χαρακτηριστικό γνώρισμα του νεο-οθωμανισμού, είναι το ενδιαφέρον απέναντι σε πληθυσμούς μουσουλμανικού θρησκευματος (κυρίως αυτοί που εντοπίζονται στα Βαλκάνια), ανεξαρτήτως, εθνικής ταυτότητας και εθνοτικών χαρακτηριστικών (Συρίγος, 2015). Στην πρώτη φάση της πρωθυπουργίας του Ερντογάν, μεταξύ 2003 - 2010, ο νεο-οθωμανισμός της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής είχε στραφεί προς τα Βαλκάνια, εξόχως σε Αλβανία και Βοσνία, και, δευτερευόντως, σε Βουλγαρία λόγω της πλειοψηφίας του μουσουλμανικού πληθυσμού των χωρών. Στο ίδιο πλαίσιο ακριβώς, κινείται και το τουρκικό ενδιαφέρον έναντι της μουσουλμανικής μειονότητας της Θράκης, γεγονός που θα αναλυθεί στην τελευταία ενότητα της εργασίας.

Στα πρώτα χρόνια πρωθυπουργίας του Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (“Adalet ve Kalkinma Partisi”, AKP), ο μετασχηματισμός της Τουρκίας απέκτησε μεγάλες διαστάσεις και ριζικές αλλαγές. Στις εκλογές της 3ης Νοεμβρίου 2002, το Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (AKP) υπό τον Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν, κέρδισε το 34,3 τοις εκατό των λαϊκών ψήφων. Μετά από την καθυστερημένη ανάληψη καθηκόντων, λόγω της φυλάκισης του (εξαιτίας θρησκευτικού μίσους) (Jégo, 2017), η πρωθυπουργία του Τούρκου ισλαμιστή ηγέτη, ξεκίνησε επίσημα στις 14 Μαρτίου του 2003. Η αυτοπεποίθηση του τουρκικού κράτους άρχισε να ενισχύεται σημαντικά, όταν ο Ερντογάν κατάφερε για μια δεκαετία να επιφέρει οικονομική ευημερία, σταθεροποιώντας σταδιακά την τουρκική λίρα στο 5% (OXFORD BUSINESS GROUP, 2015), ενώ, το 2013 κατάφερε να αποπληρώσει όλα τα δάνεια που είχε πάρει από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, συνεχίζοντας την επιτυχημένη πολιτική της προηγούμενης κυβέρνησης (World Bank Group, n.d.). Παράλληλα, το AKP άρχισε να απομακρύνει τη χώρα από την τάση της δυτικοποίησης, που ξεκίνησε στα τέλη του 18ου αιώνα, υπό τους Οθωμανούς σουλτάνους και ενισχύθηκε από αρκετές δεκαετίες κοσμικότητας στο όνομα του Μουσταφά Κεμάλ Ατατούρκ (Cagartay, 2013). Μάλιστα, από τότε που ανέλαβε καθήκοντα στην εξουσία το 2003, ο Ερντογάν μαζί με το AKP, έχει αντιστρέψει το καταστατικό που επιβάλλει τον αυστηρό διαχωρισμό της θρησκείας, της κυβέρνησης και της εκπαίδευσης. Συνδυαστικά με αυτές τις θεμελιώδεις εσωτερικές αλλαγές, η

Τουρκία έχει συγκλίνει με τα γειτονικά κράτη της μουσουλμανικής Μέσης Ανατολής, πολύ μακριά από την Κεμαλιστική Δημοκρατία, η οποία χαρακτήριζε τον εαυτό της ως ευρωπαϊκή χώρα «κατά λάθος» εγκατεστημένη στη Μέση Ανατολή (Mellon, 2006).

Είναι γεγονός πως η κυβέρνηση του Ερντογάν, κατάφερε να εδραιώσει το τουρκικό ισλαμικό κίνημα στην εξουσία (Gözen Ergen, 2017). Πιο συγκεκριμένα, η κυβέρνηση Ερντογάν έφερε στο προσκήνιο τη σταδιακή ανάδυση του Ισλάμ ,εξόχως μέσω της παιδείας, με απώτερο σκοπό τη δημιουργία μιας νέας γενιάς Ισλαμιστών, οι οποίοι με τη σειρά τους, θα ενίσχυαν την εικόνα της Τουρκίας, με τελικό προορισμό τον σχηματισμό μιας Ισλαμιστικής Δημοκρατίας. Με αυτόν τον τρόπο, η χώρα κατάφερε να δημιουργήσει ένα σύνολο στρατευμένων ισλαμιστών, οι οποίοι αποτέλεσαν, και εξακολουθούν να αποτελούν, μία σύγχρονη μορφή τουρκικού επεκτατισμού με όρους ισχύος. Η έντονη κυριαρχία του θρησκευτικού στοιχείου αποδεικνύεται στην τουρκική πολιτική ένα πολύτιμο εργαλείο εσωτερικής νομιμοποίησης και στήριξης των ενεργειών του Ερντογάν (Ülgen and Ülgen, 2022).

Ακόμη, όσον αφορά την πολιτική στο εσωτερικό της Τουρκίας, ο Ερντογάν κατάφερε να αναπτύξει σταδιακά ένα ισλαμικό λαϊκιστικό ύφος για να προσελκύσει περαιτέρω τα παράπονα, τη δυσαρέσκεια και τις ελπίδες των συντηρητικών τουρκικών σουνιτικών πληθών, που “θυματοποιήθηκαν” από την Κεμαλιστική ελίτ, και στη συνέχεια, υποκινήθηκαν από τη Δύση. Έτσι, άρχισε να αποκτά υπόσταση το ερντογανικό αφήγημα, πως ο κύριος εκφραστής του αποτελεί το μοναδικό εκπρόσωπο του λαού και ,κατ’ επέκταση, το μοναδικό πρόσωπο το οποίο αφογκραζόταν τις ανάγκες τους. Στην προσπάθεια να αμαυρώσει και να υποβαθμίσει το ρόλο του στρατού, ενός ύψιστου κεμαλιστικού συμβόλου μέχρι την έναρξη της πρώτης θητείας του, ο Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν, χρησιμοποίησε δίκες, όπως αυτές των Sledgehammer (Balyoz) (Rodrik, 2011) και Ergenekon (Butler, 2012),για να ενισχύσει τόσο τη δική του εικόνα όσο και του AKP, ως μέσο έκφρασης δημοκρατίας έναντι στο «διεφθαρμένο» στρατό. Σε αυτό το σημείο επισημαίνεται ότι η υπόθεση Εργκένεκον αποτέλεσε μια από τις κομβικότερες δικαστικές υποθέσεις στην σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας, κατά τη διάρκεια της οποίας ήρθαν σε αντιπαράθεση το Ισλαμικό κόμμα AKP του Ερντογάν, με το κοσμικό και στρατιωτικό κατεστημένο (Aydıntasbas, 2016). Συγκεκριμένα, μέσω αυτής της υπόθεσης, το 2008 ο Ερντογάν είχε καταφέρει να αποδυναμώσει σημαντικά το στρατό με μια σειρά από δίκες, στις οποίες στρατιωτικοί, δημοσιογράφοι, ακαδημαϊκοί και πολιτικοί κατηγορήθηκαν για δημιουργία δικτύου - μυστικής οργάνωσης που σχεδίαζε εναντίον της πολιτικής κυβέρνησης και ,συγκεκριμένα ,αποσκοπούσε στην ανατροπή της κυβέρνησης του Ερντογάν. Κατέληξε σε ποινές φυλάκισης για

ανώτερα στρατιωτικά μέλη το 2013,ωστόσο, το 2016 αθώωθηκαν από το εφετείο της Τουρκίας οι 275 κατηγορούμενοι, συμπεριλαμβανομένων ανώτατων στρατιωτικών αξιωματούχων (Gunter, 2018). Ακριβώς λόγω των κεμαλικών αρχών που χαρακτήριζαν το στρατό, ο τελευταίος αποτελούσε μεγάλη απειλή για το όραμα του Ερντογάν, η οποία θα μπορούσε να δημιουργήσει εσωτερική πόλωση εις βάρος του.

Εν συνεχεία, αξίζει να σημειωθεί ότι ,για ένα σημαντικό χρονικό διάστημα, προβάλλοντας το προφίλ ενός μουσουλμανικού δημοκράτη, ο Ερντογάν έκανε μια σημαντική μετατόπιση πολιτικής στρατηγικής, εκθέτοντας σταδιακά το λαϊκιστικό αυταρχικό στυλ της κυριαρχίας του, μετά τις εκλογές του 2011, γεγονός που σηματοδότησε την έναρξη ενός επιθετικού επεκτατισμού (Oke, 2017). Χαρακτηριστικό γνώρισμα του Τούρκου ηγέτη ,λοιπόν, ήταν αλλά και εξακολουθεί να είναι η ανατροπή της κεμαλικής ιδεολογίας και ,συνεπώς, η διευκόλυνση των ισλαμιστών να ανέλθουν στην εξουσία και να ασκήσουν κρατικό έλεγχο. Ως εκ τούτου, μια από τις πιο κομβικές προτεραιότητες του στα πρώτα χρόνια της δωδεκαετούς κυβέρνησης του, ήταν να ενσωματώσει τους ισλαμιστές στους κρατικούς μηχανισμούς, ξεκινώντας το 2008, με τον έλεγχο της αστυνομίας μέσω του Αμπντουλάχ Γκιουλ και του κινήματος Φετουλάχ Γκιουλέν (Bechev, 2022). Το συγκεκριμένο κίνημα διαδραμάτιζε καταλυτικό ρόλο για την έως τότε πολιτική του Ερντογάν , καθώς διατηρούσε ισχυρές διασυνδέσεις στην αστυνομία και στο δικαστικό σώμα.

Εν ολίγοις, το δόγμα του τουρκικού νεο-οθωμανισμού ενισχύθηκε σημαντικά χάρη στην ισχυρή λαϊκιστική ρητορική του, στη στρατιωτική ισχύ, στην οικονομική ευημερία που κατάφερε να επιφέρει ο Ερντογάν, καθώς και στην εδραίωση του ισλαμο-τουρκικού πολιτισμού, μέσω της παιδείας και ,δη, της ίδρυσης των σχολείων (Bora and Çalışkan, 2007). Όσον αφορά την εξωτερική πολιτική της Τουρκίας, ο Ερντογάν επιδίωκε να προσδώσει ένα εξωστρεφή χαρακτήρα, στρέφοντας τα τουρκικά ενδιαφέροντα προς τις περιοχές των Βαλκανίων και της Μέσης Ανατολής. Ευρύτερος σκοπός σε κάθε του κίνηση ήταν, να αναδείξει την Τουρκία ως ηγέτιδα δύναμη στην ευρύτερη γεωγραφική περιοχή αλλά ,ταυτόχρονα, και ως ένα σημαντικό στρατηγικό εταίρο. Παρά το γεγονός ότι, από το 2011 οι γειτονικές σχέσεις της Τουρκίας ήταν μέτριες έως και κακές, κατάφερε να διαδραματίσει το ρόλο του διαμεσολαβητή ,ενδεικτικά, στη διαμάχη μεταξύ Συρίας – Ισραήλ, για τα υψίπεδα του Γκολάν μεταξύ 2007 και 2008 (Συρίγος, 2015). Περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τις γειτονικές σχέσεις της Τουρκίας ,αλλά και το ενδιαφέρον της για τις περιοχές όπως ο Εύξεινος Πόντος, ο Καύκασος, η Κασπία, η κεντρική Ασία, η Μέση Ανατολή, ο Περσικός Κόλπος, ο Καύκασος, η Βόρεια Αφρική, το NATO και η ΕΕ, θα αναλυθούν στο τέταρτο κεφάλαιο.

Η επικράτηση, όμως, τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό της Τουρκίας, άρχισε να αποδεικνύεται ένα δύσκολο εγχείρημα για τον ίδιο τον Ερντογάν και το ΑΚΡ, εξόχως, λόγω των προβλημάτων που δημιουργήθηκαν από το αποτυχημένο πραξικόπημα του 2016. Συγκεκριμένα η εξέγερση της Αραβικής Άνοιξης, η αλαζονεία του τούρκου ηγέτη, λόγω της απόλυτης κυριαρχίας από το 2014 (δεδομένου ότι ήταν ο πρώτος άμεσα εκλεγμένος πρόεδρος), η παρατεταμένη ύφεση της οικονομίας, και η υποτίμηση της λίρας, καθώς και η ανεξέλεγκτη εξάπλωση της πανδημίας Covid-19, έκριναν αναγκαία την εκτέλεση μιας επιθετικής αναθεωρητικής στρατηγικής, η οποία θα απέβλεπε όχι μόνο στην πολιτική αναβίωση της τουρκικής αίγλης στην ευρύτερη περιφέρειά της, αλλά και στην ενίσχυση της τουρκικής εικόνας και επιρροής στη διεθνή σκακιέρα. Όπως αποδεικνύεται και στις επόμενες ενότητες, οι αντιλήψεις της τουρκικής ηγεσίας, κατά την περίοδο διακυβέρνησης του ΑΚΡ, περί ζωτικού χώρου, ιστορίας, στρατηγικού βάθους, και γεωγραφικής θέσης, με σημείο αναφοράς την περίοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, αποτέλεσαν σταδιακά βασικό γνώμονα στη χάραξη της αναθεωρητικής εξωτερικής πολιτικής (Bechev, 2022a).

2.2 Κεμαλισμός έναντι ισλαμισμού

Για να αντιληφθεί κανείς τις σχέσεις κράτους-κοινωνίας στο εσωτερικό της Τουρκίας, είναι πρώτα απαραίτητο να κατανοήσει τη σχέση μεταξύ του τουρκικού εθνικισμού και του Ισλάμ. Αν και, η Τουρκία αποτελεί ένα εθνικό και κοσμικό κράτος, η θρησκεία βρίσκεται στον πυρήνα του πολιτικού προσκηνίου και της ταυτότητάς της.

Όταν αναφερόμαστε στον Κεμαλισμό (ή κατά περιπτώσεις Ατατουρκισμό)¹ (Yavuz and Ozturk, 2020), αντιλαμβανόμαστε την ιδρυτική ιδεολογία του τουρκικού κράτους, την έννοια της τουρκικής δημοκρατίας αλλά και την προσπάθεια τουρκικού εκσυγχρονισμού. Βασικός θεμελιωτής της τουρκικής δημοκρατίας υπήρξε ο Μουσταφά Κεμάλ Ατατούρκ (1881-1938), ο οποίος ανέλαβε τη συγκρότηση του τουρκικού έθνους. Όντας ο πρώτος πρόεδρος της Τουρκικής Δημοκρατίας, εδραίωσε τις έξι βασικές αρχές, γνωστά ως έξι βέλη του κεμαλισμού, στα οποία στηρίχθηκε μετέπειτα το τουρκικό σύνταγμα αλλά και η μεταρρυθμιστική κεμαλική πολιτική² (Katalin, 2016). Συγκεκριμένα, αυτές ήταν η αρχή του εθνικισμού (nationalism), της

¹ Η διαφορά ανάμεσα στον κεμαλισμό και στον ατατουρκισμό είναι πως ο πρώτος συνιστά ιδεολογικό ρεύμα ενώ ο δεύτερος δεν αποτελεί ιδεολογία αλλά έναν τρόπο αντίληψης των πραγμάτων.

² Τα έξι βέλη υιοθετήθηκαν στις 10 Μαΐου 1931 στο συνέδριο του Ρεπουμπλικανικού Λαϊκού κόμματος, και αφού τροποποιήθηκαν, εντάχθηκαν στο δεύτερο άρθρο του τουρκικού συντάγματος το 1937.

κοσμικότητας (secularism), του ρεπουμπλικανισμού (republicanism), του λαϊκισμού (populism), του κρατισμού (statism) και της επαναστατικότητας (revolutionism)(Αναγνωστοπούλου, 2004).

Στην πραγματικότητα, η εδραίωση του κεμαλισμού ξεκίνησε από το τέλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου και κατ' επέκταση από την κατάρρευση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, γεγονός που κινητοποίησε την ανάγκη, για τη δημιουργία ενός τουρκικού έθνους-κράτους στην Ανατολία (Αναγνωστοπούλου, 2004). Μετά την οριοθέτηση των τελικών τουρκικών συνόρων με την ανατροπή της Συνθήκης των Σεβρών ,και στη συνέχεια με τη Συνθήκη της Λωζάνης (1923), ο τουρκικός εθνικισμός περιορίστηκε εντός των συνόρων της Τουρκίας, ενώ ο παντουρκισμός και κάθε είδος αλτρωτισμού είχε καταργηθεί (Onar, 2007). Εν ολίγοις, μετά την άνοδο του Μουσταφά Κεμάλ, καθιερώθηκε το κοσμικό εθνικό κράτος, απομακρύνοντας οποιαδήποτε αντίληψη σχετιζόταν με τη νεωτερικότητα, τον εθνικισμό αλλά και το τρίπτυχο τουρκισμός, Ισλάμ και εκδυτικισμός. Τουναντίον, εισήγαγε μία νέα σύνθεση, στη βάση της οποίας εδράζονταν η τουρκικότητα με όρους κοσμικότητας αλλά και ο εκδυτικισμός (Onar, 2007).

Ο κεμαλισμός έγινε γνωστός ως ηγεμονική ιδεολογία, στον πυρήνα της οποίας βρισκόταν η κοσμικότητα. Αποτέλεσε στοιχειώδες σημείο αναφοράς για τη νομιμοποίηση όλων των πολιτικών ιδεολογιών και αναζητήσεων στο εσωτερικό της Τουρκίας. Η κεμαλική ταυτότητα παραμένει αναλλοίωτη μέχρι και σήμερα, με τις αρχές του να συμπεριλαμβάνονται στα άρθρα του τουρκικού συντάγματος. Λόγω αυτού, τουρκικά κόμματα των οποίων οι ιδεολογίες ήταν αντίθετες με τις αρχές του κεμαλισμού, κινδύνευαν να τεθούν αμέσως εκτός νόμου (NIYAZI, 2006). Εξίσου μεγάλη βαρύτητα σημειώνεται και από πλευράς στρατού, απέναντι στα ιδανικά του κεμαλισμού. Ο στρατός είχε φτάσει να βλέπει τον εαυτό του ως θεματοφύλακα της κληρονομιάς του Ατατούρκ και της Κεμαλικής Επανάστασης, η οποία με τη σειρά της καθιέρωσε μια ρητά κοσμική πολιτική, περιορίζοντας τις δημόσιες εκφράσεις θρησκευτικής πίστης (NIYAZI, 2006).

Θεμελιώδης γνώμονας του κεμαλισμού ήταν η απομάκρυνση των οθωμανοϊσλαμικών καταλοίπων του παρελθόντος και ,συνεπώς, ο ολικός μετασχηματισμός της τουρκικής κοινωνίας. Πορευόμενος προς αυτή την κατεύθυνση, ο κεμαλισμός κατάφερε να απομονώσει διάφορα τμήματα της κοινωνίας, και στην προσπάθειά του να περιορίσει τις διαστάσεις του ισλαμισμού, μετατράπηκε ο ίδιος σε τροχοπέδη για την εξέλιξη της δημοκρατίας και της κοινωνίας των πολιτών (Danforth, 2022).

Συγκεκριμένα, η Τουρκία, μετά το θάνατο του Ατατούρκ, αντιμετώπισε μεγάλες εντάσεις μεταξύ της κεμαλικής ελίτ αλλά και του λαού (κυρίως άνθρωποι φτωχότερων κοινωνικών στρωμάτων),

καθώς δεν μπορούσαν να συγκλίνουν οι τρόποι ζωής τους (KURU, 2008). Εξαιτίας αυτού άρχισαν να αναδύονται διαρκώς ισλαμικά κινήματα. Πολλοί/ες υποστηρίζουν πως, η δημιουργία αντίστοιχων κινήματων προέκυψε από το πολιτικό Ισλάμ ,ωστόσο, το τελευταίο άρχισε εκφράζεται πιο έκδηλα ως θρησκεία και παράδοση στο τουρκικό δημόσιο και ιδιωτικό τομέα μετά το 1950. Από τη μία πλευρά, λοιπόν, υπήρξε η κεμαλική άρχουσα ελίτ, η οποία χρησιμοποίησε την κοσμικότητα ,ενώ από την άλλη, ο λαός προσπαθούσε να μείνει πιστός στην παράδοση και στη θρησκεία, με αποτέλεσμα η τουρκική κοινωνία να μετατραπεί σε έρμαιο της κεμαλικής ελίτ. Συνοψίζοντας τα βασικά χαρακτηριστικά της ελίτ, εντοπίζονται όχι μόνο η εχθρική στάση απέναντι στη θρησκεία και οι έντονες επιρροές από τον θετικισμό αλλά ,ταυτόχρονα, η αυστηρή πίστη στην εκκοσμίκευση της πολιτικής (KURU, 2008).

Χαρακτηριστικό παράδειγμα που επιβεβαιώνει τα παραπάνω, αποτέλεσαν οι μεταρρυθμίσεις που αποφάσισε να εφαρμόσει ο Κεμάλ Ατατούρκ, οι οποίες χαρακτηρίστηκαν από αρκετούς ως ριζοσπαστικές (Özman, 2010). Μερικές από αυτές ήταν, η κατάργηση του Σουλτανάτου, του Χαλιφάτου και του Υπουργείου Θρησκευτικών Υποθέσεων και Ιδρυμάτων (1920) και κατ' επέκταση των κορανικών σχολείων, η διαγραφή του Ισλάμ ως κρατική θρησκεία από το τουρκικό σύνταγμα, η αντικατάσταση του ισλαμικού δικαίου με μία παραλλαγή του ελβετικού αστικού κώδικα, η εκκοσμίκευση ,αλλά και, η μονοπώληση της εκπαίδευσης, η κατάργηση των θρησκευτικών παραδοσιακών ενδυμασιών, η αντικατάσταση του αραβικού αλφαβήτου με το λατινικό (εισαγωγή δυτικής γραφής) αλλά και η προσπάθεια εκκαθάρισης της γλώσσας από αραβικές, περσικές και άλλες ξένες επιρροές (Ciftci, 2013) Παρά τις επαναστατικές πρωτοβουλίες, το νέο νομικό και θεσμικό σύστημα συμπληρώθηκε ,ταυτόχρονα, και από φιλόδοξα μέτρα, όπως το δικαίωμα ψήφου των γυναικών, η υιοθέτηση του μετρικού συστήματος αλλά και του γρηγοριανού ημερολογίου.

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, μπορούμε να αντιληφθούμε πως στόχος του κεμαλισμού ήταν ο πλήρης διαχωρισμός κράτους - θρησκείας, εκμηδενίζοντας την επίδραση του Ισλάμ, αλλά και της παράδοσης. Πρόκειται, λοιπόν, για ένα κράτος το οποίο φιλοδοξούσε να ελέγχει τομείς όπως η θρησκεία, η εκπαίδευση αλλά και ο πολιτισμός καθώς ασκούσαν αδιαπραγμάτευτα σημαντική επιρροή στην εκκοσμίκευση της δημόσιας αλλά και κοινωνικής ζωής (Mellon, 2006). Ενώ, λοιπόν, ο κεμαλισμός δίνει έμφαση σε τομείς της Τουρκίας ως ευρωπαϊκό κράτος, υποστηρίζοντας ρητά τον τουρκικό εθνικισμό αλλά και την ένταξη της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, ο ισλαμισμός, αντίθετα, εστιάζει σε πτυχές της Τουρκίας ως ισλαμικό και μεσανατολίτικο κράτος (Mellon, 2006). Η τουρκική ισλαμική ιδεολογία αμφισβητεί τα κοσμικά στοιχεία του κεμαλισμού και την ταύτιση

με την Ευρώπη, που υπήρξε η ιστορικά κυρίαρχη μορφή του τουρκικού εθνικισμού. Μετά την απομάκρυνση του από τον κοινωνικό ιστό της Τουρκίας, εξαιτίας των μεταρρυθμίσεων του Μουσταφά Κεμάλ τη δεκαετία του 1920, το Ισλάμ μετατράπηκε σε αντιπολιτευτική ταυτότητα για τους αποκλεισμένους τομείς και πλήθη της τουρκικής κοινωνίας. Αναγνωρίζεται ότι ο Κεμάλ Ατατούρκ δεν επιδίωξε να απαγορεύσει την προσκόλληση στο Ισλάμ, ωστόσο, αντιλήφθηκε την επιρροή του στην πολιτική, τον πολιτισμό, την εκπαίδευση και την οικονομία ως εγγενώς συντηρητική και, ταυτόχρονα, πιθανή απειλή, στην υιοθέτηση ενός ευρωπαϊκού μοντέλου διακυβέρνησης αλλά και απέναντι στην τότε κυρίαρχη ταυτότητα της νέας δημοκρατίας, τον τουρκικό εθνικισμό (T. Capelos and S. Chrona, 2017). Με άλλα λόγια, ο ισλαμισμός αποτέλεσε βασικό παράγοντα οπισθοδρόμησης της Τουρκίας, σε μια περίοδο όπου ο Ατατούρκ φιλοδοξούσε να εκσυγχρονίσει τη χώρα.

Τα τελευταία χρόνια, ένα νέο πολιτικό καθεστώς έχει εμφανιστεί στην Τουρκία, το οποίο μπορεί να οριστεί καλύτερα ως “Ερντογανισμός” (Akyol, 2016). Ο Ερντογανισμός αναφέρεται στο αναδυόμενο πολιτικό καθεστώς στην Τουρκία, κινούμενο από τον Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν και το AKP, το οποίο στηρίζεται σημαντικά στον εκλογικό αυταρχισμό, στο λαϊκισμό ως μέσο εφαρμογής πολιτικής στρατηγικής, και στον ισλαμισμό ως πολιτική ιδεολογία (Yilmaz and Bashirov, 2018). Ο ισλαμισμός είναι ένα σημαντικό χαρακτηριστικό του Ερντογανιστικού καθεστώτος, δεδομένου ότι το AKP στην Τουρκία έχει ισλαμιστική προέλευση. Με τη δεύτερη θητεία του στην εξουσία, η ισλαμιστική προοπτική του AKP έκανε μια επιστροφή στην επίσημη ρητορική και πρακτική του. Συγκεκριμένα, αφού εδραίωσε την εξουσία του και κατέλαβε το κράτος το 2011, το AKP ξεκίνησε ένα φιλόδοξο σχέδιο εξισλαμισμού της τουρκικής κοινωνίας και πολιτικής (Αναγνωστοπούλου, 2004).

Σε αντίθεση με τον αναμενόμενο εκδημοκρατισμό, οι αυταρχικές (στο εσωτερικό της Τουρκίας) και αναθεωρητικές πολιτικές (στο εξωτερικό της Τουρκίας) του AKP έχουν χαρακτηρίσει τη μετακεμαλιστική περίοδο. Συνοπτικά, το πρωθυπουργικό διάστημα 2003 - 2011 θα μπορούσε να χαρακτηριστεί δημοκρατικό και φιλοδυτικό, παρουσιάζοντας σημεία τομής με τον κεμαλισμό (Sullivan, 2019). Ενδεικτικά, από το 2003 έως το 2004 η Άγκυρα υιοθέτησε ένα ευρύ φάσμα δημοκρατικών μεταρρυθμίσεων, συμπεριλαμβανομένης της άδειας εκπομπών στην κουρδική γλώσσα στη δημόσια τηλεόραση αλλά και της κατάργησης της θανατικής ποινής. Ακόμη, το 2005, πραγματοποιήθηκαν διαπραγματευτικές προσπάθειες για την ένταξη της Τουρκίας στην ΕΕ, παρά το γεγονός ότι δεν ευδοκίμησαν λόγω πολλών διαφορών (π.χ κυπριακού ζητήματος) (Karaca, Karacan and Yaşar, 2022). Η σταδιακή αποκοπή από τον κεμαλισμό, πίσω από το προσωπείο του εκδημοκρατισμού, αποτέλεσε μία έξυπνη στρατηγική του Ερντογάν η οποία, κρύβοντας τις

πραγματικές φιλοδοξίες του ΑΚΡ, κέρδισε οπαδούς και εδραιώσε την ισχύ του κόμματος του σε εγχώριο επίπεδο. Δεν μπορεί να παραλειφθεί το γεγονός, ότι το ΑΚΡ κατά την άνοδό του, αποτέλεσε ταυτόχρονα και μία διέξοδο για την ελευθερία, τον πλουραλισμό, τη συνύπαρξη και τον αγώνα ενάντια στην κεμαλική κηδεμονία, η οποία είχε υποστηριχθεί σε μεγάλο βαθμό από τις δυτικές δυνάμεις (Lord, 2018).

Στοιχεία έντονου αναθεωρητισμού στην τουρκική εξωτερική πολιτική, λοιπόν, μπορούμε να εντοπίσουμε μετά το 2010, όταν εδραιώθηκε η ισχύς του πολιτικού κόμματος του Ερντογάν (λαμβάνοντας το 50% των συνολικών ψήφων στις εθνικές εκλογές του 2011). Καταλυτικός παράγοντας που συντέλεσε σε αυτό υπήρξε η Αραβική Άνοιξη, η οποία ενίσχυσε σημαντικά τις νεο-οθωμανικές φιλοδοξίες της ελίτ του κόμματος και των συντηρητικών υποστηρικτών του (Aras and Akarçesme, 2011). Από εκεί και έπειτα, το ΑΚΡ άρχισε να εγκαταλείπει τη μεταρρυθμιστική του προσέγγιση και τα κεμαλιστικά στοιχεία και ξεκίνησε την εφαρμογή μιας αυταρχικής και ισλαμικής ατζέντας, αμέσως μετά την εξαφάνιση της επιρροής του ισχυρότερου συμβόλου του κεμαλισμού, δηλαδή του στρατού στην πολιτική (Esen and Gumuseu, 2016). Ο Ερντογάν όχι μόνο κατάφερε να ξεφύγει από τα κεμαλιστικά κατάλοιπα, αλλά βασιζόμενος στον ισλαμισμό, δημιούργησε μια ισλαμιστική λαϊκιστική πολιτική σκηνή, στην οποία ο Ερντογανισμός βρήκε πρόσφορο έδαφος.

2.3 Η πολιτική “μηδενικών προβλημάτων” και η έννοια του στρατηγικού βάθους

Η πολιτική των “μηδενικών προβλημάτων” έγινε γνωστή το 2003 όταν ανήλθε στην εξουσία το ΑΚΡ, αλλά κυρίως εδραιώθηκε από το 2009, όταν ο κύριος εμπνευστής της, Αχμέτ Νταβούτογλου, ανέλαβε καθήκοντα Υπουργού Εξωτερικών (www.mfa.gov.tr, n.d.). Αποτελούσε κεντρικό άξονα της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας, και κατ’ επέκταση του ΑΚΡ, μέχρι και το 2011 και αποσκοπούσε είτε στην εξάλειψη ή στην ελαχιστοποίηση των προβλημάτων με τις όμορες χώρες. Ο Νταβούτογλου υποστήριζε πως, μία χώρα η οποία εμπλέκεται διαρκώς σε κρίσεις με γειτονικές χώρες, είναι αδύνατον να παράγει περιφερειακές και παγκόσμιες πολιτικές, που να αναπτύσσονται πέραν από τα σύνορα της (Νταβούτογλου 2010). Στόχος της συγκεκριμένης πολιτικής είναι η ενίσχυση της εμπιστοσύνης των εγγύτερων γειτονικών κρατών.

Η υιοθέτηση της συγκεκριμένης πολιτικής συνέβαλε σημαντικά στην ενίσχυση των διπλωματικών και εμπορικών σχέσεων με τα αραβικά κράτη, καθώς και με το Ιράν αλλά ταυτόχρονα και στη διαμεσολάβηση της Τουρκίας σε ορισμένες κρίσιμες διαμάχες των γειτονικών περιοχών όπως

μεταξύ Συρίας και Ισραήλ, Φατάχ και Χαμάς, Πακιστάν και Αφγανιστάν (Toi, 2013). Χαρακτηριστικά, η πρώτη κίνηση διατήρησης μη εχθρικής συμπεριφοράς απέναντι σε γειτονικό κράτος πραγματοποιήθηκε το 2003, όταν η Τουρκία αρνήθηκε τη χρήση εδάφους για εισβολή των ΗΠΑ στο Ιράκ (Συρίγος, 2015). Παρά το γεγονός ότι ο Ερντογάν στην πραγματικότητα φοβήθηκε τη δημιουργία ενός ανεξάρτητου κουρδικού κράτους, από το 2003 και μετά ακολούθησε μία εξωτερική πολιτική με περιορισμένες γειτονικές αντιπαραθέσεις (Zafar, 2012).

Στον απόηχο της Αραβικής Άνοιξης και των συνεπειών της, ωστόσο, η πολιτική των μηδενικών προβλημάτων με τους γείτονες άρχισε να καταρρίπτεται σε μεγάλο βαθμό. Μετά τις εξελίξεις με την Αίγυπτο και την ανατροπή καθεστώτος Μόρσι, οι σχέσεις Τουρκίας και μοναρχιών του Κόλπου, επιδεινώθηκαν (Lynch, 2010). Συγκεκριμένα, οι χώρες του Κόλπου αρνήθηκαν να σταθούν στο πλευρό του προέδρου της Αιγύπτου, Μοχάμεντ Μόρσι, και στη συνέχεια, ξεκίνησε ένας επικοινωνιακός πόλεμος με το Ισραήλ, επειδή συμμετείχε στο πραξικόπημα που απομάκρυνε το Μόρσι από την εξουσία (Yegin, 2016). Η Τουρκία και η Αίγυπτος απέσυραν τους πρεσβευτές τους από κάθε χώρα εν μέσω της διαμάχης και ο Ερντογάν επέκρινε δημόσια τη νέα κυβέρνηση στο Κάιρο, ως χώρα που υποστηρίζει την τρομοκρατία αλλά και τον ίδιο τον Αλ Σίσι ως “τύραννο” (Bank and Karadag, 2013). Μετά από 10 χρόνια, ο Ερντογάν, ενόψει των επικείμενων εκλογών του Μαΐου 2023, προσπάθησε να εξομαλύνει τις σχέσεις με την Αίγυπτο του Αμπντέλ Φατάχ Αλ Σίσι, ωστόσο, η ανταπόκριση από την άλλη πλευρά δεν ήταν θετική, κυρίως, λόγω της διαφοράς περί πολιτικού Ισλάμ (Φωτάκη, 2023).

Συνολικά, από την έναρξη των αραβικών εξεγέρσεων αλλά, εξόχως, μετά το αποτυχημένο πραξικόπημα του 2016, η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας έχει μετατοπιστεί από τα «μηδενικά προβλήματα» στην επιδίωξη στρατηγικού βάθους, αυτονομίας και ισχύος στην περιφέρεια. Η απομάκρυνση από τη συγκεκριμένη πολιτική, πέραν των ιδεολογικών αντιλήψεων του Ερντογάν, οφειλόταν κατά μεγάλο ποσοστό σε έλλειψη γεωπολιτικών και οικονομικών συμφερόντων αλλά και συμφερόντων ασφάλειας (Heukelingen and Deen, 2022).

Όσον αφορά την έννοια του στρατηγικού βάθους, η οποία και αυτή με τη σειρά της επινοήθηκε από τον Αχμέτ Νταβούτογλου, είναι γνωστή ως μια τουρκική επικοινωνιακή πολιτική, ωστόσο, η πολιτική των μηδενικών προβλημάτων είναι πιο επιτυχημένη (Κουσκουβέλης and Λίτσας, 2013). Ο Νταβούτογλου υπήρξε το πρόσωπο με τη μεγαλύτερη επιρροή, που διαμόρφωσε το στρατηγικό προσανατολισμό της Τουρκίας, χάρη στην πλήρη υποστήριξη του Ερντογάν από το 2002 μέχρι την αναγκαστική παραίτησή του από το κόμμα τον Μάιο του 2016 (MALSIN, 2016). Πιο στοχευμένα, το στρατηγικό βάθος αποτελεί τον πυρήνα της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας

και δη του AKP ,από το 2002, ο οποίος βασίζεται σε δύο σημαντικά χαρακτηριστικά ήπιας ισχύος: τη γεωστρατηγική θέση και την οθωμανική ιστορία της. Με άλλα λόγια, το τουρκικό στρατηγικό βάθος καθορίζεται από τη κομβική θέση της Τουρκίας γεωγραφικά (εξόχως λόγω του σημείου συνάντησης διαφορετικών ηπείρων αλλά και του ελέγχου των Στενών) και από την ιστορική κληρονομιά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ενώνοντας όλο το μουσουλμανικό κόσμο ,ανεξαρτήτως τοποθεσίας. Σύμφωνα με το δόγμα του στρατηγικού βάθους, η Τουρκία θεωρείται κεντρική δύναμη και ,γι' αυτό το λόγο, δεν θα πρέπει να αρκείται σε έναν περιφερειακό ρόλο στα Βαλκάνια ή στη Μέση Ανατολή (Grigoriadis, 2010). Ως εκ τούτου, μπορεί να διαδραματίσει ηγετικό ρόλο σε πολλές περιοχές, προσδίδοντας της παγκόσμια στρατηγική σημασία, ενδεικτικά συμμετέχοντας στην επίλυση συγκρούσεων, επιτυγχάνοντας περιφερειακές οικονομικές συνεργασίες, δίχως τις παρεμβάσεις μεγάλων δυνάμεων (Murinson, 2006). Ο τέως Υπουργός Εξωτερικών, Νταβούτογλου, μέσω του στρατηγικού βάθους, στόχευε τη στρατηγική συνεργασία, το εμπόριο και την αλληλεγγύη μεταξύ των γειτόνων της χώρας, δηλαδή την πολιτική «μηδενικών προβλημάτων με τους γείτονες». Αρκετοί μελετητές υποστηρίζουν πως μετά το πραξικόπημα του 2016, το δόγμα του στρατηγικού βάθους αντικαταστάθηκε από τη στρατηγική της Γαλάζιας Πατρίδας, ωστόσο, δίνοντας μεγαλύτερη έμφαση στον συντελεστής σκληρής ισχύος αλλά και στην επιθετικότητα (TANCHUM, 2020).

2.4 Ο Ρόλος της Τουρκίας στη διεθνή πολιτική

Ιστορικά, τόσο ο ρόλος όσο και η θέση της Τουρκίας κρίνονται κομβικοί. Ξεκινώντας με το ισχυρότερο χαρακτηριστικό της, τη γεωστρατηγική θέση, η Τουρκία αποτελεί μέρος της Μέσης Ανατολής ,ωστόσο, το πεδίο δράσης της είναι πολύ πιο ευρύ από αυτό της μεσανατολικής περιφέρειας (Aydin, 2019). Κατά αυτόν τον τρόπο, μπορεί και λειτουργεί ως συνδετικός κρίκος μεταξύ της Ευρώπης και του μετασοβιετικού χώρου στον Καύκασο.

Συγκεκριμένα, λόγω της πλεονεκτικής της τοποθεσίας, βρίσκεται στη μέση μεταξύ τεσσάρων κρίσιμων περιφερειών, των Βαλκανίων, του Καυκάσου, της Μέσης Ανατολής και του Κόλπου, γεγονός που καθιστά την Τουρκία απαραίτητη για αυτούς που έχουν σκοπιμότητα σε αυτές τις περιοχές. Ταυτόχρονα, έχει άμεση πρόσβαση σε τρεις θάλασσες, τη Μαύρη Θάλασσα, τη

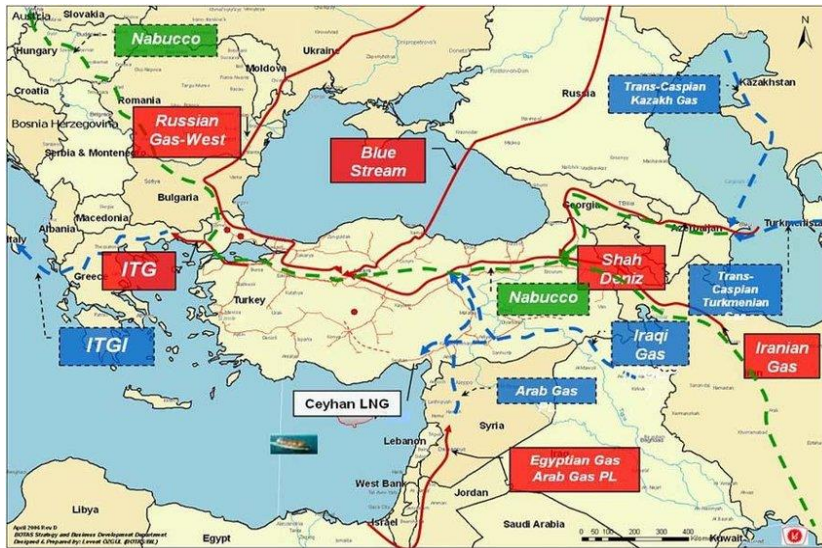
Εικόνα 1: Ο χάρτης της Μέσης Ανατολής.

Συνεπώς, μπορεί και ελέγχει τα στενά του Βοσπόρου και του Ελλησπόντου (Δαρδανέλια), στενά τα οποία συνδέουν τη Μεσόγειο Θάλασσα με τη Μαύρη Θάλασσα. Η κεντρική αυτή τοποθεσία έρχεται και ενισχύεται ακόμη περισσότερο, δεδομένου ότι εδράζεται στο σημείο συνάντησης τριών ηπείρων - της Ασίας, της Ευρώπης και της Αφρικής μέσω της Μεσογείου (Stamatoroulos, 2021).

Άρρηκτα συνδεδεμένος με τη γεωγραφική της θέση αποτελεί ο ενεργειακός παράγοντας. Παρόλο που η Τουρκία δεν διαθέτει τα δικά της σημαντικά ορυκτά, συνιστά μια ενεργειακή γέφυρα με στρατηγικά πλεονεκτήματα, για την ενεργειακή διαμετακόμιση, καθώς βρίσκεται μεταξύ της Μέσης Ανατολής, της Ρωσίας και του Καυκάσου και των μεγάλων αγορών ενέργειας της Ευρώπης (ΕΕ) και της Δύσης (Demirbas, 2010). Ήδη, αποτελεί σημαντική οδό διαμετακόμισης πετρελαίου από τη Ρωσία και την Κεντρική Ασία προς τις παγκόσμιες αγορές. Γενικότερα, το πετρέλαιο διαδραματίζει πολύ σημαντικό ρόλο στην εξωτερική πολιτική της Τουρκίας και στις διεθνείς σχέσεις των συμμάχων και των γειτόνων της (Karcic, 2022). Οι πολιτιστικοί, ιστορικοί και γεωγραφικοί δεσμοί της Τουρκίας με την Ευρασία και τη Μέση Ανατολή, η στρατηγική εταιρική σχέση με τις Ηνωμένες Πολιτείες και η διαδικασία δυνητικής ένταξης στην Ευρωπαϊκή Ένωση, καθιστούσαν ανέκαθεν την Τουρκία κομβικό και σχεδόν αναντικατάστατο περιφερειακό εταίρο σε όλα τα περιφερειακά θέματα ενέργειας και εξωτερικής πολιτικής.

Εικόνα 2: Η γεωστρατηγική θέση της Τουρκίας μέσα από τις ροές φυσικού αερίου και πετρελαίου.

Εξίσου σημαντικό στοιχείο αποτελεί η στρατιωτική δύναμη της Τουρκίας, η οποία κατατάσσεται στην 11η θέση παγκοσμίως, και στην 2η θέση στην περιοχή της MENA, δηλαδή στη Μέση Ανατολή και Βόρεια Αφρική (www.globalfirepower.com, 2023). Στην προσπάθεια να διατηρήσει τις εμπορικές διαδρομές της ανοιχτές αλλά, κυρίως, να αναπτύξει σημαντικά αεροπορικά, επίγεια και ναυτικά μέσα, εγκατέστησε στρατιωτικές βάσεις σε στρατηγικά σημαντικές περιοχές μακριά από τα σύνορά της (CHRISTIAN, 2015). Συγκεκριμένα, έχει στρατεύματα στο γειτονικό Ιράκ και στη Συρία καθώς και στον Περσικό Κόλπο, στην Ερυθρά Θάλασσα και στο Κέρασ της Αφρικής. Στις περισσότερες από τις χώρες όπου διατηρεί τις στρατιωτικές βάσεις, είναι αποτέλεσμα συμφωνιών με τις κυβερνήσεις υποδοχής. Λοιπές τουρκικές βάσεις πέρα από τις προαναφερθείσες βρίσκονται ενδεικτικά σε Κατάρ, Σομαλία, Σουδάν, Λιβύη, Αζερμπαϊτζάν, Κύπρο, Αφγανιστάν, Αλβανία, και Κόσοβο (Iddon, 2019). Με όρους σκληρής ισχύος, λοιπόν, ο αμυντικός εξοπλισμός της Τουρκίας (και δη τα αεροσκάφη), έχει διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση των αποτελεσμάτων στα τρέχοντα πεδία μάχης. Αδιαμφισβήτητα, αυτός ο εξοπλισμός είναι τώρα περιζήτητος, παρέχοντας στη χώρα σημαντική διαπραγματευτική μόχλευση (Parlar Dal, 2016). Ήδη, ο αριθμός των χωρών που είναι πρόθυμοι να προμηθευτεί τα τουρκικά αεροσκάφη αυξάνεται, γεγονός που επιβεβαιώνεται εμπράκτως από τη συχνότητα διεθνών αλλά και περιφερειακών αναφορών σε μέσα ενημέρωσης για το μη επανδρωμένο αεροσκάφος Bayraktar TB2 (Soyaltin-Collera and Demiryol, 2023). Με άλλα λόγια, η Τουρκία συνιστά ένα σημαντικό πάροχο ασφάλειας τόσο σε περιφερειακό όσο και σε θεσμικό επίπεδο, όπως ο Οργανισμός Βορειοατλαντικού Συμφώνου (NATO).

Πέραν της διεθνούς της παρουσίας και τις συμμετοχές της σε διεθνείς οργανισμούς και διαπραγματεύσεις (π.χ. NATO, κράτος - μέλος της E7 και της G20), δε μπορεί να παραλειφθεί το ζήτημα των μεταναστευτικών ροών που διακινείται μέσω της Τουρκίας. Δεδομένου ότι η Τουρκία συνορεύει γεωγραφικά με κράτη - μέλη της ΕΕ, μπορεί - όπως και έχει κάνει στο παρελθόν - εργαλειοποιώντας τον υπέρογκο αριθμό μεταναστών της, να επιφέρει σε αυτά εσωτερικά προβλήματα, δημιουργώντας μεταναστευτικές πιέσεις. Ουκ λίγες φορές ο Ερντογάν έχει απειλήσει με “ανοίγματα θυρών”, προμηνύοντας ελεύθερη πρόσβαση σε όλους τους μετανάστες με κατεύθυνση τις ευρωπαϊκές πρωτεύουσες (Ευρωπαϊκό Συμβούλιο and Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, n.d.). Επομένως, ο ρόλος της Τουρκίας δεν καθορίζεται απλώς και μόνο από αντικειμενικές συνιστώσες, όπως η γεωγραφική της θέση αλλά ,εξίσου από στρατηγικές και πρωτοβουλίες, που επιδιώκει ή ήδη έχει επιδιώξει να υιοθετήσει, όπως η εργαλειοποίηση του μεταναστευτικού, η προπαγάνδα που επικαλείται αλλά ακόμη και τα μέσα εκφοβισμού απέναντι σε γειτονικές χώρες.

2.5 Οι γεωπολιτικές προτεραιότητες και τα προβλήματα της Τουρκίας

Αδιαμφισβήτητα, όταν πραγματευόμαστε τις γεωπολιτικές προτεραιότητες της Τουρκίας επί προεδρίας Ερντογάν, δεν πρέπει να παραλείπουμε το φιλόδοξο χαρακτήρα του Τούρκου ηγέτη. Η δυναμική προσέγγιση της τουρκικής πολιτικής επί προέδρου Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν είχε ,πρωτίστως, ως στόχο να προβάλλει περαιτέρω την ισχύ της Τουρκίας ως περιφερειακή ηγετική δύναμη, ειδικά στη Μέση Ανατολή, καλύπτοντας το κενό που είχε δημιουργηθεί από την υποχώρηση της παρουσίας των ΗΠΑ αλλά ,ταυτόχρονα, να υπερασπιστεί το συντηρητικό σουνιτικό Ισλάμ. Όπως αναλύθηκε και παραπάνω, κατά την αρχή της πρωθυπουργίας του, αποσκοπούσε στην απομάκρυνση και αποδυνάμωση του εκκοσμικευμένου τουρκικού στρατού και ,συνεπώς, στην υπονόμευση της κοσμικής κληρονομιάς του Ατατούρκ (Göl, 2009). Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτέλεσε, για το χρονικό διάστημα μεταξύ 2008 - 2011, όταν ο Ερντογάν φυλάκισε σχεδόν το 1/4 των Τούρκων στρατηγών με τη βοήθεια του κινήματος Χιζμέτ (Gülen movement) (Han and Cankurtaran, 2015). Το αποτέλεσμα ήταν το καλοκαίρι του 2011, οι ανώτεροι στρατιωτικοί αξιωματικοί να παραιτηθούν, σηματοδοτώντας τη νίκη του Ερντογάν. Εκείνη την περίοδο, το 2010, ο Τούρκος Πρόεδρος κατάφερε, με τη βοήθεια του κινήματος, να διορίσει έναν σημαντικό αριθμό δικαστών, δίχως να περάσουν από διαδικασία έγκρισης (Ömer Taşpınar, 2016).

Ωστόσο, ορμώμενος από τη φιλοδοξία του, πολλές φορές παραβλέπει μείζονα ζητήματα, τα οποία εμποδίζουν το “ερντογανικό” όραμα. Ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα που εξακολουθεί να αντιμετωπίζει η Τουρκία ,μέχρι και το 2023, αποτελεί η διαχείριση των κουρδικών πληθυσμιακών ομάδων, τόσο στο εσωτερικό της όσο και στο εξωτερικό της χώρας (Bengio, 2017). Ειδικότερα, υπάρχουν δύο ανοιχτά μέτωπα, στο βόρειο Ιράκ με το ανεξάρτητο κουρδικό κράτος, το οποίο αυτονομείται όλο και περισσότερο λόγω των ενεργειακών της κοιτασμάτων και ,παράλληλα, μια δεύτερη αυτόνομη κουρδική περιοχή εντός της Συρίας. Η διένεξη μεταξύ κουρδικών πληθυσμών και της Τουρκίας χρονολογείται από το 1984, όταν το ΡΚΚ, που ιδρύθηκε από τον Αμπντουλάχ Οτσαλάν, εξεγέρθηκε κατά των τουρκικών αρχών, υποστηρίζοντας τα πολιτικά αλλά και πολιτιστικά τους δικαιώματα, με στόχο την ίδρυση ενός ανεξάρτητου κουρδικού κράτους (O’Grady and Berger, 2019). Παρά τις απαρχές της συνεχιζόμενης σύγκρουσης, ο Ερντογάν εξακολούθησε να αντιμετωπίζει τη δυσαρέσκεια αλλά και την επιθετικότητα του ΡΚΚ, με χαρακτηριστικά παραδείγματα τις διαδηλώσεις στο πάρκο Γκέζι, αλλά ακόμη περισσότερο - και πιο κρίσιμο- την απόπειρα πραξικοπήματος τον Ιούλιο του 2016.

Πριν ,ωστόσο, αναφερθούν οι λόγοι που οδηγήθηκε η Τουρκία σε πραξικόπημα το 2016, αξίζει να σημειωθεί πως η έναρξη των αραβικών εξεγέρσεων το 2011, κυρίως λόγω της συριακής κρίσης με τις υπέρογκες μεταναστευτικές ροές προς τα τουρκικά εδάφη, δημιούργησε μεγάλες δυσκολίες αλλά και προσκλήσεις για την Τουρκία και την πρωθυπουργία του Ερντογάν. Ο Τούρκος πρωθυπουργός προσπάθησε να ασκήσει επιρροή στο Κάιρο, όπου και τα κατάφερε μέχρι και το 2013, υποστηρίζοντας τον Μοχάμεντ Μόρσι, ο οποίος ήταν ιδρυτικό μέλος και πολιτικός ισλαμιστής της Μουσουλμανικής Αδελφότητας και πρόεδρος της Αιγύπτου (GÜRPINAR, 2020). Ωστόσο, λαμβάνοντας υπόψη την απομάκρυνση του Μόρσι (μέσω πραξικοπήματος από το στρατό) από τον στρατηγό Αλ-Σίσι το καλοκαίρι του 2013, ο Ερντογάν επακολούθως έχασε σε σημαντικό βαθμό τα “αιγυπτιακά προνόμια” (Dessouki, 2015). Γενικότερα, τα γεγονότα των Αραβικών εξεγέρσεων, ειδικά η απομάκρυνση της Τουρκίας από το φιλικά προσκείμενο περιβάλλον της Αιγύπτου, αποτέλεσε κρίσιμο σημείο καμπής στην τουρκική εξωτερική πολιτική, απομονώνοντας τη σταδιακά από τον “αραβικό κλοιό” αλλά και το ρόλο του διαμεσολαβητή στην αντιπαράθεση μεταξύ σουνιτικών και σιιτικών δυνάμεων στη Μέση Ανατολή.

Παράλληλα με την κρίση στις τουρκο-αιγυπτιακές σχέσεις, ο Ερντογάν κλήθηκε να αντιμετωπίσει, τον Μάιο του 2013, την εξέγερση στην Κωνσταντινούπολη, με αφορμή την καταστροφή του ιστορικού πάρκου Γκέζι, η οποία προκάλεσε μαζική κινητοποίηση ενάντια στον Τούρκο ηγέτη, γνωστή ως «Κίνημα του Πάρκου Γκέζι» (Gezi Park movement) (Eryılmaz, 2016).

Ορμώμενος, λοιπόν, από το φόβο μήπως ο ίδιος θα μπορούσε να εκδιωχθεί από ένα στρατιωτικό πραξικόπημα, παρόλο που είχε ουδετεροποιήσει τις τουρκικές ένοπλες δυνάμεις, αλλά και από αυτό που συνέβη στο Μόρσι, κατέστειλε βίαια τις συγκεντρώσεις του Πάρκου Γκεζί, δημιουργώντας σημαντική πόλωση στο εσωτερικό της χώρας. Ακολούθησαν στη συνέχεια βαθιές εσωτερικές εντάσεις, οι οποίες απέτρεψαν σε μεγάλο βαθμό την Τουρκία αλλά και τις φιλοδοξίες του Ερντογάν, να προβάλλουν πλήρως την ισχύ της στη Μέση Ανατολή (Eryilmaz, 2016). Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτέλεσε η σύγκρουση με το κίνημα Γιουλέν, το οποίο προσπαθούσε να ασκήσει τη δική του πολιτική στους τουρκικούς κρατικούς μηχανισμούς (δημόσιος τομέας, στρατός, αστυνομία κλπ.), προάγοντας διαφορετικές πολιτικές προτεραιότητες ειδικά στα πεδία της εξωτερικής πολιτικής και του κουρδικού ζητήματος (Orucoglu, 2015). Το επακόλουθο σκάνδαλο διαφθοράς, το Δεκέμβριο του 2013, με τους Υπουργούς του κόμματος ΑΚΡ να κατηγορούνται για δωροδοκία, αποδυνάμωσε σημαντικά την Τουρκία τόσο εσωτερικά όσο και στο διεθνές περιβάλλον. Έκτοτε, ο Ερντογάν δεν επιρρίπτει τις ευθύνες στο κίνημα Γκιουλέν μόνο για τη σύλληψη των ανώτερων στελεχών - η οποία φημολογείται πως πραγματοποιήθηκε από γκιουλενιστές αστυνομικούς- αλλά εξακολουθεί να το κατηγορεί για προσπάθειες εγκαθίδρυσης ενός «παράλληλου κράτους» στην Τουρκία (το οποίο υποκινείται από την Πενσυλβάνια των ΗΠΑ όπου και είναι εξορισμένος) (Aljazeera, 2013). Η Τουρκία επιδιώκει, εδώ και πολύ καιρό, την έκδοση του Γκιουλέν, αλλά οι Ηνωμένες Πολιτείες δεν ανταποκρίνονται, καθώς δεν υποστηρίζουν πως υπάρχουν αρκετά στοιχεία για να επαληθευτούν οι κατηγορίες (Solaker, 2014). Το Πάρκο Γκεζί και η αποπομπή του Μόρσι έκαναν τον Ερντογάν να γίνει πιο αυταρχικός στην καταστολή οποιωνδήποτε παρόμοιων διαδηλώσεων που φοβόταν ότι θα μπορούσαν να τον εκδιώξουν στο μέλλον. Ως εκ τούτου, αυτή η απόφαση συνέβαλε σημαντικά στη δημοκρατική οπισθοδρόμηση της Τουρκίας.

Εξίσου σημαντικό πρόβλημα το οποίο ταλανίζει την Τουρκία μέχρι και σήμερα, αποτελεί η σύρραξη στη Συρία, εξόχως λόγω της εμπλοκής του μεγαλύτερου αντιπάλου, του Εργατικού Κουρδικού Κόμματος (PKK). Παρόλο που τους πρώτους μήνες προσπάθησε να αναλάβει τον ρόλο του διαμεσολαβητή, μετά το καλοκαίρι του 2011 τάχθηκε ενάντια στη κυβέρνηση Άσαντ και υπέρ της αντιπολίτευσης (Ibrahim Natil, 2016). Μάλιστα, σε συνεργασία με το Κατάρ, υποστήριξε το κίνημα των Αδελφών Μουσουλμάνων (το οποίο εξακολουθεί να υποστηρίζει μέχρι σήμερα), παρέχοντας στρατιωτική αλλά και διπλωματική στήριξη (Magued, 2021). Ενδεικτικά, έχει προσφέρει καταφύγιο σε χιλιάδες μέλη της οργάνωσης, μετά την άνοδο στην εξουσία του προέδρου Αμπντέλ Φατάχ αλ-Σίσι, και παρά την υπέρμετρη τουρκική λογοκρισία των μέσων μαζικής ενημέρωσης και ραδιοφωνικών σταθμών, έχει δοθεί βήμα στους Αδελφούς

Μουσουλμάνους σε τηλεοπτικούς σταθμούς, λειτουργώντας δικούς τους σταθμούς από το 2014 (Lerman, 2016). Ο φόβος για τη συγκρότηση μιας νέας ανεξάρτητης κουρδικής οντότητας αποτέλεσε βασική κινητήρια αιτία για να αλλάξει πλευση και ταχθεί η Τουρκία στο πλάι της Ρωσίας και ,συνεπώς, υπέρ της κυβέρνησης Άσαντ (Gurpinar, 2015).

Αναμφίβολα, το γεγονός που στιγμάτισε την προεδρία του Ερντογάν μέχρι και σήμερα αλλά αποτέλεσε εξίσου μνημειώδη καμπή στην πολιτική ιστορία της Τουρκίας, ήταν το θανατηφόρο πραξικόπημα που έλαβε χώρα στις 15 Ιουλίου του 2016. Παρά το γεγονός ότι το πραξικόπημα ηττήθηκε μέσα σε λίγες ώρες, περίπου 251 άνθρωποι σκοτώθηκαν και περισσότεροι από 2.200 τραυματίστηκαν (Ibrahim, 2022). Η τουρκική κυβέρνηση έχει κατηγορήσει τον Φετουλάχ Γκιουλέν, ότι σχεδίασε το πραξικόπημα μαζί με τους υποστηρικτές τους, ωστόσο, ο ίδιος αρνείται οποιαδήποτε ανάμειξη στο πραξικόπημα (Kars Kaynar, 2021). Μετά την απόπειρα πραξικοπήματος τον Ιούλιο του 2016, ο Ερντογάν προχώρησε σε ριζικές αναδιαρθρώσεις στη στελέχωση των θεσμικών και γραφειοκρατικών -κρατικών μηχανισμών. Ενδεικτικά, απομάκρυνε όλους τους ύποπτους συνωμότες του πραξικοπήματος, συνέλαβε περίπου πενήντα χιλιάδες άτομα και αύξησε τις αεροπορικές επιδρομές εναντίον μαχητών του PKK στη νοτιοανατολική Τουρκία. Ακόμη, περιόρισε τα δικαιώματα των δημοσίων υπαλλήλων αλλά και εκπαιδευτικών, απαγορεύοντας την έξοδο από τη χώρα (Milan, 2016). Γενικότερα, το συγκεκριμένο συμβάν , να μεν αποτέλεσε βασικό πλήγμα στην τουρκική πολιτική, ωστόσο απέδειξε πως ο τουρκικός στρατός παραμένει θεμελιώδης πολιτικός παράγοντας, ο οποίος αναγνωρίζει τις απειλές για την ασφάλεια αλλά ,ταυτόχρονα, εξακολουθεί να εμπλέκεται και σε μη στρατιωτικά ζητήματα, όπως οι οικονομικές μεταρρυθμίσεις αλλά και οι πολιτικές εξελίξεις (Samson and Pitel, 2023).

Τέλος, ακόμη ένας παράγοντας που αποτέλεσε ταυτόχρονα πρόκληση για την Τουρκία επί Ερντογάν, υπήρξε η οικονομική και νομισματική κρίση η οποία ξεκίνησε το 2018 και διαιωνίζεται μέχρι και σήμερα κυρίως με υψηλή υποτίμηση της τουρκικής λίρας, υψηλό πληθωρισμό και αυξανόμενο κόστος δανεισμού (Alderman, 2023). Αξίζει να σημειωθεί ωστόσο, πως η εξασθενημένη οικονομία της Τουρκίας δεν συνέβαλε αποκλειστικά στην προβολή αναθεωρητικών τάσεων και ,πόσο μάλλον, των επιθετικών ενεργειών ενάντια στην Ελλάδα, αλλά ίσα - ίσα αυτό που τις πυροδοτεί, είναι ο τρόπος που αυτοπροβάλλεται και αυτοεκτιμάται ως δρών στο διεθνές περιβάλλον.

Κεφάλαιο 3: Η πολιτική του Ερντογάν μετά το πραξικόπημα 2016

3.1 Η εξέλιξη του τουρκικού αναθεωρητισμού

Αδιαμφισβήτητα, η - έκτη κατά σειρά (Kaya, 2019) - απόπειρα στρατιωτικού πραξικοπήματος του Ιουλίου 2016, αποτέλεσε ακόμη μια κρίσιμη καμπή στην τουρκική πολιτική του Ερντογάν και, πόσο μάλλον, στη διαδικασία εκδημοκρατισμού της Τουρκίας, ωστόσο, δεν έπαυσε να συνιστά μια “θεόσταλη ευκαιρία”, όπως τη χαρακτήρισε ο Ερντογάν (Tharoor, 2017) για αυτά που θα ακολουθούσαν. Ανεξάρτητα από τους πραγματικούς υποκινητές του πραξικοπήματος, αξίζει να επισημανθεί πως προκλήθηκε (έμμεσα) κατά ένα μεγάλο ποσοστό λόγω της πολιτικής αστάθειας αλλά και της διχόνοιας που εντείνεται εδώ και χρόνια, καθώς ο Ερντογάν είχε εδραιώσει τις εξουσίες των ισλαμιστών, περιθωριοποίησε τους κεμαλιστές και επεδίωξε να πραγματώσει τη “Νέα Τουρκία”. Αμέσως μετά τον τερματισμό του πραξικοπήματος, λοιπόν, κηρύχθηκε καθεστώς έκτακτης ανάγκης με την πρόφαση της διατήρησης της δημοκρατίας, επιτρέποντάς του να παρακάμψει το κοινοβούλιο και να κυβερνήσει με διάταγμα (Laub, 2016). Πέραν των μαζικών απολύσεων αλλά και κρατήσεων ακαδημαϊκών, γραφειοκρατών, γιατρών, δημοσιογράφων, δικαστών, εισαγγελέων, αστυνομικών, πολιτικών, οι οποίοι όχι μόνο αντιτάσσονταν στις ερντογανικές πεποιθήσεις αλλά μπορεί να είχαν την παραμικρή σύνδεση (αποδείξιμη ή μη) με το κίνημα Χιζμέτ, ενισχύθηκε σημαντικά η λογοκρισία των μέσων μαζικής ενημέρωσης. Ο βαθμός της λογοκρισίας έφτασε σε σημείο όπου επιβλήθηκαν απαγορεύσεις δημοσίευσης περιεχομένου αλλά και χρήσης συγκεκριμένων πλατφορμών ενημέρωσης (Milan, 2016). Έτσι, η κυβέρνηση Ερντογάν άρχισε να υιοθετεί ένα αυταρχικό μοντέλο διακυβέρνησης, απομακρύνοντας σταδιακά τη χώρα από τα ιδανικά του κράτους δικαίου.

Ο προσανατολισμός της Τουρκίας, όσον αφορά την άσκηση της εξωτερικής πολιτικής, πριν το πραξικόπημα, ήταν νέο-οθωμανικός και επεδίωκε να εδραιώσει την τουρκική ισχύ αλλά και επιρροή, βασιζόμενη σε διαφορετικά παρακλάδια της οργάνωσης Μουσουλμανικής Αδελφότητας (Dimitar Bechev, 2022). Αμέσως μετά το πραξικόπημα, ωστόσο, ο Ερντογάν υιοθέτησε μια περισσότερο εθνικιστική και στρατοκρατική πορεία, με στόχο εξόχως τον εκφοβισμό και όχι απαραίτητα την κυριαρχία, δίχως αυτό να περιορίζεται σε εσωτερικά ή εξωτερικά ζητήματα.

Ξεκινώντας από το εσωτερικό της Τουρκίας, ριζική αλλαγή η οποία επέφερε συσσώρευση εξουσίας στο πρόσωπο του προέδρου αλλά και του στενού του περιβάλλοντος, υπήρξε η μετάβαση

του πολιτικού συστήματος από κοινοβουλευτικό σε προεδρικό (Cilliler, 2021) (Aytaç, Çarkoğlu and Yıldırım, 2017). Συγκεκριμένα, στις 16 Απριλίου 2017, πραγματοποιήθηκε δημοψήφισμα επί της αναθεώρησης του τουρκικού συντάγματος το οποίο, με ελάχιστη πλειοψηφία (Kirişci, 2018), κατέληξε σε έγκριση της αλλαγής του πολιτικού συστήματος. Πρακτικά, ο λαός συμφώνησε στην πλήρη υποταγή όλων των κρατικών θεσμών στον Ερντογάν, καθιστώντας τον απόλυτο μονάρχη με απεριόριστες εξουσίες (Yılmaz, 2020). Παρά το γεγονός ότι το συγκεκριμένο δημοψήφισμα κατηγορήθηκε για εκλογική νοθεία - δίχως αποδείξεις - οι νέες συνταγματικές αλλαγές θα ίσχυαν μέχρι τις επόμενες προεδρικές και βουλευτικές εκλογές, που ,αρχικά, είχαν προγραμματιστεί για τις 3 Νοεμβρίου 2019, ωστόσο λόγω της απότομης οικονομικής ύφεσης και ,κατ' επέκταση, της δυνητικής απειλής στη δημοτικότητα του, ο Ερντογάν επέσπευσε τη διαδικασία, μετατοπίζοντας τις εκλογές 16 μήνες νωρίτερα, στις 25 Ιουνίου του 2018 (Yılmaz, 2020).

Αφού εξελέγη για ακόμη μια φορά ως εκτελεστικός πρόεδρος της Τουρκίας, το AKP δεν κατάφερε να συγκεντρώσει πλειοψηφία στις βουλευτικές εκλογές και γι' αυτό, σχημάτισε κυβερνητικό συνασπισμό ,για πρώτη φορά στην ιστορία της Τουρκίας, με το Κόμμα Εθνικιστικής Δράσης (MHP) (Selçuk, Hekimci and Erpul, 2019). Στις 9 Ιουλίου 2018, ο Πρόεδρος Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν ξεκινώντας τη δεύτερη προεδρική θητεία του, εξέδωσε ένα πλήθος προεδρικών διαταγμάτων, καταργώντας ή τροποποιώντας μια σειρά από νόμους, κανονισμούς και θεσμούς, αναδιαμορφώνοντας ριζικά τον κρατικό μηχανισμό. Χαρακτηριστικά, τα διατάγματα προέβλεπαν πως ο πρόεδρος είναι ο μόνος αρχηγός του κράτους ,αλλά ταυτόχρονα και επικεφαλής της εκτελεστικής εξουσίας, δηλαδή του δικαστικού σώματος, και πως καταργείται η θέση του πρωθυπουργού και δημιουργείται η θέση αντιπροέδρου (Taş, 2018). Ακόμη, θεσμοθετήθηκε η διάρκεια θητείας του προέδρου (δύο πενταετίες) και η συχνότητα των βουλευτικών και προεδρικών εκλογών οι οποίες θα πραγματοποιούνται κάθε πέντε χρόνια (την ίδια ημέρα) (Kirişci, 2017). Αντιλαμβάνεται κανείς ,λοιπόν, ότι ο συγκεντρωτισμός των εξουσιών στο πρόσωπο του Ερντογάν όχι μόνο κατάφερε να ενισχύσει την αλαζονεία και την εδραίωση της μονοπρόσωπης αυταρχικής του κυριαρχίας στο εσωτερικό της Τουρκίας ,αλλά σηματοδότησε μια νέα περίοδο για την άσκηση της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής, η οποία θα ξεκινήσει να επεκτείνεται επιθετικά.

Περνώντας στις διαστάσεις της εξωτερική πολιτικής, με το προεδρικό διάταγμα που εκδόθηκε το 2018, το Υπουργείο Εξωτερικών αναδιοργανώθηκε σημαντικά, επιτρέποντας σε δημόσιους υπαλλήλους του AKP, ανεξαρτήτως σε ποια κυβερνητικά γραφεία απασχολούνται, να προσληφθούν στα κατώτερα κλιμάκια του Υπουργείου (Klimek et al., 2018). Ως εκ τούτου, η ποιότητα του τουρκικού διπλωματικού σώματος υποβαθμίστηκε σε μεγάλο βαθμό ,ενώ ταυτόχρονα, ο ρόλος του υποστελεχωμένου Υπουργείου Εξωτερικών αποδυναμώθηκε ως προς

την χάραξη εξωτερικής πολιτικής. Η πιο χαρακτηριστική αλλαγή στην τουρκική εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφάλειας ήταν η εμπλοκή της Τουρκίας σε πολλές από τις κρίσεις και τις συγκρούσεις στην ευρύτερη Μέση Ανατολή και τον Καύκασο, οι οποίες θα αναλυθούν στο τέταρτο κεφάλαιο (Mehmetcik and Çelik, 2021). Μάλιστα, αναγνωρίζεται ότι ουδέποτε στην ιστορία της, η Τουρκία δεν έχει εμπλακεί σε τόσες πολλές κρίσεις και συγκρούσεις ταυτόχρονα.

Ο νέος ισλαμικός και εθνικιστικός συνασπισμός που δημιουργήθηκε από το AKP και το MHP χαρακτηρίζονταν από έντονα εθνικιστικά στοιχεία και επεδίωκε μια πιο δυναμική εξωτερική πολιτική, με αποτέλεσμα η Τουρκία να εστιάσει περισσότερο σε Ευρώπη και Ασία. Συγκεκριμένα, ενίσχυσε την ενεργειακή συνεργασία, το εμπόριο και τον τουρισμό με έναν ισχυρό παίκτη στο διεθνές περιβάλλον, τη Ρωσία, ενώ ο Ερντογάν άρχισε να χτίζει έναν ισχυρό δεσμό και προσωπική σχέση με τον Ρώσο πρόεδρο Βλαντιμίρ Πούτιν (Karaca and Köksal, 2023). Πέραν των παραπάνω τομέων, η Τουρκία στηρίχθηκε σημαντικά στη Ρωσία με όρους αμυντικού εξοπλισμού, αγοράζοντας σύστημα αντιπυραυλικής άμυνας S-400 (Yetim and Hazar, 2022), παρά τις έντονες αντιρρήσεις και τις προειδοποιήσεις των ΗΠΑ, ότι θα οδηγούσε σε διακοπή των σχέσεων με την Ουάσιγκτον και τον αποκλεισμό της Τουρκίας από το έργο του μαχητικού αεροσκάφους F-35. Γενικότερα, η επένδυση στην τουρκική ασφάλεια, και μάλιστα η στρατιωτικοποίηση της, οφειλόταν κατά ένα μέρος στην πυροδότηση των υπαρξιακών απειλών και πιο συγκεκριμένα, στο κουρδικό ζήτημα (Yavuz, 2022).

Η Τουρκία άρχισε να χρησιμοποιεί το στρατό της με σκοπό να αναδείξει την ισχύ της σε περιφερειακό επίπεδο, αλλά και την ικανότητα της να σταθεί ως ανεξάρτητη δύναμη, μακριά από το δυτικό προσανατολισμό. Μέχρι το 2019 η Άγκυρα ήταν απομονωμένη στη Μέση Ανατολή, με εξαίρεση το Κατάρ το οποίο ήταν ο μοναδικός σύμμαχος της (Bakir, 2023) (Oğuzlu, 2023). Η Ντόχα και η Άγκυρα έχουν πολλά κοινά όσον αφορά την εξωτερική τους πολιτική. Και οι δύο χώρες υποστηρίζουν ομάδες πολιτικών ισλαμιστών, συμπεριλαμβανομένων των Ikhwan στην Αίγυπτο και της Χαμάς στη Γάζα (Taş, 2022), καθώς και ομάδες που συνδέονται με τη Μουσουλμανική Αδελφότητα στη Συρία και τη Λιβύη. Η συμμαχία Τουρκίας-Κατάρ παγιώθηκε, αφού η Τουρκία τάχθηκε υπέρ του Κατάρ στη διαμάχη μεταξύ των μελών του Συμβουλίου Συνεργασίας του Κόλπου 2017. Συγκεκριμένα, στις 5 Ιουνίου 2017, η διαμάχη ξέσπασε όταν το Μπαχρέιν, η Αίγυπτος, η ανατολική κυβέρνηση της Λιβύης, οι Μαλδίβες, η Σαουδική Αραβία, τα ΗΑΕ, και η Υεμένη διέκοψαν τις σχέσεις με το Κατάρ, επικαλούμενη την υποστήριξη του προς τους Αδελφούς Μουσουλμάνους, και κατηγορώντας το ότι υποστηρίζει την τρομοκρατία (Çinar, 2017). Ο Ερντογάν καταδίκασε τον αποκλεισμό του Κατάρ από τον συνασπισμό υπό την ηγεσία της Σαουδικής Αραβίας, λέγοντας ότι η απομόνωση που επιβλήθηκε στο Κατάρ ήταν απάνθρωπη

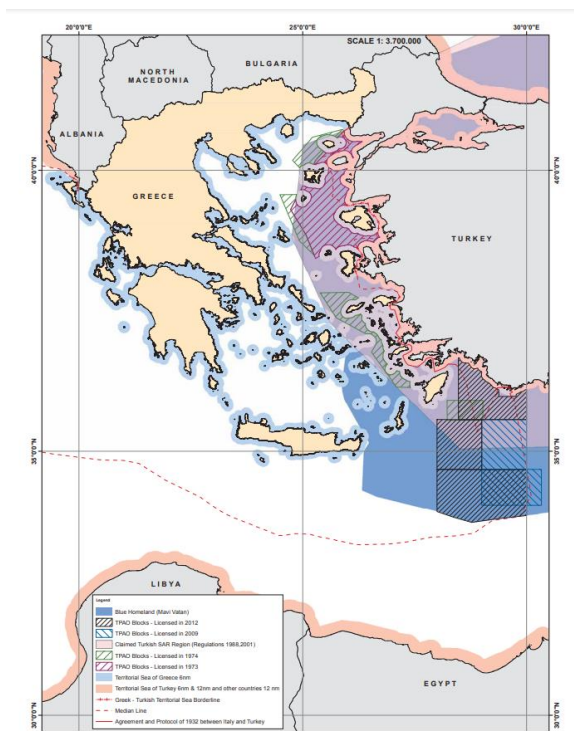
και ενάντια στις ισλαμικές αξίες (Ramani, 2021). Έτσι, η Τουρκία αποτέλεσε κρίσιμη σανίδα σωτηρίας για το Κατάρ.

Ακολουθώντας το μοτίβο των τουρκικών επεκτατικών ενεργειών έξω από τα σύνορα της, δε θα μπορούσε να παραλειφθεί ως ένδειξη αναθεωρητική τάσης, η υπογραφή του Μνημονίου Συνεργασίας, στις 27 Νοεμβρίου 2019, μεταξύ του τούρκου προέδρου Ερντογάν και του επικεφαλής της λιβυκής «κυβέρνησης εθνικής ενότητας» (Government of National Unity) Φαγιέζ Αλ-Σάρατζ με στόχο την οριοθέτηση θαλάσσιων ζωνών (Arab Center for Research and Policy Studies, 2020). Όπως θα αναδειχθεί και στο τέταρτο κεφάλαιο, η συγκεκριμένη συμφωνία παραβιάζει κατάφωρα το δίκαιο της θάλασσας καθώς η Τουρκία οριοθέτησε με τη Λιβύη τη θαλάσσια ζώνη νοτιώς της Κρήτης, περιοχή όπου δεν γειτνιάζει γεωγραφικά και στερεί από τη Ρόδο, την Κάσο, την Κάρπαθο και την Κρήτη την υφαλοκρηπίδα τους (Yasin, 2022) (Συρίγος, 2020).

Παράλληλα με τη δραστηριοποίηση της Τουρκίας στη Μέση Ανατολή, η εξωτερική της πολιτική άλλαξε ριζικά πλευση, μόλις παρουσιάστηκε για πρώτη φορά, τον Οκτώβριο του 2018, ο χάρτης του «Mavi Vatan» γνωστός ως το Δόγμα της Γαλάζιας Πατρίδας (Moudouros, 2021). Ο συγκεκριμένος χάρτης προβλήθηκε από τον Τούρκο υπουργό Άμυνας Hulusi Akar, σε τηλεοπτική συνέντευξη στο τουρκικό πρακτορείο Anadolu, ως μια θαλάσσια περιοχή 462.000 τετραγωνικών χιλιομέτρων που εκτεινόταν στο Αιγαίο Πέλαγος, στην Κύπρο, στην Ανατολική Μεσόγειο και στη Μαύρη Θάλασσα (Ελληνική Δημοκρατία - Υπουργείο Εξωτερικών, n.d.). Αξίζει να επισημανθεί πως, έως τότε, ο όρος Γαλάζια Πατρίδα αναφερόταν αποκλειστικά σε μελέτες του Τουρκικού Ναυτικού και άρθρα εφημερίδων, χωρίς να έχει λάβει έγκριση ή επίσημη χρήση από την τουρκική κυβέρνηση (Grigoriadis, 2022).

Όπως αναφέρει και το Ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών (Ελληνική Δημοκρατία - Υπουργείο Εξωτερικών, n.d.), με αυτόν το χάρτη, όχι μόνο η Τουρκία δεν αναγνωρίζει το δικαίωμα στην υφαλοκρηπίδα των ελληνικών νησιών στην Ανατολική Μεσόγειο, μια πάγια τουρκική θέση η οποία διαιώνίζεται από 1976, αλλά εξίσου και το δικαίωμα σε επέκταση των χωρικών υδάτων πέραν των έξι (6) ναυτικών μιλίων (Συρίγος, 2020). Έκτοτε, η Γαλάζια Πατρίδα (Mavi Vatan/Blue Homeland) έγινε ουσιαστικά επίσημο τουρκικό δόγμα με τον Πρόεδρο Ερντογάν και άλλα μέλη της τουρκικής κυβέρνησης να αναφέρονται σε αυτό σε τακτική βάση. Η στρατηγική της Γαλάζιας Πατρίδας αποτελεί χαρακτηριστικό γνώρισμα της τουρκικής αναθεωρητικής πολιτικής.

Εικόνα 3: Οι διεκδικήσεις της Γαλάζιας Πατρίδας με μπλε αναχρωματισμό.

3.2 Το Δόγμα της «Γαλάζιας Πατρίδας»

Από το 2018, ο Ερντογάν επιδιώκει μια ριζική αναθεώρηση του περιφερειακού status quo, προβάλλοντας ισχύ σε γειτονικές περιοχές, με αυξανόμενη επιθετικότητα, εκφοβισμό και αδιαφορία για τη διεθνή νομιμότητα. Αυτό κορυφώνεται στις φιλοδοξίες της Τουρκίας για τη «Γαλάζια Πατρίδα» εξώχως στην Ανατολική Μεσόγειο, η οποία εισήχθη σαν όρος πρώτα από την αντιπολίτευση και ύστερα έλαβε υπόσταση από τον Ερντογάν.

Ο όρος “Γαλάζια Πατρίδα” γνωστή ως “*Blue Homeland*” στο ξένο τύπο, και ως “*Mavi Vatan*” στον τουρκικό αντίστοιχα, συνιστά μια στρατηγική η οποία ,λαμβάνοντας υπόψη όλες τις παρελθοντικές τουρκικές διεκδικήσεις από το 1973 έως και σήμερα, χωρίζει το Αιγαίο Πέλαγος στη μέση και καταρρίπτει κάθε δικαίωμα των νησιών που βρίσκονται εντός 200 μιλίων μέτρων από τις τουρκικές ακτές (Συρίγος, 2020). Πρόκειται για μια τεράστια περιοχή, που καλύπτει το μισό Αιγαίο και τις υφαλοκρηπίδες Κύπρου, Καστελόριζου, Ρόδου, Καρπάθου, Κάσου και του ανατολικού τμήματος της Κρήτης. Επιπρόσθετα, βασιζόμενη στη Γαλάζια Πατρίδα, η Τουρκία διεκδικεί περιοχές ,αντίθετα στο διεθνές δίκαιο, με τη λογική του Lebensraum, δηλαδή του ζωτικού χώρου (GINGERAS, 2020). Ο χάρτης που εμφανίστηκε για πρώτη φορά το 2018,

απεικονίζοντας τις εκτάσεις της Γαλάζιας Πατρίδας, έχει αποκτήσει πολιτική υπόσταση και αποτελεί ένα χαρακτηριστικό εργαλείο στο οποίο ο Ερντογάν ανατρέχει, όσον αφορά την οριοθέτηση των θαλάσσιων ζωνών και την ερμηνεία των διεθνών συνθηκών και των διμερών συμφωνιών.

Οι τουρκικές διεκδικήσεις επί Ερντογάν δεν θα έπρεπε να εκπλήσσουν καθώς, ιστορικά, η Τουρκία έχει επιδείξει αντίστοιχες φιλοδοξίες. Ακολουθεί ένα χρονοδιάγραμμα υπό τη μορφή πίνακα, στον οποίο έχω συνοψίσει ενδεικτικά τις σημαντικότερες τουρκικές διεκδικήσεις και παραβατικότητες από το 1973 έως και το Μάρτιο του 2023³.

Νοέμβριος 1973	Η Τουρκία διεκδικούσε περιοχές οι οποίες εκτείνονται ως τη μέση του Αιγαίου
1974	Αμφισβήτηση των ορίων FIR της Ελλάδας - επιμονή ελέγχου περιοχής Αιγαίου από FIR Κωνσταντινούπολης
1978	Εμφάνιση χάρτη στον οποίο η Τουρκία διεκδικεί το μισό Αιγαίο για έλεγχο διάσωσης έρευνας
1996	Αμφισβήτηση ελληνικής κυριαρχίας - Κρίση Ιμίων
Μάρτιος 2004	Η Τουρκία ανακοινώνει ότι της ανήκουν όλες οι περιοχές δυτικά του 32° 16' 18'' Μεσημβρινού δηλαδή δυτικά των ακτών της Κύπρου (<i>πρώτη διεκδίκηση στην Ανατολική Μεσόγειο</i>)
2009	Η Τουρκία διεκδικεί περιοχή η οποία βρίσκεται σε τμήματα τουρκικής και κυπριακής υφαλοκρηπίδας και ένα μικρό μέρος της κυπριακής ΑΟΖ (<i>δεύτερη διεκδίκηση στην ΑΜ</i>)
2011	Ανακοίνωση τουρκικής οριοθέτησης των Κατεχομένων (<i>τρίτη διεκδίκηση</i>)
2012	Η Τουρκία πραγματοποιεί επίσημη διεκδίκηση ανατολικά του 28ου Μεσημβρινού μέχρι και του 32° 16' 18'' Μεσημβρινού , δηλαδή ανάμεσα σε Ρόδο και Κύπρο (<i>τέταρτη διεκδίκηση</i>)
2019	Υπογραφή Τουρκο- Λιβυκού Μνημονίου ,τα όρια του οποίου εδράζονται στο εσωτερικό της ελληνικής υφαλοκρηπίδας

³ Ο πίνακας στηρίχθηκε σημαντικά στην έκδοση του Άγγελου Συρίγου , “Τουρκικές διεκδικήσεις σε Αιγαίο και Ανατολική Μεσόγειο” https://www.syrigos.gr/books/60_maps_gr.pdf

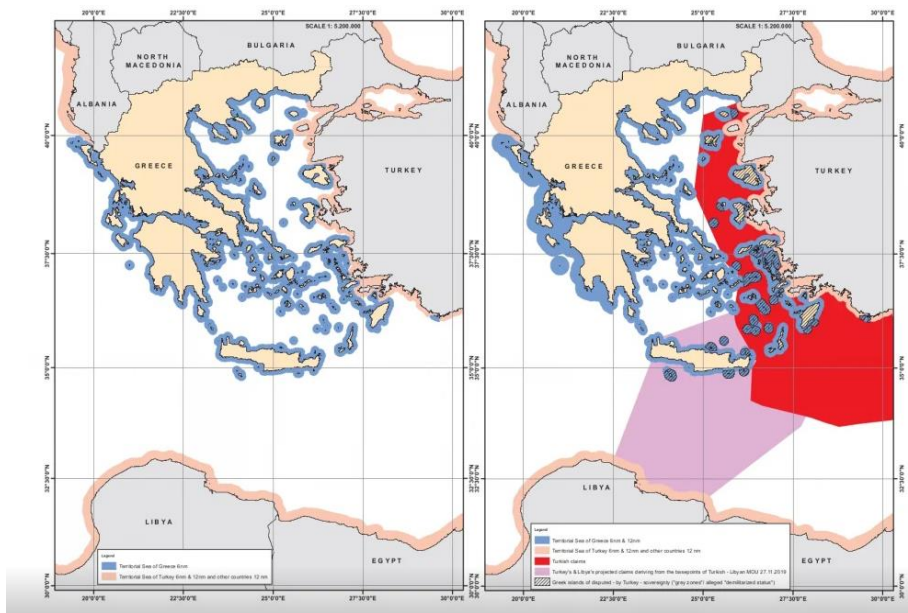
Μάρτιος 2020	Η Τουρκία καταθέτει χάρτη στον ΟΗΕ απεικονίζοντας την τουρκική υφαλοκρηπίδα με τα ελληνικά νησιά να διαθέτουν μόνο χωρικά ύδατα και όχι υφαλοκρηπίδα.
Μάρτιος 2020	Επεισόδια στον Έβρο - Μεταφορά χιλιάδων μεταναστών από την τουρκική πλευρά στα σύνορα.
Αύγουστος 2020	Ανακοίνωση τουρκικής άσκησης NAVTEX - έρευνες του Oğuc Reis σε θαλάσσια περιοχή μεταξύ της Ρόδου και του Καστελόριζου.
Οκτώβριος 2020	Τρεις νέες NAVTEX για δύο τουρκικές ασκήσεις στο Αιγαίο και μία άσκηση στη Μεσόγειο.
2021	Αποστολή νέας επιστολής στον ΟΗΕ από την Τουρκία με την οποία αμφισβητεί την κυριαρχία της Ελλάδας των νησιών του Βορείου και Ανατολικού Αιγαίου και των Δωδεκανήσων, και ζητείται η πλήρης αποστρατιωτικοποίηση τους.
Σεπτέμβριος 2021	Τουρκική παρενόχληση YUNUS – S κατά του ερευνητικού πλοίου Nautical Geo και έκδοση παράτυπης NAVTEX
Οκτώβριος 2022	Ακραία επιθετική ρητορική του Ερντογάν στην πρώτη σύνοδο της Ευρωπαϊκής Πολιτικής Κοινότητας <i>«Όποια χώρα μας ενοχλεί και μας επιτίθεται, η απάντηση μας είναι “μπορεί να έρθουμε ξαφνικά ένα βράδυ»</i>

Αναμφίβολα, το δόγμα της Γαλάζιας Πατρίδας συνιστά κυρίαρχο στοιχείο της τουρκικής αναθεωρητικής πολιτικής, κάτι που αποδεικνύεται όχι μόνο από τη συχνότητα εμφάνισης του, αλλά και από το γεγονός ότι σε αυτό το πλαίσιο, υπεγράφη το Μνημόνιο μεταξύ Λιβύης και Τουρκίας (www.mfa.gr, 2022), μία εκτός διεθνούς δικαίου συμφωνία, η οποία λειτουργεί, ταυτόχρονα, και ως μία ακραία διεκδίκηση της Τουρκίας στην περιοχή. Μια διμερής συμφωνία, η οποία εντάσσεται στο πλαίσιο της εξωτερικής τουρκικής πολιτικής, και αμφισβητεί οποιαδήποτε θαλάσσια προέκταση, είτε υφαλοκρηπίδα είτε ΑΟΖ, ανατολικά των νησιών της Ελλάδας στην ανατολική Μεσόγειο (μεταφορά συζήτησης από το Καστελόριζο, νοτίως της Κρήτης) (Έλλης, 2021). Ακόμη, στο πλαίσιο της Γαλάζιας Πατρίδας, εντάσσεται και η αύξηση των στρατιωτικών δραστηριοτήτων και η ανάπτυξη μη επανδρωμένων εναέριων οχημάτων στις κυπριακές θαλάσσιες ζώνες και σε περιοχές όπου η Κυπριακή Δημοκρατία ασκεί αποτελεσματικό έλεγχο.

Παρακάτω απεικονίζεται μια σύγκριση μεταξύ των τουρκικών διεκδικήσεων το 1972 (στον πρώτο χάρτη) και το 2022 στο δεύτερο χάρτη. Η λογική του ζωτικού χώρου αλλά και η επιθετική

αναθεωρητική εξωτερική πολιτική είναι έκδηλες. Πρακτικές εφαρμογές και παραδείγματα θα αναλυθούν στο αμέσως επόμενο κεφάλαιο.

Εικόνα 4: Σύγκριση των τουρκικών διεκδικήσεων το 1972 (αριστερά) και το 2022 (δεξιά) αντίστοιχα, σύμφωνα με το Ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών.

Κεφάλαιο 4: Σημεία Αποδόμησης Status Quo

4.1 Εσωτερική διάσταση

Για να αποδομηθεί η αναθεωρητική πολιτική της Τουρκίας, κρίνεται απαραίτητο να αναφερθούμε τόσο στην εσωτερική όσο και στην εξωτερική διάσταση της μεμονωμένα. Στη δεύτερη δεκαετία της τουρκικής ηγεσίας του, είναι γεγονός πως ο Ερντογάν ξεκίνησε να υιοθετεί μια πολιτική, η οποία στηριζόταν πολύ περισσότερο στη σκληρή ισχύ και κατ' επέκταση στη στρατιωτικοποιημένη προσέγγιση της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής (Gilmore , 2020). Συγκεκριμένα, τόσο το φιλόδοξο όσο και το αυταρχικό μοντέλο εξουσίας επέφεραν μεγάλη ένταση αλλά και αναταραχή στο εσωτερικό της χώρας. Για να μπορέσει ωστόσο η Τουρκία να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στο διεθνές περιβάλλον, πρέπει πρώτα, σύμφωνα με τον Ερντογάν, να ηγεμονεύσει στο εσωτερικό της. Μέσα από μια σειρά ενεργειών και προσπαθειών εσωτερικής νομιμοποίησης των πράξεων του, τη δημιουργία πόλωσης του τουρκικού λαού αλλά και τις επερχόμενες εκλογές, η επόμενη ενότητα θα αναδείξει τους τρόπους με τους οποίους ο Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν εργαλειοποίησε και εξακολουθεί να εργαλειοποιεί την ήπια ισχύ προς όφελος του.

4.2 Εργαλειοποίηση ήπιας ισχύος

Όπως είχε αναφέρει ο Κινέζος στρατηγός και γνωστός συγγραφέας του πασίγνωστου βιβλίου “Η τέχνη του πολέμου” τον 5ο αιώνα π.Χ, “*Η μεγαλύτερη τέχνη στον πόλεμο είναι να υποτάξεις τον εχθρό χωρίς μάχη*” (Sun Tzu, 400BC).

Πράγματι, αποδομώντας την πολιτική του Ερντογάν σήμερα, μπορεί να παρατηρήσει κανείς πως δίνεται μεγάλη έμφαση σε μέσα που δεν προϋποθέτουν αποκλειστικά τη χρήση στρατιωτικού εξοπλισμού αλλά στην ισχυροποίηση της τουρκικής εικόνας και της φήμης της. Η τουρκική ήπια ισχύς εδράζεται στην τουρκική γλώσσα, την εκπαίδευση, την κουλτούρα, τον πολιτισμό αλλά ακόμη και σε επικοινωνιακές πολιτικές και αφηγήματα τα οποία θα βελτιώσουν την εικόνα ,πρωτίστως στα μάτια της τουρκικής κοινής γνώμης και κατ' επέκταση στις τουρκικές κάλπες το Μάϊο του 2023, και δευτερευόντως στο διεθνές περιβάλλον (Kalın, 2011). Χαρακτηριστικό παράδειγμα άσκησης ήπιας ισχύος σε διεθνές επίπεδο, αποτελεί η διαμόρφωση της εικόνας της Τουρκίας ως διαμεσολαβητής περιφερειακών διενέξεων, προωθώντας ταυτόχρονα την ασφάλεια, την ειρήνη και τη σταθερότητα (π.χ. η περίπτωση του Αφγανιστάν και του καθεστώτος των Ταλιμπάν) (Güzeldere, 2022).

Σημειώνεται, ωστόσο, πως η Τουρκία δεν διακρίνεται μόνο για την άσκηση της ήπιας και σκληρής ισχύος, αλλά εξίσου και για το συνδυασμό των δύο, δηλαδή της έξυπνης ισχύος (smart power) όπως αναφέρθηκε και στο πρώτο κεφάλαιο. Η συγκεκριμένη ανάλυση ωστόσο θα εστιάσει αποκλειστικά σε απτά παράδειγμα χρήσης ήπιας ισχύος κατά τη διάρκεια προεδρίας του Ερντογάν.

Ξεκινώντας με το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα, η θρησκεία αποτελεί έναν από τους κομβικότερους άξονες στην πολιτική του Ερντογάν, τόσο στη ρητορική του (για τη βελτίωση της δικής του εικόνας) όσο και στην άσκηση της ήπιας ισχύος στο εξωτερικό (για τη βελτίωση της εικόνας της Τουρκίας) (Oğuzlu, 2007). Πρώτον, με στόχο να κερδίσει αλλά και διατηρήσει την υποστήριξη ενός σημαντικού εκλογικού κοινού, δε χάνει την ευκαιρία κατά τη διάρκεια των δημόσιων ομιλιών του να επικαλείται τη θεία ευλογία και να επισημαίνει πως πάντα ασκούσε πολιτική, για να υπηρετήσει το λαό της Τουρκίας και να κερδίσει την ευλογία του Θεού (Benhaïm and Öktem, 2015). Όσον αφορά την επιρροή και προβολή στο εξωτερικό, η επίκληση της θρησκείας καθώς και το ζήτημα των μειονοτήτων επιβεβαιώνονται καθαρά στην περίπτωση των Βαλκανικών κρατών. Συγκεκριμένα, η Τουρκία μέσα από μια σειρά χρηματοδοτήσεων τζαμιών, ανοικοδόμησης και ίδρυσης τουρκικών εκπαιδευτικών ιδρυμάτων και χώρων λατρείας στη Βοσνία - Ερζεγοβίνη, στη Βόρεια Μακεδονία, στη Δυτική Θράκη, στην Αλβανία, στο Κοσσυφοπέδιο, στη Μογγολία και στο Τουρκμενιστάν, δηλώνει στη στήριξη της απέναντι σε μουσουλμανικούς και μη πληθυσμούς των Βαλκανίων, αλλά και της Κεντρικής και Ανατολικής Ασίας (Alpan and Öztürk, 2022). Ειδικά μετά τη δραστηριοποίηση του κινήματος Γκιουλέν στα Βαλκάνια, από το 2004, κρατικοί θεσμοί όπως η ΤΙΚΑ, η ΥΤΒ (προγράμματα ανταλλαγής φοιτητών/τριων και υποτροφιών για σπουδές στην Τουρκία), η Yunus Emre και η Diyanet έχουν μετατραπεί σε πυλώνες προσέγγισης ήπιας ισχύος της Τουρκίας (Ekşi, 2017). Αξίζει να υπογραμμιστεί σε αυτό το σημείο ότι η Τουρκική Υπηρεσία Συνεργασίας και Συντονισμού (ΤΙΚΑ) (FIDAN and NURDUN, 2008) αποτελεί το ισχυρότερο εργαλείο τουρκικής ήπιας ισχύος, με βασικό πυλώνα την εκπαίδευση, το οποίο όχι μόνο προσέδωσε θετικό πρόσημο στην τουρκική εικόνα λόγω της τεράστιας δραστηριοποίησης ως προς την παροχή ανθρωπιστικής βοήθειας σε χώρες της Αφρικής, Αφρικής, της Κεντρικής Ασίας, του Καυκάσου και της Ανατολικής Ευρώπης, αλλά εξίσου συνέβαλε στην προστασία του τουρκικού πληθυσμού, στο συντονισμό της προσφυγικής κρίσης αλλά και στην ενίσχυση των υποδομών (Aykas, 2021). Τέλος, στο ίδιο πλαίσιο, η Τουρκία έχει προχωρήσει στην υπογραφή διμερών συμφώνων (Cultural Cooperation Agreements) με βαλκανικά κράτη, με στόχο την προώθηση του τουρκικού πολιτισμού και της τουρκικής θρησκείας

καθώς και την προστασία των μουσουλμανικών πληθυσμών (Özkan and Turgut Demirtepe, 2012). Κατά αυτό τον τρόπο, η τουρκική ταυτότητα μπορεί να παραμείνει αναλλοίωτη.

Εκτός από την ΤΙΚΑ και την ΥΤΒ, το Ίδρυμα Diyanet (TDF), που δραστηριοποιείται στη Λατινική Αμερική, στην Ευρώπη, στην Αφρική και στην Ασία, λειτουργεί υπό την υπό την αιγίδα της Διεύθυνσης Θρησκευτικών Ζητημάτων και προωθείται από τη μουσουλμανική θρησκεία εντός και εκτός των Τουρκικών συνόρων (Özbek, 2015). Πρακτικά, μέσα από τη διοργάνωση ταξιδιών για προσκύνημα στη Μέκκα, την έκδοση βιβλίων και μεταφράσεων του Κορανίου σε διαφορετικές τοπικές διαλέκτους και γλώσσες, η Άγκυρα στρέφει την προσοχή της στους Τούρκους του εξωτερικού, αφού πράγματι μπορούν να αποτελέσουν τον καλύτερο έμμεσο τρόπο ενίσχυσης του brand name της Τουρκίας (Mutluer, 2018). Εξίσου σημαντικό στοιχείο στην ανάλυση της ήπιας ισχύος αποτελεί η χρήση του πολιτικού Ισλάμ από την Τουρκία στην εξωτερική πολιτική της, με σκοπό την αύξηση του κύρους της χώρας, καθώς και την αναγόρευσή της σε ηγέτιδα του ισλαμικού κόσμου, ειδικά μετά την Αραβική Άνοιξη (Flouros, 2021).

Πέραν της θρησκείας και της εκπαίδευσης, το ζήτημα της διαχείρισης των μέσων επικοινωνίας είναι κάτι που προβληματίζει, τόσο τον τουρκικό λαό όσο και τη διεθνή κοινότητα, διεγείροντας ανησυχίες για καταπάτηση θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ένα από τα σημαντικότερα μέσα επικοινωνίας και προώθησης μηνυμάτων στην Τουρκία είναι η Διεύθυνση Επικοινωνίας της Τουρκίας, η οποία και ελέγχεται από τον Ερντογάν και τους στενούς του συνεργάτες (Murat, 2018). Ενδεικτικά, η Διεύθυνση Επικοινωνίας- (DOC) ιδρύθηκε το 2018 με στόχο την ενίσχυση της εικόνας της Τουρκίας, παρέχοντας ειδησεογραφικό υλικό που καλύπτει όλες τις δράσεις της κυβέρνησης, οι οποίες κατ' επέκταση, μπορούν να επιφέρουν αύξηση των ξένων επενδύσεων, ενδυνάμωση της εγχώριας οικονομίας καθώς και ενίσχυση της δημοκρατίας (Kaya and Çakmur, 2010). Προς διευκόλυνση της επικοινωνίας των τουρκικών μηνυμάτων, ο Ερντογάν δε χάνει την ευκαιρία να χρησιμοποιεί το twitter και συγκεκριμένα να εκμεταλλεύεται την ταχεία κυκλοφορία των tweets σε στοχευμένες περιοχές (ανάλογα με τη προσθήκη του hashtag που τον ενδιαφέρει π.χ #turkey) (Uysal and Schroeder, 2019). Μάλιστα, η Διεύθυνση Επικοινωνίας πέρα από τα τουρκικά έχει λογαριασμό και στα αγγλικά, ενώ η ΤΙΚΑ και στα γερμανικά, τα γαλλικά και τα αραβικά. Στόχος της χρήσης ποικιλίας γλωσσών είναι η προβολή των δράσεων ανθρωπιστικού περιεχομένου, που λαμβάνουν χώρα κυρίως στη περιοχή MENA, στα διεθνή ακροατήρια και ειδικά σε κράτη όπου η τουρκική διασπορά είναι διακριτή (AKILLI and ÇELENK, 2019).

Ωστόσο, δεν μπορεί να παραληφθεί το γεγονός πως, όταν τα δημοσιεύματα και τα μηνύματα τάσσονται κατά του Ερντογάν και του ΑΚΡ, πραγματοποιούνται απαγορεύσεις ως προς τη χρήση

διάφορων ιστοσελίδων όπως η Βικιπαίδεια, το Twitter καθώς και το Youtube (Coşkun, 2021). Συγκεκριμένα, το αυστηρά αυταρχικό μοντέλο διακυβέρνησης άρχισε να αποκτά υπόσταση ξεκινώντας με ακραία εθνικά μέτρα που αφορούσαν τη χρήση του διαδικτύου. Χαρακτηριστικά, στις 29 Απριλίου 2017, η κυβέρνηση Ερντογάν απέκλεισε την πρόσβαση στην ηλεκτρονική εγκυκλοπαίδεια «Wikipedia» σε όλες τις γλωσσικές της εκδόσεις σε ολόκληρη τη χώρα, παραπέμποντας στο νόμο («Νόμος αριθ. 5651»), βάσει του οποίου η κυβέρνηση μπορεί να απαγορεύσει συγκεκριμένο αριθμό ιστοσελίδων με τη δικαιολογία της προστασίας του κοινού (ARVAS, 2019). Μάλιστα, οι χρήστες που προσπαθούσαν να αποκτήσουν πρόσβαση στη «Wikipedia» μέσω Τούρκων παρόχων, λάμβαναν μήνυμα σφάλματος πως έληξε το χρονικό διάστημα σύνδεσης. Αυτός ο περιορισμός συνέβη λόγω της δημοσίευσης ενός αγγλικού άρθρου που απεικόνιζε την Τουρκία ως υποστηρικτική χώρα του ISIS και της Αλ Κάιντα (Uzun, 2020). Πράγματι, η αρμόδια υπηρεσία (Ιδρυμα Wikipedia) αρνήθηκε να αφαιρέσει τα άρθρα που κατηγορούσαν την κυβέρνηση της Τουρκίας για συνεργασία με τη γνωστή οργάνωση (ΙΚ) και την Αλ Κάιντα στη Συρία, με αποτέλεσμα ο Τούρκος πρόεδρος να έχει αναστείλει 120.000 αστυνομικούς, δημόσιους υπαλλήλους και δικαστικούς. Η Τουρκία είναι γνωστή για τις μεθόδους λογοκρισίας της αλλά και τη καταπάτηση του δικαιώματος στην ελευθερία έκφρασης των πολιτών της, γεγονός που δεν συμβαδίζει σίγουρα με την εικόνα της εκδημοκρατισμένης σύγχρονης Τουρκίας, όπως θα ήθελε ο Ερντογάν (Çarkoğlu and Andi, 2020). Ως αποτέλεσμα, δημιουργείται στο εσωτερικό της χώρας πόλωση επιζητώντας αλλαγή και ενίσχυση δημοκρατικών αξιών με πρωτοστάτες τους νέους, ένα σημαντικό ποσοστό που θα παίξει σημαντικό ρόλο στις επερχόμενες εκλογές του Μαΐου.

Ένα ακόμη παράδειγμα ήπιας ισχύος αποτελούν τα τουρκικά τηλεοπτικά προγράμματα, γνωστά σε όλους/ές «τουρκικά σίριαλ» (DONELLI, 2019). Από τα πιο χαρακτηριστικά προγράμματα είναι «ο Σουλεϊμάν ο Μεγαλοπρεπής» που προβλήθηκε σε πάνω από 50 χώρες και «η Αναγέννηση Ερτουγρουλ» που έχει προβληθεί σε 72 χώρες, ξεπερνώντας ακόμη και τα ισπανικά προγράμματα. Με αυτό τον τρόπο, αποσκοπείται η διατήρηση της τουρκικής γλώσσας, η ανάπτυξη ενός κλίματος φιλίας με τις ευρωπαϊκές χώρες και τα αραβικά κράτη αλλά ταυτόχρονα και η προβολή του νέο-Οθωμανισμού και οι επιδιώξεις της εξωτερικής πολιτικής στη Μέση Ανατολή (Semati and Zambon, 2021).

Τέλος, δε θα μπορούσε να παραληφθεί το brand που έχει καταφέρει να χτίσει η Τουρκία μέχρι και σήμερα στον τομέα των αερομεταφορών με την «Turkish Airline» και την επιμέρους ανάπτυξη του δικτύου προορισμών (Çevik, 2019). Η αεροπορική εταιρεία συνιστά ένα μέρος της

ενδυνάμωσης της δημόσιας διπλωματίας της Τουρκίας και μετρά πάνω από 335 προορισμούς σε όλο το κόσμο. Κατάφερε να εδραιωθεί μέσα από τις διαφημίσεις σε μεγάλες αθλητικές διοργανώσεις όπως το EuroBasket, γεγονός που επηρέασε θετικά το κύρος της Τουρκίας (Necati Anaz and Akman, 2017). Η Turkish Airlines αποτελεί μια από τις μοναδικές εταιρείες αεροπορίας στην Ευρώπη που ελέγχεται από το κράτος, γεγονός που της δίνει την ευελιξία να ασκεί διπλωματία όποτε ζητηθεί, αποτελώντας ένα σημαντικό στρατηγικό εργαλείο για τις προτεραιότητες της τουρκικής κυβέρνησης (Lebel, 2020).

Συνολικά, η Τουρκία στο πλαίσιο άσκησης της αναθεωρητικής πολιτικής της, δεν περιορίζεται μόνο στην στρατιωτική της παρουσία, αλλά επιδιώκει δίχως την άμεση παρέμβαση της, να εδραιώσει την τουρκική επιρροή. Διαμορφώνοντας, λοιπόν, το nation branding, προσπαθεί να δημιουργήσει θετικά συναισθήματα στο μυαλό των ανθρώπων για τις οικονομικές, πολιτικές, κοινωνικές και γεωγραφικές συνθήκες της Τουρκίας, επικαλούμενη τη θρησκεία, την εκπαίδευση, τα μέσα επικοινωνίας και τις αερομεταφορές (Flouros, 2021) (Öztürk, 2020). Ακόμη μεγαλύτερη αξία αναγνωρίζει στις χώρες που εντοπίζονται ,κατά πλειοψηφία, οι τουρκικοί ή τουρκόφωνοι πληθυσμοί ή η διασπορά όπως στα Βαλκάνια, με την προοπτική της εκπλήρωσης των νεο-οθωμανικών τάσεων.

4.3 Η εξωτερική διάσταση

Εκ των πραγμάτων, η Τουρκία είναι μία χώρα η οποία συνεχώς καθιστά σαφές ,στη διεθνή κοινότητα, πως ο χώρος που κατέχει ,δικαιωματικά, υπό τον έλεγχο της δεν είναι επαρκής, γεγονός που γίνεται ευκόλως αντιληπτό, πρωτίστως από την αμφισβήτηση της Συνθήκης της Λωζάνης. Στην περίπτωση αυτή, η τουρκική ηγεσία αμφισβητεί ,ουσιαστικά, ένα μέρος των διεθνών συνθηκών, που υιοθετήθηκαν με το πέρας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, των εδαφών και των συνόρων που την απάρτιζαν, και αυτό, διότι αποβλέπει στο να καταστεί γεωπολιτικός παίχτης στην περιοχή ,ανεξαρτήτως και κατά παράβαση της διεθνούς νομιμότητας. Ακόμη ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αμφισβήτησης διεθνούς δικαίου αποτελεί η παραβίαση των διατάξεων του Δικαίου της Θάλασσας, με την άρνηση της τουρκικής ηγεσίας για την υπογραφή της αντίστοιχης Συνθήκης του ΟΗΕ (Hathaway, 2019) (United Nations, 1982). Βάσει των επικρατέστερων αλλά και των πιο επίκαιρων γεγονότων, η αναθεωρητική πολιτική της Τουρκίας θα αναλυθεί ανά επιμέρους περιοχές ενδιαφέροντος αλλά και ανά δρώντες που αλληλοεπιδρά η χώρα (π.χ. διεθνείς οργανισμοί), συγκεκριμένα αυτοί/ες είναι:

1. *Περιοχή MENA (Middle East & North Africa - Μέση Ανατολή και Βόρεια Αφρική)*
2. *Ανατολική Μεσόγειος*
3. *Δυτικά Βαλκάνια*
4. *Καύκασος*
5. *Ευρωπαϊκή Ένωση & NATO*

Η παρούσα ενότητα θα εστιάσει στα πιο κρίσιμα και σύγχρονα περιστατικά τουρκικής εξωτερικής πολιτικής, τα οποία χρονολογούνται ,εξόχως, από το αποτυχημένο πραξικόπημα το 2016 έως και τον Μάρτιο του 2023.

4.3.1. Περιοχή MENA

Τόσο η περιοχή της Μέσης Ανατολής όσο και της Βόρειας Αφρικής, αποτελούν γεωγραφικές εκτάσεις που ιστορικά πλήττονται από συγκρούσεις και εντάσεις, εξόχως, λόγω της ύπαρξης διαφορετικών θρησκευτικών, εθνολογικών, πολιτισμικών, γλωσσικών και γεωπολιτικών χαρακτηριστικών των λαών των χωρών (Mills, 2020). Σύμφωνα με τα Ηνωμένα Έθνη, τα κράτη της Βόρειας Αφρικής περιλαμβάνουν την Αίγυπτο, την Αλγερία, τη Δυτική Σαχάρα, το Μαρόκο, το Σουδάν και την Τυνησία (NATIONS ONLINE, n.d.). Η ευρύτερη περιοχή της Μέσης Ανατολής απαρτίζεται με τη σειρά της από χώρες όπως, οι μοναρχίες του Περσικού Κόλπου (Μπαχρέιν, Κατάρ, Σαουδική Αραβία, Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα, Ομάν, Κουβέιτ), η Αίγυπτος, το Ιράκ, το Ιράν, το Ισραήλ, η Ιορδανία, ο Λίβανος, η Τουρκία (Baysoy and Altug, 2020) (αν και αρκετοί μελετητές βιβλιογραφίας την εντάσσουν στην Ασία ενώ, αντίθετα, ο Αμέτ Νταβούτογλου τη χαρακτηρίζει ως μέρος της Μέσης Ανατολής, των Βαλκανίων, του Καυκάσου, της Μεσογείου, της Μαύρης Θάλασσας, της Κασπίας, του Περσικού Κόλπου αλλά και της Κεντρικής Ασίας) (ARAS, 2009), η Υεμένη, η Παλαιστίνη και η Κύπρος (η οποία ναι μεν γεωγραφικά βρίσκεται στη Μέση Ανατολή ωστόσο λόγω του ότι είναι μέλος της ΕΕ, πολιτικά, διαδίδεται ως μέρος τη Ευρώπης) (EUROPEAN UNION, n.d.).

Εξόχως από το 2011, με την έναρξη της Αραβικής Άνοιξης (Robinson and Merrow, 2020), τόσο η Μέση Ανατολή όσο και η Ανατολική Μεσόγειος δέχθηκαν μια σειρά από ανθρωπιστικές και πολιτικές εντάσεις. Ξεκινώντας , λοιπόν, με τη Μέση Ανατολή, ο ρόλος της Τουρκίας υποστηρίζεται πως άρχισε να ενεργοποιείται αμέσως μετά την αμερικανική εισβολή στο Ιράκ το 2003 (Fuller, 2019) και το κατ' επέκταση «κενό εξουσίας» που δημιουργήθηκε από την κυβέρνηση George W.Bush (Raouf, 2019). Κυρίαρχος γνώμονας χάραξης της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής αποτέλεσε το δόγμα του “στρατηγικού βάθους” αλλά και η “πολιτική των μηδενικών προβλημάτων”, δηλαδή - όπως αναφέρθηκε και στο προηγούμενο κεφάλαιο - την αναβάθμιση των

γειτονικών σχέσεων αλλά ταυτόχρονα την ανάδειξη της Τουρκίας ως μεγάλη δύναμη στο διεθνές περιβάλλον.

Όπως αναφέρθηκε στην πλειοψηφία των προηγούμενων κεφαλαίων, βασικό γνώρισμα ενός αναθεωρητικού κράτους, μεταξύ άλλων, αποτελεί και η εμπλοκή του στις ευρύτερες περιφερειακές περιοχές, όχι απαραίτητα όμορες. Το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα αλλά και πρώτο στην ιστορία του AKP αποτελεί η εισβολή στη **Συρία**.

Είναι γεγονός ότι το δόγμα του στρατηγικού βάθους αλλά και της πολιτικής μηδενικών γειτονικών προβλημάτων, σημείωσε μεγάλη επιτυχία από την τουρκική πλευρά, ωστόσο, άρχισε να καταρripτεται σημαντικά με την έναρξη του συριακού πολέμου το 2011 (Καρτάλη, 2015). Στην περίπτωση της Συρίας, η τουρκική κυβέρνηση αντιλαμβανόμενη τις αραβικές εξεγέρσεις και κυρίως την κρίση στην Συρία ως μια μεγάλη ευκαιρία να εδραιώσει την περιφερειακή της επιρροή, κινήθηκε με ταχύτητα προς την στρατιωτική παρέμβαση και την επίδειξη σκληρής ισχύος στη συριακή σύρραξη. Δεν μπορεί να παραβλεφθεί ότι πρωταρχικός στόχος για την Τουρκία ήταν να διατηρήσει τη Συρία ως ενιαίο κράτος εμποδίζοντας την ανάδυση μια κουρδικής αυτόνομης ζώνης στα τουρκο-συριακά σύνορα (Wei, 2019).

Σε πρώτο στάδιο, η Τουρκία προσέφερε τη στήριξή της προς τις συριακές ομάδες αντιπολίτευσης, στα τουρκο-συριακά σύνορα ενάντια των Κούρδων, παρέχοντας καταλύματα και στρατιωτική βοήθεια υπό τη μορφή χρηματοδότησής και εκπαίδευσης, με στόχο την ανατροπή του καθεστώτος Άσαντ (Sever, 2020) (Khalil Al-Hilu, 2021). Ωστόσο, η στοχοθεσία της τουρκικής εμπλοκής στον πόλεμο δεν περιοριζόταν μόνο στην ανατροπή αλλά εξίσου και στη μετατροπή της Συρίας σε κράτος-δορυφόρο της (Njuafac Kenedy Fonju, 2020) (Yakobson, 2009). Χαρακτηριστικό παράδειγμα απόδειξης του παραπάνω επιχειρήματος αποτέλεσε η χημική επίθεση με το θανατηφόρο νευροτοξικό αέριο σερίν σε προάστιο της Δαμασκού, στις 21 Αυγούστου του 2013 (KASAPOĞLU, 2020) (Jatta, 2013). Ενώ οι ΗΠΑ ήταν έτοιμες να παρέμβουν στρατιωτικά έναντι του καθεστώτος Άσαντ, η επιχείρηση ματαιώθηκε, όταν η Ρωσία συμφώνησε να καταστραφεί το χημικό του οπλοστάσιο. Το 2014 αποδείχθηκε πως η Τουρκία κρυβόταν πίσω από την επίθεση η οποία αποσκοπούσε, με την εμπλοκή των ΗΠΑ, να καταργήσει την κυβέρνηση Άσαντ (Alokiah, 2022).

Ακόμη ένα παράδειγμα προσπάθειας τουρκικής στρατιωτικής επέμβασης σε συριακό έδαφος, αποτέλεσαν οι απειλές που εξαπέλυσαν ακραίες ισλαμικές οργανώσεις έναντι τουρκικού εδάφους, του μασωλείου του Σουλεϊμάν Σαχ, σε νησίδα του ποταμού Ευφράτη, εντός του συριακού

κράτους (BBC, 2015). Με την πρόφαση της απειλής του τουρκικού εδάφους, η Τουρκία επιθυμούσε να νομιμοποιήσει τη στρατιωτική της εισβολή έναντι των ισλαμικών οργανώσεων.

Από το 2014, προτεραιότητα για τον τουρκικό στρατό αποτέλεσε πολύ περισσότερο η εξαφάνιση των κουρδικών φιλοδοξιών (YPG, PKK) παρά ο περιορισμός της εξουσίας του Άσαντ ή η ήττα των τζιχαντιστικών ομάδων (ISIS) (BRANISLAV STANICEK, 2019). Αξίζει να σημειωθεί σε αυτό το σημείο ότι πριν το ξέσπασμα της συριακής κρίσης, οι σχέσεις Τουρκίας - Συρίας χαρακτηρίζονταν από στενές οικονομικές και διπλωματικές σχέσεις ενώ, μάλιστα, το 2004 πραγματοποιήθηκε για πρώτη φορά ,μετά από πενήντα χρόνια, επίσκεψη Σύρου Προέδρου (Μπασάρ Αλ Άσαντ) στην Τουρκία. Έπειτα από χρόνια αλληλεπίδρασης μεταξύ των δύο χωρών, ο Άσαντ και ο Ερντογάν είχαν αναπτύξει στενές προσωπικές σχέσεις (Alam, 2020). Στη συνέχεια, η Τουρκία ανέλαβε διαμεσολαβητικό ρόλο στη διένεξη μεταξύ Ισραήλ - Συρίας και ,συγκεκριμένα, στη διαδικασία ειρήνευσης (Croft, 2010). Εν ολίγοις, μέχρι και το 2009 οι τουρκοσυριακές σχέσεις είχαν αναβαθμιστεί σημαντικά τόσο σε οικονομικό όσο και σε διπλωματικό και πολιτικό επίπεδο.

Μέχρι και το 2016, η Τουρκία μετατράπηκε σε στόχο τρομοκρατικών επιθέσεων γεγονός που σε συνδυασμό με τα εσωτερικά της προβλήματα (εκτοπισμός συριακού πληθυσμού στη Νότια Τουρκία και η κήρυξη ανεξαρτησίας του Κουρδικού Κράτους - «καντόνια» της Rojava) (Osztonics, 2020), καθόρισε σημαντικά την απόφαση στρατιωτικής εισβολής στη Συρία. Στις 24 Αυγούστου του 2016, ο τουρκικός στρατός με την επιχείρηση “*Ασπίδα του Ευφράτη*”, ξεκίνησε με στόχο να αποτρέψει τόσο του Κούρδους όσο και το ISIS να δημιουργήσουν μια ενιαία κουρδική «γέφυρα» μεταξύ Συρίας και Τουρκίας (Reuters, 2022). Συνέχεια δόθηκε με την επιχείρηση “*Κλάδος της Ελαίας*”, η οποία διεξήχθη από τις 20 Ιανουαρίου έως τις 18 Μαρτίου 2018 ώστε να εξουδετερωθούν οι τρομοκράτες των PKK του YPG και του ISIS, στο βορειοδυτικό τμήμα της Συρίας, στο Αφρίν (το οποίο τελούσε υπό έλεγχο του PYD και ,ταυτόχρονα, αποτελούσε πέρασμα των Κούρδων προς την Τουρκία). Βασικός στόχος κινητοποίησης της συγκεκριμένης επιχείρησης από την Τουρκία ήταν να ασφαλίσει την επικράτεια της, αλλά και να διατηρήσει ένα καθεστώς σταθερότητας στα σύνορα της (Γιαβάσης, 2020).

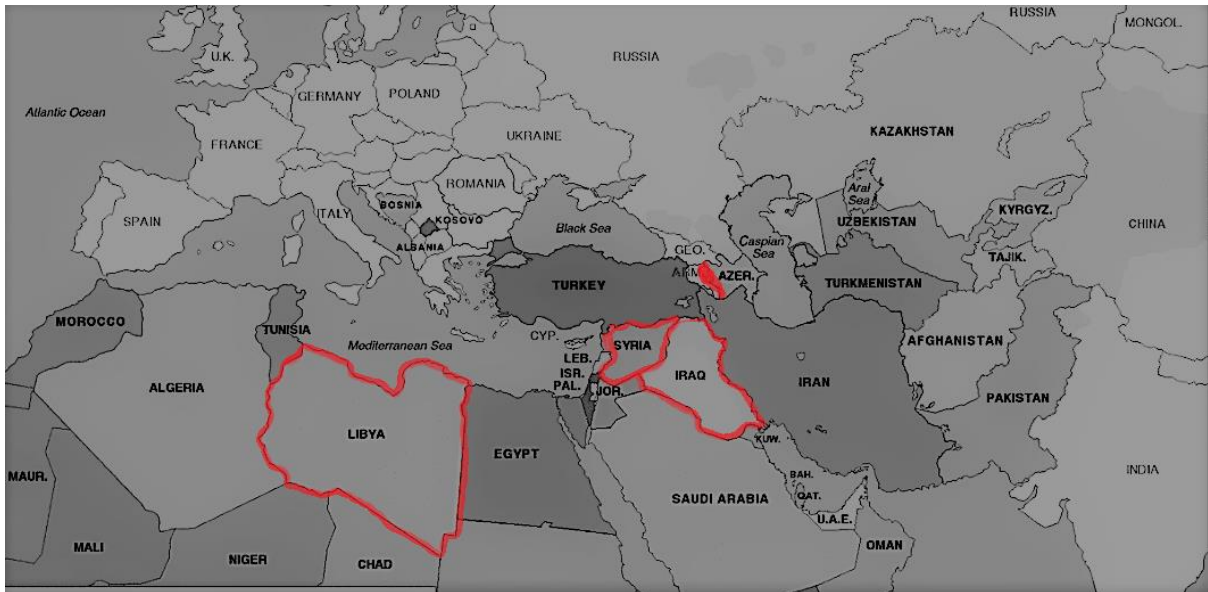
Τέλος, η τρίτη επιχείρηση ξεκινά τον Οκτώβριο του 2019 με την απόσυρση των αμερικανικών στρατευμάτων - με απόφαση του Ν.Τράμπ - από τα βορειοανατολικά τμήματα της Συρίας και , συνεπώς, αφήνοντας την Τουρκία το χώρο να δράσει με τα δικά της στρατεύματα (Reuters, 2022). Στις 9 Οκτωβρίου, ο Ερντογάν ανακοίνωσε τη στρατιωτική επιχείρηση “*Πηγή Ειρήνης*”, η οποία σε συνεργασία με το Συριακό Εθνικό Στρατό (SNA), στοχοποίησε το SDF, το οποίο σύμφωνα με

τις κατηγορίες του τούρκου προέδρου αποτελούσε τρομοκρατική οργάνωση, λόγω της σύνδεσής του με το PKK (Kösebalaban, 2020). Η τελευταία επιχείρηση της Τουρκίας με όνομα “*Εαρινή Ασπίδα*” (*Bahar Kalkanı Harekâtı*) ξεκίνησε στις 28 Φεβρουαρίου του 2020, ενάντια στις συριακές δυνάμεις, στην περιοχή Idlib (Ρεντίφης, 2021). Αυτή τη φορά λειτούργησε ως αντίποινα στις αεροπορικές επιδρομές της Ρωσίας και της Συριακής Πολεμικής Αεροπορίας στο χωριό Balyun του Idlib. Τελικά, μετά από έντονες αντιπαραθέσεις αλλά και την απροθυμία των συμμάχων του NATO να βοηθήσουν την Τουρκία στρατιωτικά, στις 5 Μαρτίου 2020, συμφωνήθηκε μεταξύ της Ρωσίας και της Τουρκίας, μια γραμμή εκεχειρίας, γνωστή ως “πρόσθετο πρωτόκολλο” στο Μνημόνιο του Sochi του 2019 (Aljazeera, 2019).

Συνολικά, η μεγάλη μεταστροφή της εξωτερικής πολιτικής του Ερντογάν, από τη διατήρηση απόστασης ασφαλείας από περιφερειακές κρίσεις, στη στρατιωτική παρέμβαση, επιβεβαίωσε τρία σημαντικά συμπεράσματα (Phillips, 2020). Πρώτον, κινητήριοι μοχλοί για την ανάδειξη της τουρκικής στρατιωτικής ισχύος υπήρξε ο φόβος του Ερντογάν για ενίσχυση των αυτονομιστικών τάσεων της κουρδικής μειονότητας στο εσωτερικό της Τουρκίας. Δεύτερον, η απομάκρυνση της Τουρκίας από τη Δύση και τους συμμάχους του NATO οδήγησε σε μια περισσότερο “φιλο-ασιατική” πολιτική κοντά σε Ρωσία και Ιράν. Τρίτον, ο Ερντογάν μέσω της εισβολής, απέδειξε πως δεν διστάζει να εμπλακεί ενεργά με στρατιωτικές παρεμβάσεις σε γειτονικές συρράξεις ή εντάσεις (είτε μέσω ενεργητικού ρόλου είτε μέσω διαμεσολαβητικού), οι οποίες να μην απειλούν την ασφάλεια της χώρας, αλλά συνιστούν, ταυτόχρονα, μια ευκαιρία επέκτασης σε περιοχές της πρώην Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Αυτό το γεγονός επιβεβαιώνει, ανοιχτά, τις νεο-οθωμανιστικές τάσεις της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής, οι οποίες, μετά το 2016, ενισχύονται ολοένα και περισσότερο.

Στο ίδιο πλαίσιο και με την ίδια πρόφαση, δηλαδή την εξουδετέρωση κουρδικής απειλής, η Τουρκία, στις 19 Ιουνίου 2020, ανέπτυξε τις Ειδικές Δυνάμεις (χρησιμοποιώντας την Πολεμική Αεροπορία και το Πυροβολικό) στο **βόρειο Ιράκ**, στο πλαίσιο χερσαίας και αεροπορικής επιχείρησης (“*Operation Claw*” ‘*Νύχια της Τίγρης*’) εναντίον της ένοπλης οργάνωσης των Κούρδων (Εργατικό Κόμμα Κουρδιστάν -PKK), το οποίο πολεμά κατά του τουρκικού κράτους από το 1984. Η στρατιωτική της ανάμειξη πιστοποιεί τις τουρκικές βλέψεις επί του Ιράκ και κατ’ επέκταση επί της περιοχής της Μέσης Ανατολής.

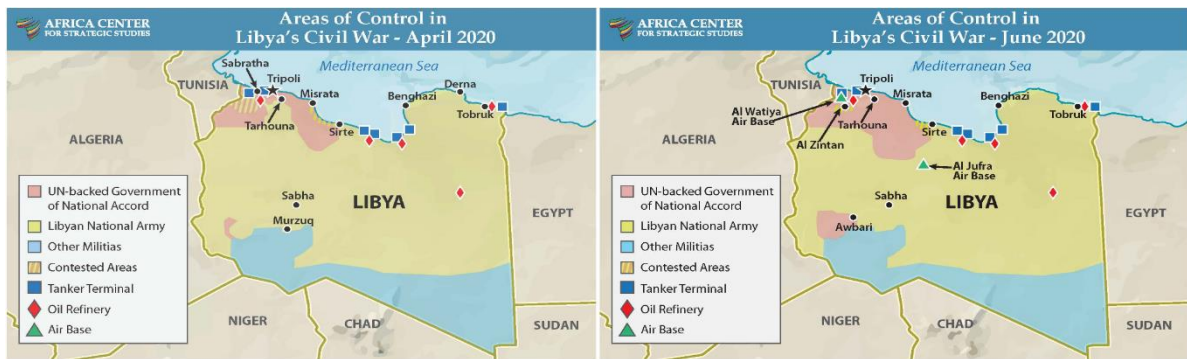
Εικόνα 5: Οι περιοχές ενδιαφέροντος της Μέσης Ανατολής και Βόρειας Αφρικής για την Τουρκία. Το κόκκινο χρώμα δηλώνει τις τουρκικές στρατιωτικές παρεμβάσεις που έχουν πραγματοποιηθεί (α).

Ακόμη ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αναθεωρητικής πολιτικής της Τουρκίας ,και άμεσα συνυφασμένο με τα ελληνικά συμφέροντα, συνιστά η σύναψη του Μνημονίου **Άγκυρας – Σάρατζ ή Τουρκίας – Λιβύης** (United Nations, 2019), παρατείνοντας τις εντάσεις και διαφορές στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, η τουρκική κυβέρνηση αγνόησε τα κυριαρχικά δικαιώματα των ελληνικών νησιών στην περιοχή, παραβιάζοντας ,κατ’ αυτό τον τρόπο, τη θεμελιώδη αρχή τήρησης σχέσεων καλής γειτονίας και περιφερειακής συνεργασίας αλλά και ,ταυτόχρονα, τόσο το Διεθνές Δίκαιο όσο και το Δίκαιο της Θάλασσας (Arab Center for Research and Policy Studies (ACRPS), 2020). Πέραν τούτου, η εμπλοκή της Τουρκίας στη Λιβύη δηλώνει εμπράκτως την επιδίωξη για εδραίωση επιρροής σε παλιά εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (1911).

Μέσω του συγκεκριμένου συμφώνου, η Τουρκία παραβλέπει την ύπαρξη ελληνικών νησιών όπως η Ρόδος, η Κάρπαθος, το Καστελόριζο αλλά και η Κάσος, καθώς οποιαδήποτε ενέργεια πραγματοποιηθεί σε αυτές τις ζώνες, υπάγονται στην οριοθετημένη περιοχή μεταξύ της Ελλάδας και της Αιγύπτου (Karagiannis, 2022).

Εικόνα 6: Ενδεικτική προσέγγιση των περιοχών ελέγχου κατά τη διάρκεια της Λιβυκής σύρραξης.

Συνοπτικά, η κυβέρνηση της Λιβύης χωρίζεται σε δύο αντικρουόμενες πλευρές, την Κυβέρνηση Εθνικής Συμφωνίας (GNA) η οποία εδρεύει στην Τρίπολη, υπό την ηγεσία του Φαγιέζ Αλ Σαράζ, και τον Εθνικό Στρατό της Λιβύης (LNA), με έδρα τη Βεγγάζη, υπό την ηγεσία του Καλίφα Χάφταρ (Ziomecki, 2022). Η κυβέρνηση της Εθνικής Συμφωνίας είναι αναγνωρισμένη από τον ΟΗΕ και λαμβάνει την υποστήριξη της Τουρκίας, ενώ ο Χάφταρ την υποστήριξη της Ρωσίας, της Αιγύπτου, των Ηνωμένων Αραβικών Εμιράτων και της Γαλλίας. Σημαντικό ρόλο διαδραματίζει ,εξίσου, και η Βουλή των Αντιπροσώπων, η οποία δεν αναγνωρίζει την Κυβέρνηση Εθνικής Συμφωνίας (Barmin, 2022).

Λαμβάνοντας υπόψη ότι η Λιβύη διαθέτει τα μεγαλύτερα πετρελαϊκά αποθέματα στην αφρικανική ήπειρο, το ζήτημα τουρκικών διεκδικήσεων τόσο στη Λιβύη όσο και στην Ανατολική Μεσόγειο, αποτέλεσε υψίστης σημασίας για τον Ερντογάν (Quamar, 2020). Ωστόσο, ο συγκεκριμένος παράγοντας δεν ήταν η κινητήρια δύναμη που ώθησε την Τουρκία να στηρίξει τον Σαράζ στη λιβυκή σύγκρουση. Η κατάσταση στη Λιβύη αποτέλεσε μια σημαντική ευκαιρία για τον Τούρκο ηγέτη να πραγματοποιήσει τρεις συγκεκριμένους στόχους: να προωθήσει τόσο τα γεωστρατηγικά όσο και τα οικονομικά συμφέροντα της χώρας του, να συμμετάσχει στην ανοικοδόμηση της Λιβύης και ,εξόχως, να ενισχύσει το Δόγμα της Γαλάζιας Πατρίδας (Telci, 2020) (Newsroom, 2022). Η παροχή στρατιωτικού εξοπλισμού (π.χ. drones, πυροβολικά και αντιαεροπορικά συστήματα) (ZOUBIR, 2020) - παρά το εμπάργκο όπλων που είχε επιβληθεί από τον ΟΗΕ - στην Κυβέρνηση Εθνικής Συμφωνίας το 2020, συμφωνήθηκε αμέσως μετά την υπογραφή του τουρκολιβυκού μνημονίου (27 Νοεμβρίου του 2019) για την οριοθέτηση των Αποκλειστικών Οικονομικών Ζωνών (ΑΟΖ), για την εκμετάλλευση των υποθαλάσσιων πόρων.

Τόσο στην περίπτωση της Συρίας όσο και στις Λιβύης, ο Ερντογάν επιδιώκει να εξασφαλίσει ένα διαπραγματευτικό ρόλο για το μέλλον των δύο συγκεκριμένων χωρών. Αυτό που “λείπει” στον τούρκο χαρισματικό ηγέτη είναι μια “διπλωματική νίκη” όπως χαρακτηρίζει ο κ. Συρίγος, δηλαδή

η επιβεβαίωση πως η Τουρκία αποτελεί σημαντική περιφερειακή δύναμη στη διεθνή σκακιέρα (Άγγελος Συρίγος, 2020).

Όσον αφορά τις σημερινές σχέσεις της Τουρκίας με λοιπούς περιφερειακούς δρώντες, τόσο της Μέσης Ανατολής όσο και της Βόρειας Αφρικής, τα δεδομένα αλλάζουν, λαμβάνοντας υπόψη το σεισμό που πραγματοποιήθηκε στις 6 Φεβρουαρίου 2023, αλλά και τις επερχόμενες προεδρικές εκλογές στις 14 Μαΐου 2023. Συγκεκριμένα, ο Ερντογάν βρισκόμενος σε μια δυσμενή θέση, προσπαθεί να επιταχύνει τη διαδικασία αποκατάστασης των σχέσεων με περιφερειακές δυνάμεις όπως η **Αίγυπτος** και το **Ισραήλ** (Aljazeera, 2022) (Cook, 2022). Ωστόσο, στην περίπτωση της Αιγύπτου, παρά την “ιστορική” συνάντηση (μετά από 11 χρόνια) μεταξύ Μεβλούτ Τσαβούσογλου και Σάμεχ Σούκρι, η οποία πραγματοποιήθηκε το Μάρτιο του 2023, υπάρχουν σημαντικές άλυτες διαφορές όπως (εξόχως), το ζήτημα τουρκικής στήριξης της Μουσουλμανικής Αδελφότητας, αλλά και η παρεμβατική τουρκική πολιτική αναφορικά με την εξερεύνηση και εκμετάλλευση ενεργειακών πόρων στην Ανατολική Μεσόγειο (με βαρύνουσα σημασία σε παρουσία στη Λιβύη αλλά και σε Συρία) (Maher and Hayatsever, 2023). Στην περίπτωση που ευοδωθούν οι διαπραγματεύσεις με Αίγυπτο, το πρώτο βήμα θα είναι να αποκατασταθούν οι πρεσβευτές των δύο χωρών, γεγονός που θα φανεί από τα αποτελέσματα των τουρκικών εκλογών και την επερχόμενη συνάντηση του Ερντογάν με τον Αλ Σίσι (Associated Press, 2023).

Εξίσου τεταμένες - για μια δεκαετία - υπήρξαν και οι σχέσεις της Τουρκίας με το **Ισραήλ** εξόχως από το 2011 με αφορμή την ισραηλινή επιδρομή το 2010, στο τουρκικό πλοίο Μαβί Μαρμαρά, που μετέφερε ανθρωπιστική βοήθεια στη Γάζα, η οποία είχε ως αποτέλεσμα να σκοτωθούν δέκα Τούρκοι πολίτες (Booth, 2017) (Aoudé, 2020). Σε σύγκριση με το Κάιρο, οι σχέσεις της Άγκυρας με την Ιερουσαλήμ είναι ιστορικά περισσότερο ευμετάβλητες. Παρά το γεγονός ότι το 2016, υπήρξε εξομάλυνση των εντάσεων των δύο χωρών, ανταλλάσσοντας πρεσβευτές, το 2018 η Τουρκία ανακάλεσε τους διπλωμάτες της από το Ισραήλ και απέλασε Ισραηλινούς απεσταλμένους, λόγω των αποθανόντων παλαιστινίων στις διαδηλώσεις της «Πορείας της Επιστροφής» στη Λωρίδα της Γάζας. Το συγκεκριμένο έτος διακόπηκαν πλήρως οι διπλωματικές σχέσεις και, μάλιστα, ανταλλάχθηκαν μεταξύ του Νετανιάχου και Ερντογάν βαρείς χαρακτηρισμοί («εισβολέα, τρομοκράτη, καταπιεστή και κλέφτη») (Salsabila, Prasodjo and Suhermanto, 2022).

Η Τουρκία από το 2021 άρχισε να αποκαθιστά τις σχέσεις της, επαναφέροντας τους πρεσβευτές, ωστόσο, επίσημη ανακοίνωση αποκατάστασης των διμερών σχέσεων ανάμεσα στις χώρες υπήρξε τον Οκτώβριο του 2022, όταν ο Ισραηλινός υπουργός Άμυνας Μπένι Γκαντζ γνωστοποίησε την έναρξη των διαδικασιών αποκατάστασης των εργασιακών σχέσεων με την Τουρκία (Eliamer,

2022). Αφενός, στο πλαίσιο αποκατάστασης των γειτονικών σχέσεων της Τουρκίας, δεν επιδιώκει απλώς την απόδειξη της Τουρκίας ως καλού συμμάχου της Δύσης και των Αραβικών κρατών, αλλά δεδομένων των επερχόμενων εκλογών, προσπαθεί να λύσει όσο το δυνατόν περισσότερα εσωτερικά προβλήματα, δηλαδή την υποβάθμιση της τουρκικής οικονομίας. Λαμβάνοντας υπόψη, λοιπόν, την ανάγκη του τουρκικού κράτους για ενίσχυση των εμπορικών συναλλαγών με χώρες της ευρύτερης περιοχής και δη των αραβικών, εξηγείται για ποιον λόγο ο Ερντογάν έχει στρέψει το ενδιαφέρον του τόσο σε Αίγυπτο όσο και σε Ισραήλ.

Όσον αφορά τις σχέσεις **Τουρκίας - Ιράν**, είναι γεγονός πως οι δυο χώρες μοιράζονται κοινά ενδιαφέροντα απέναντι στις αυτονομιστικές τάσεις των Κούρδων (Azizi and Çevik, 2022). Ως εκ τούτου, η στενότερη συνεργασία τους αποσκοπεί στην καταστολή της κουρδικής απόσχισης, συγκεκριμένα του PJAK στο Βόρειο Ιράκ και του PKK στην νοτιοανατολική Τουρκία (Daou, 2022). Έχοντας συντονίσει από κοινού επιχειρήσεις για το βομβαρδισμό ομάδων του PKK, η Τουρκία δεν κατάφερε απλώς να ενισχύσει τον αγώνα της απέναντι στους Κούρδους, αλλά να αποδείξει τόσο στο εσωτερικό της όσο και στην κοινή γνώμη, πως το Ιράν αποτελεί τουρκικό σύμμαχο στις προσπάθειες καταπολέμησης της τρομοκρατίας (Πιστόλας, 2019). Παρά το κουρδικό ζήτημα, η ανάπτυξη των σχέσεων μεταξύ των δύο χωρών ξεκίνησε από το 2003, με αφορμή την αμερικανική εισβολή στο Βόρειο Ιράκ. Συγκεκριμένα, όταν η Τουρκία αρνήθηκε να προσφέρει την επικράτεια της στα αμερικανικά στρατεύματα, με το φόβο αποσταθεροποίησης της περιοχής (λόγω των αυτονομιστικών βλέψεων των Κούρδων), το Ιράν άρχισε να αντιλαμβάνεται το ρόλο της Τουρκίας διαφορετικά (Azizi and Çevik, 2022). Σημειώνεται, ωστόσο, πως η φιλική προσκείμενη στάση της Τουρκίας προς το Ιράν επηρεάζεται σημαντικά, εξίσου, από το πυρηνικό πρόγραμμα της δεύτερης, γεγονός που δημιουργεί επιφυλάξεις για την τουρκική πλευρά (Şebnem Udum, 2022). Πίσω από το κουρδικό ζήτημα, παράμετροι όπως, ενδεικτικά, η επιρροή των ΗΠΑ, τα πυρηνικά όπλα, οι εμπορικές σχέσεις και η προμήθεια του φυσικού αερίου προς την Τουρκία (δεύτερος μεγαλύτερος προμηθευτής της Τουρκίας μετά τη Ρωσία) δικαιολογούν την ανάγκη για μια ισορροπημένη σχέση (Dawood and Hashim, 2022) (Crisis Group, 2016). Ο μεγαλύτερος ανταγωνισμός μεταξύ των δύο κρατών εδράζεται αδιαμφισβήτητα στο έδαφος του Ιράκ, όπου και διεκδικείται η αποκατάσταση του κενού εξουσίας από τις ΗΠΑ. Μέσω του Ιράκ, από τη μία πλευρά το Ιράν επιδιώκει να εδραιώσει την κυριαρχία των σιτών από τον Περσικό Κόλπο μέχρι και τη Μεσόγειο (“σιτική ημισέληνος”) ενώ αντίθετα, η Τουρκία προάγει τον πλουραλισμό (Yarmohammadian, Candidate and Omid, 2017).

4.3.2. Ανατολική Μεσόγειος

Η περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου συνιστά μία περιοχή η οποία διαδραματίζει, αδιαμφισβήτητα, καταλυτικό ρόλο με όρους γεωστρατηγικής σημασίας, καθώς αποτελεί το σταυροδρόμι μεταξύ ΝΑ Μεσογείου, Μέσης Ανατολής και Βόρειας Αφρικής. Αποτελεί μία ζώνη ασφαλείας έναντι των αναπτυσσόμενων απειλών που προκύπτουν από την ευρύτερη περιοχή ενώ ,ταυτόχρονα, ικανοποιεί ένα πολύ μεγάλο μέρος ενεργειακών αναγκών, τόσο για την ΕΕ όσο και για τις περιφερειακές δυνάμεις του διεθνούς περιβάλλοντος. Ακόμη, πέρα από τη στρατηγική και οικονομική της σημασία, συνιστά κοιτίδα πολιτισμού στην οποία συναντιούνται τρεις κυρίαρχες διαφορετικές θρησκείες, Χριστιανισμός, Μουσουλμανισμός και Ιουδαϊσμός. Με λίγα λόγια, η αξία της Ανατολικής Μεσογείου ενέχει πολυδιάστατο χαρακτήρα.

Αναφορικά με την τουρκική εξωτερική πολιτική στη συγκεκριμένη περιοχή, παρατηρείται σταδιακή κλιμάκωση μιας προκλητικής συμπεριφοράς τόσο σε πολιτικό όσο και ενεργειακό επίπεδο (Ταξ, 2020). Η αμφισβήτηση των χωρικών υδάτων, των εθνικών εναέριων χώρων, καθώς και του δικαιώματος εξερεύνησης και εκμετάλλευσης των φυσικών πόρων, σύμφωνα με το Διεθνές και Ευρωπαϊκό Δίκαιο (ιδίως τη Σύμβαση των ΗΕ για το Δίκαιο της Θάλασσας) συνιστούν το πρώτο χαρακτηριστικό παράδειγμα τουρκικής αναθεωρητικής πολιτικής (Dalay, 2021). Συγκεκριμένα, η Άγκυρα, στην προσπάθειά της να δώσει έμφαση στις εδαφικές αξιώσεις της, ανέπτυξε μονομερώς τον Αύγουστο ,και μέχρι τις 12 Σεπτεμβρίου 2020, στόλο ερευνητικών και πολεμικών πλοίων, εντός της υφαλοκρηπίδας του Καστελόριζου. Επιπρόσθετα, τον Μάιο του 2020, δημοσιεύθηκαν στη Τουρκική Εφημερίδα της Κυβερνήσεως αιτήσεις της Τουρκικής Κρατικής Εταιρείας Πετρελαίου (ΤΡΑΟ) για χορήγηση αδειών εξερεύνησης υδρογονανθράκων νοτίως και νοτιοανατολικάς τεσσάρων ελληνικών νήσων. Ακόμη ένα παράδειγμα που επιβεβαιώνει τις αναθεωρητικές τάσεις της Τουρκίας συνιστά και η σύναψη του Μνημονίου Άγκυρας-Σάρατζ, όπως αναφέρθηκε παραπάνω (Tziarras, 2019).

Πολιτικές όπως η αμφισβήτηση θαλάσσιων ζωνών, διαμάχη για θαλάσσια σύνορα, εκμετάλλευση ανακαλύψεων αερίου ,εξόχως σε κυπριακό έδαφος, αλλά και ισραηλινό και αιγυπτιακό, υπάγονται στο ευρύτερο πλαίσιο της λεγόμενης τουρκικής στρατηγικής «Γαλάζια Πατρίδα» (Syrigos, 2022).

Αναμφίβολα, η συγκεκριμένη στρατηγική συνιστά κυρίαρχο στοιχείο της τουρκικής αναθεωρητικής πολιτικής ,εξόχως από το 2019, κάτι που αποδεικνύεται όχι μόνο από τη συχνότητα εμφάνισης της στρατηγικής αλλά και από το γεγονός ότι σε αυτό το πλαίσιο, υπεγράφη το Σύμφωνο μεταξύ Λιβύης και Τουρκίας, μία εκτός διεθνούς δικαίου συμφωνία, η οποία

λειτουργεί , ταυτόχρονα, και ως μία ακραία διεκδίκηση της Τουρκίας στην περιοχή (Sytigos, 2022).

Στο πλαίσιο της αναθεωρητικής πολιτικής της Τουρκίας και ,συγκεκριμένα στην περιοχή του Αιγαίου, συνοψίζονται προβλήματα που προκύπτουν στις σχέσεις με την Ελλάδα, όπως η οριοθέτηση υφαλοκρηπίδας του Αιγαίου, ένα πρόβλημα το οποίο αποδέχεται και η ελληνική πλευρά, η επέκταση ελληνικών χωρικών υδάτων (*casus belli*), η τουρκο-μουσουλμανική μειονότητα Θράκης⁴, η μη αναγνώριση -από ελληνική πλευρά -της μειονότητας στα Δωδεκάνησα, η λαθρομετανάστευση και τα προξενικά και διπλωματικά θέματα εκπροσωπήσεως (λειτουργία προξενικού γραφείου στην Ίμβρο, ανέγερση πρεσβείας σε οικόπεδο στην Άγκυρα κλπ.) (Christofis, 2022) (Binsar, 2022).

Όπως αναφέρθηκε και στο χρονοδιάγραμμα του τρίτου κεφαλαίου, ένα ακόμη κρίσιμο “επεισόδιο” στις ελληνοτουρκικές σχέσεις, αλλά ταυτόχρονα χαρακτηριστικό παράδειγμα της τουρκικής αναθεωρητικής πολιτικής, αποτέλεσε η έκδοση των NAVTEX για το Oruc Reis, η οποία ξεκίνησε από τον Αύγουστο του 2020 και παρατεταμένα συνεχίστηκε μέχρι και το Νοέμβριο του ίδιου έτους. Εξίσου σημαντικό χαρακτηριστικό υπήρξε η μετέπειτα έκδοση των νέων NAVTEX από την τουρκική πλευρά, το Δεκέμβριο του 2021 για τα διαστήματα 1/1/202 - 14/6/2022 & 16/9/2022 - 31/12/2022 (Troulis, Mazis and Sgouros, 2022). Σύμφωνα με τους Έλληνες διεθνολόγους, η παρούσα κίνηση ,αφενός, αποτέλεσε μέρος της επικοινωνιακής πολιτικής του Ερντογάν ώστε να “δοκιμάσει” την αντίδραση της Ελλάδας, αφετέρου ,όμως, αποτελεί μια κομβική πολιτική, αλλά κυρίως προεκλογική ενέργεια του Ερντογάν, ώστε να κερδίσει την εμπιστοσύνη στο εσωτερικό της χώρας του. Πέραν τούτου, είναι ευκόλως αντιληπτό από την κατ’ επανάληψη προκλητική συμπεριφορά της Τουρκίας και τα πρόσφατα γεγονότα από το 2020 έως και σήμερα, πως στόχος του Τούρκου ηγέτη είναι να φέρει την Ελλάδα ένα βήμα πιο κοντά στην πρώτη στρατιωτική κίνηση.

Ακόμη ένα σημαντικό συμβάν που αξίζει να επισημανθεί στο παρόν κεφάλαιο, αν και αποτελεί ταυτόχρονα μέρος της εργαλειοποίησης της τουρκικής ήπιας ισχύος (και μέρος του τουρκικού υβριδικού πολέμου), είναι τα επεισόδια στον Έβρο το 2020. Συγκεκριμένα, με αφορμή το θάνατο των 33 Τούρκων στρατιωτών στο Ιντλίμπ, ο Ερντογάν στις 28 Φεβρουαρίου του 2020 άνοιξε τα σύνορα της προς την Ελλάδα ώστε πρόσφυγες και μετανάστες να κατευθυνθούν προς τις χώρες

⁴ Η μόνη , νομικά, αναγνωρισμένη μειονότητα από την ελληνική πλευρά, είναι η Μουσουλμανική Μειονότητα της Θράκης, βάσει του άρθρου 45 της Συνθήκης της Λωζάνης.

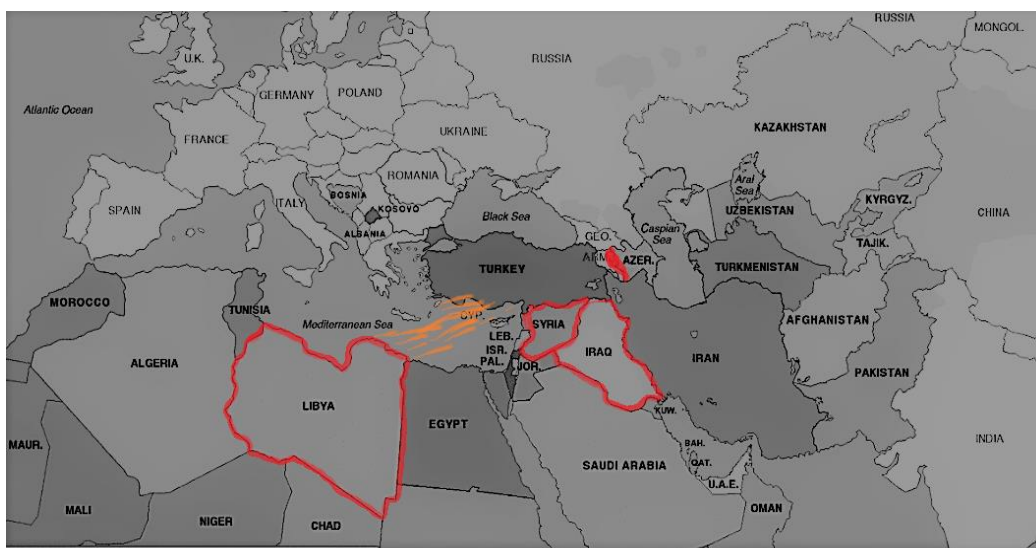
της ΕΕ (Ergin, 2020). Μάλιστα, ο Ερντογάν για να διευκολύνει την έξοδο των μεταναστών, προσέφερε δωρεάν μετακίνηση με λεωφορεία μέχρι και τα ελληνοτουρκικά σύνορα και ,συγκεκριμένα, στις Καστανιές του Έβρου (The Guardian, 2020). Σε δημόσια δήλωση του την επόμενη ημέρα, 29 Φεβρουαρίου του 2020, ανέφερε χαρακτηριστικά πως ο αριθμός των μεταναστών θα μπορούσε να φτάσει έως και 30.000 άτομα και πως το άνοιγμα των συνόρων πραγματοποιήθηκε «για να μάθει η Ευρώπη να κρατάει το λόγο και τις υποσχέσεις της» (Reuters, 2021). Παρά το γεγονός ότι, μετά από 21 ημέρες, οι ορδές μεταναστών και προσφύγων εγκατέλειψαν τα σύνορα (μετά από καθυστερημένη κινητοποίηση στρατιωτικών τουρκικών δυνάμεων), η παρούσα ασύμμετρη ενέργεια δεν έπαυσε να στοχοποιεί την αποσταθεροποίηση του εσωτερικού της Ελλάδας. Η επίκληση χαμηλών κόστων μέσων, από πλευράς Ερντογάν (προσφυγικές και μεταναστευτικές ροές), προκάλεσε ,από ελληνικής πλευράς, χρήση μέσων υψηλού κόστους (κινητοποίηση στρατιωτικών και αστυνομικών δυνάμεων, λιμενικό και πολεμικό ναυτικό), γεγονός που δικαιολογεί τον όρο ασύμμετρη απειλή. Στρατηγική υπήρξε και η κίνηση επιλογής του χρονικού διαστήματος (τριήμερο Καθαράς Δευτέρας), κατά το οποίο πραγματοποιήθηκε το παρόν επεισόδιο, με στόχο τον αιφνιδιασμό της Ελλάδας (Reuters, 2020).

Η εργαλειοποίηση του μεταναστευτικού αποτελεί κομβικό στοιχείο στην επικοινωνιακή πολιτική του Ερντογάν απέναντι στην Ελλάδα και ,συγκεκριμένα, στη διάδοση ψευδών ειδήσεων αλλά και προπαγάνδας (Τακου, 2023). Το παραπάνω επεισόδιο, σε σύγκριση με λοιπά περιστατικά μεταναστών, αποτελεί μια από τις σημαντικότερες προκλητικές ενέργειες της Τουρκίας για δύο λόγους. Πρώτον, ο Έβρος αποτελεί μια ελληνική θεσμοθετημένη περιοχή άρα τίθεται ζήτημα αμφισβήτησης ελληνικής κυριαρχίας και δη ενισχυμένης απειλής και δεύτερον, διαφοροποιείται από οποιαδήποτε άλλη ενέργεια του Ερντογάν που έχει δεχθεί η Ελλάδα μέχρι και τότε. Συγκεκριμένα, η πολιτική που ακολούθησε το Φεβρουάριο του 2020 δεν στόχευσε στην πρόκληση της πρώτης κίνησης από πλευράς Ελλάδας, αλλά στη δημιουργία εσωτερικής αποσταθεροποίησης.

Κλείνοντας, η προκλητική στάση της Τουρκίας ,σίγουρα, δεν θα πρέπει να αντιλαμβάνεται ως πρόβλημα αποκλειστικά για την Ελλάδα και την Κύπρο, αλλά ως μια απειλή για την ευρωπαϊκή περιφερειακή σταθερότητα και ασφάλεια (Grigoriadis, 2022). Από το 2023 και ,συγκεκριμένα, από το Φεβρουάριο, τα δεδομένα αλλάζουν σημαντικά τόσο για την εσωτερική προσήλωση της Τουρκίας στις σεισμόπληκτες περιοχές, κάτι που σχετίζεται με τις επερχόμενες εκλογές του Μαΐου, όσο και για την εξωτερική πολιτική της χώρας, όπως θα σχολιαστεί στην τελευταία ενότητα του κεφαλαίου.

Όσον αφορά το ρόλο της Κύπρου, σύμφωνα με επίσημες δηλώσεις του Αχμέτ Νταβούτογλου, διαδραματίζει κομβικό ρόλο για την Τουρκία, κυρίως για δύο λόγους. Πρώτον, συμβάλει στην ασφάλεια της χερσονήσου της Μικράς Ασίας και δεύτερον, ευνοεί τις τουρκικές περιφερειακές και παγκόσμιες στρατηγικές στη Μέση Ανατολή, στην Ανατολική Μεσόγειο, στο Αιγαίο, στη διώρυγα του Σουέζ, στην Ερυθρά Θάλασσα, και στο Περσικό Κόβο, εξαιτίας της τόσο κοντινής απόστασης της, από τις παραπάνω περιοχές (Γιαλλουρίδης, 2015).

Εικόνα 7: Οι περιοχές εκδήλωσης τουρκικού αναθεωρητισμού. Το κόκκινο χρώμα δηλώνει τις τουρκικές στρατιωτικές παρεμβάσεις που έχουν πραγματοποιηθεί ενώ το πορτοκαλί, τις τουρκικές διεκδικήσεις και αμφισβητήσεις σε Ανατολική Μεσόγειο (β).

Όπως στην περίπτωση της Ελλάδας, έτσι και στις σχέσεις με την Κύπρο, η Τουρκία εφαρμόζει μια αμετακίνητη αναθεωρητική πολιτική. Η γεωστρατηγική σημασία της χώρας είναι αδιαμφισβήτητη για τον Ερντογάν, πρωτίστως, για την άσκηση της περιφερειακής του πολιτικής. Εξίσου οι ενέργειες που έχει υιοθετήσει, υπάγονται στο πλαίσιο της στρατηγικής της “Γαλάζιας Πατρίδας”. Συγκεκριμένα, ακολουθεί μια σειρά παραβιάσεων της κυπριακής υφαλοκρηπίδας και ΑΟΖ μέσω των σειсмоγραφικών ερευνών και γεωτρήσεων, συνάπτει παράνομη συμφωνία οριοθέτησης της υφαλοκρηπίδας με το ψευδοκράτος ώστε να συμμετέχει στις έρευνες, διεκδικεί μερίδιο υδρογονανθράκων στην κυπριακή ΑΟΖ, αλλά, ακόμη, αντιτάσσεται στις χώρες που υποστηρίζουν ενεργειακά την Κύπρο (π.χ. Αίγυπτος, Ισραήλ, Ιταλία, Γαλλία) (Μπλάντου, 2022). Χαρακτηριστικό παράδειγμα του τελευταίου αποτέλεσε η έκδοση παράνομης NAVTEX (0153/18), όταν το ναυτικό της Τουρκίας στις 6 Φεβρουαρίου του 2018 εμπόδισε το πλοίο γεωτρήσεων “Saipem 12000” της Ιταλικής εταιρείας πετρελαίου ENI, εξουσιοδοτημένο από την

Κυπριακή Δημοκρατία, να διερευνήσει αποθέματα φυσικού αερίου στην αποκλειστική οικονομική ζώνη της Κύπρου (“Block 3”) (Reuters, 2019).

Αδιαπραγμάτευτα, η ανακάλυψη υδρογονανθράκων προσέδωσε μεγάλο πλεονέκτημα στην Κύπρο, όσον αφορά το ρόλο της στο περιφερειακό σύστημα, και ως εκ τούτου διευκόλυνε την απόδειξη της, ως ένας χρήσιμος εταίρος για τους γείτονες της. Ως απάντηση στην επίδειξη της τουρκικής ισχύος, συνάφθηκε η ενεργειακή συνεργασία μεταξύ Κύπρου, Ελλάδας, Ισραήλ και Αιγύπτου, ενισχύοντας τόσο το δίκτυ προστασίας της από τις Αραβικές χώρες, όσο και την αξία της. Γενικότερα, στην περίπτωση της Κύπρου, παρατηρείται μια ακραία μορφή τουρκικών διεκδικήσεων, κατά τις οποίες δεν αγνοούνται απλώς μέρη της Κυπριακής Δημοκρατίας, αλλά ολόκληρη η εδαφική κυριαρχία της (Γκίζας, 2019).

4.3.3. Δυτικά Βαλκάνια

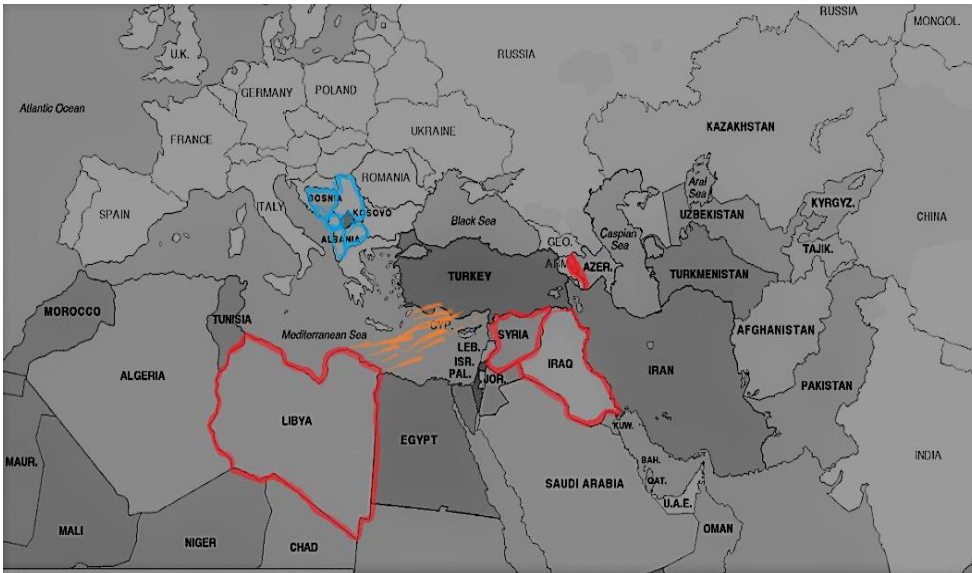
Όσον αφορά τα Δυτικά Βαλκάνια, η Τουρκία, ως ηγέτιδα του μουσουλμανικού κόσμου, επιδιώκει να ενισχύσει τον έλεγχο της, δηλαδή να ασκεί επιρροή στους μουσουλμανικούς και τουρκόφωνους πληθυσμούς, οι οποίοι εντοπίζονται σε πολύ μεγάλο βαθμό, εξόχως, σε Βοσνία - Ερζεγοβίνη και Σερβία (Tabak and Bozkurt, 2022). Όπως έχει δηλώσει και το ίδιο το Υπουργείο Εξωτερικών, η Τουρκία και τα Δυτικά Βαλκάνια χαρακτηρίζονται από ισχυρούς πολιτιστικούς και ιστορικούς δεσμούς. Είναι γεγονός πως μοιράζονται μια μακροχρόνια ιστορία, η οποία θεμελιώνεται σε θρησκευτικά στοιχεία, με χαρακτηριστικό παράδειγμα τις τουρκικές μειονότητες που ζουν σε Βοσνία- Ερζεγοβίνη και Κοσσυφοπέδιο (Republic Of Türkiye Ministry Of Foreign Affairs, n.d.).

Ο Ερντογάν, σταδιακά, βασιζόμενος στην κοινή θρησκευτική αλλά και μουσουλμανική ταυτότητα, προσπάθησε να δικαιολογήσει την παρέμβαση στα Δυτικά Βαλκάνια και, δη, την άσκηση της τουρκικής ισχύος. Αξίζει να σημειωθεί σε αυτό το πλαίσιο ότι η Τουρκία έχει υπογράψει διμερές πρωτόκολλο στρατιωτικής συμφωνίας με την Αλβανία, το οποίο δεσμεύει την αλβανική πλευρά, προτού μοιραστεί απόρρητες πληροφορίες με άλλες χώρες, να ζητά πρώτα την άδεια της Τουρκίας (Smoleń, Jagiełło-Szostak and Domachowska, 2022). Μία ενεργεία η οποία, προφανέστατα, υποδηλώνει την αμέριστη επιρροή που κατάφερε να εξασφαλίσει η τουρκική πλευρά, και κατ' επέκταση, την εδραίωση της επεκτατικής πολιτικής στην ευρύτερη περιοχή.

Εικόνα 8: Χάρτης Δυτικών Βαλκανίων

Εικόνα 9: Οι περιοχές εκδήλωσης τουρκικού αναθεωρητισμού. Το κόκκινο χρώμα δηλώνει τις τουρκικές στρατιωτικές παρεμβάσεις που έχουν πραγματοποιηθεί ενώ το πορτοκαλί, τις τουρκικές διεκδικήσεις και αμφισβητήσεις σε Ανατολική Μεσόγειο. Η προσθήκη του μπλε χρωματισμού αναδεικνύει την εδραίωση της τουρκικής ισχύος στα Δυτικά Βαλκάνια (γ).

Το αφήγημα του νεο-οθωμανισμού, η επίκληση δηλαδή της οθωμανικής ταυτότητας αλλά και των ισλαμιστικών στοιχείων, έρχεται και επιβεβαιώνεται στην τουρκική βαλκανική πολιτική. Γεωγραφικά, τα Δυτικά Βαλκάνια συνιστούν μια γέφυρα μεταξύ της Ευρώπης και της Τουρκίας, γεγονός που μπορεί να προσδώσει ανταποδοτικά οφέλη για τη δεύτερη, όπως η ενίσχυση τουρισμού και κατ' επέκταση της οικονομίας (Hake and Radzyner, 2019). Γενικότερα, η Τουρκία προσπαθεί να παρουσιαστεί ως προστάτιδα των μουσουλμανικών ομάδων και αυτό γίνεται

,εξίσου, αντιληπτό από το γεγονός ότι τάσσεται υπέρ των παλαιστινίων και κατά των Ισραηλινών και των Τυνησίων. Βέβαια, στην περίπτωση των Ιεροσολύμων δεν διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο μόνο το μουσουλμανικό στοιχείο, αλλά και το γεγονός ότι αποτελούσε πρώην έδαφος της Οθωμανικής αυτοκρατορίας (Aydıntaşbaş, 2019).

Η τουρκική διείσδυση στα Δυτικά Βαλκάνια αποδεικνύεται κατά ένα μεγάλο ποσοστό από το χώρο των επενδύσεων, της ενέργειας αλλά και της εκπαίδευσης. Ενδεικτικά, μερικά παραδείγματα που το αποδεικνύουν είναι τόσο το αεροδρόμιο της Πρίστινα του Κοσσυφοπεδίου, όσο και της Βόρειας Μακεδονίας (Σκόπια) που ανήκουν σε τουρκικές εταιρείες, οι τουρκικές επενδύσεις στον τραπεζικό τομέα, όπως και στην ενίσχυση υποδομών της Βοσνίας Ερζεγοβίνης, η διδασκαλία της τουρκικής γλώσσας σε πολιτιστικά κέντρα της Βοσνίας Ερζεγοβίνης καθώς και η ενεργειακή εξάρτηση της Σερβίας αλλά και του Κοσσυφοπεδίου (Mehmet Ali AK, 2023).

Ανεξαρτήτως πολιτιστικής και οικονομικής σκοπιμότητας, μετά το αποτυχημένο πραξικόπημα του 2016, η τουρκική εξωτερική πολιτική στα Βαλκάνια είχε ως απώτερο στόχο την εξουδετέρωση της επιρροής του Φετουλάχ Γκιουλέν, “καθαρίζοντας” τα βαλκανικά κράτη από τους οπαδούς του κινήματος του. Πολύ χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση της Αλβανίας, ενός από τους κομβικότερους βαλκανικούς εταίρους της Τουρκίας. Το τίμημα της Αλβανίας για την ενίσχυση των επενδύσεων στη χώρα είναι η έκδοση Γκιουλενιστών οπαδών στην Τουρκία (Armakolas et al., 2021). Πρέπει να επισημανθεί σε αυτό το σημείο πως η Τουρκία δεν έχει επενδύσει απλώς 3,5 δισεκατομμύρια στην Αλβανία, αλλά δραστηριοποιεί επίσης τουρκικές εταιρείες, οι οποίες απασχολούν πάνω από 15.000 εργαζομένους και ,ακόμη, εδραιώνει την οθωμανική επιρροή της καταφέροντας να εγκαινιάσει, τον Ιανουάριο του 2022, το εμβληματικό τζαμί Et’hem Bey στα Τίρανα (Perparim Xhaferi, 2022).

Συνοψίζοντας, σημαντικός παράγοντας ενίσχυσης της τουρκικής επιρροής στην περιοχή των Δυτικών Βαλκανίων, αποτελεί η υπηρεσία ΤΙΚΑ (Τουρκική Υπηρεσία Συνεργασίας και Συντονισμού), η οποία ιδρύθηκε το 1991 και αποσκοπεί στην αποκατάσταση αλλά και βελτίωση των σχέσεων της Τουρκίας με πρώην Σοβιετικές Δημοκρατίες, όπου η τουρκική γλώσσα και κουλτούρα ήταν κυρίαρχες. Όπως αναφέρθηκε και στην ενότητα 4.2, η ΤΙΚΑ είναι γνωστή για το συντονισμό των αναπτυξιακών και επενδυτικών προγραμμάτων (σε περισσότερες από 150 χώρες παγκοσμίως) (AKILLI and ÇELENK, 2019). Εξίσου σημαντικό ρόλο διαδραματίζουν στην περίπτωση των Δ. Βαλκανίων, και το Ίδρυμα Yunus Emre και η DIYANET (Προεδρία Θρησκευτικών Υποθέσεων- Diyanet İşleri Başkanlığı), τα οποία μαζί με την ΤΙΚΑ διατηρούν

έντονη τη δραστηριοποίηση τους εξόχως σε Αλβανία, Βοσνία Ερζεγοβίνη, Σερβία και Βόρεια Μακεδονία (Mehmet Ali AK, 2023).

4.3.4. Χώρες Καυκάσου

Κινούμενη προς τα ανατολικά, η αναθεωρητική πολιτική της Τουρκίας επιβεβαιώνεται ,για ακόμη μια φορά, με την κατάσταση στη περιοχή του Ναγκόρνο Καραμπάχ, και την εμπλοκή της με στόχο την επίβλεψη της κατάπαυσης του πυρός (Keddie, 2020).

Η Τουρκία είναι ο σημαντικότερος στρατηγικός εταίρος του Αζερμπαϊτζάν, όχι μόνο επειδή συνδέονται με ισχυρούς οικονομικούς δεσμούς, αλλά και λόγω του ότι μοιράζονται στενούς εθνοτικούς, πολιτιστικούς και γλωσσικούς δεσμούς (Ismayilov, 2016). Προς υποστήριξη του Αζερμπαϊτζάν, η Τουρκία ξεκίνησε αποκλεισμό προς την Αρμενία το 1993, αφήνοντάς της χερσαία πρόσβαση στη Γεωργία (βόρεια) και στο Ιράν (νότια). Το πιο σημαντικό, οι σχέσεις Τουρκίας-Αρμενίας εντείνονται περαιτέρω, λόγω του ζητήματος της αναγνώρισης της Γενοκτονίας των Αρμενίων κατά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, την οποία η Αρμενία αναγνωρίζει ως γενοκτονία, αλλά η τουρκική κυβέρνηση όχι (Bowen, 2021).

Όσον αφορά την παροχή όπλων, η Τουρκία αντιπροσώπευε το 2,9% των εισαγωγών μεγάλων όπλων του Αζερμπαϊτζάν τη δεκαετία 2011–20. Αυτές οι προμήθειες περιλάμβαναν θωρακισμένα οχήματα περιπολίας, πυραύλους, πυραυλικό πυροβολικό και οπλισμένα UAV, η χρήση των οποίων έλαβε σημαντική διεθνή προσοχή κατά τον πόλεμο του 2020. Τέλος, έχει αναφερθεί ότι οι πολλαπλοί εκτοξευτές πυραύλων TRG-300, που προμήθευε η Τουρκία, βρίσκονταν σε θέσεις στρατηγικής σημασίας για την επίθεση του Αζερμπαϊτζάν στο Ναγκόρνο-Καραμπάχ το 2020 (Khan, 2021).

Ερμηνεύοντας τη στάση της Τουρκίας, όσον αφορά την πολιτική που ακολουθεί σε γειτονικές συγκρούσεις, δε θα μπορούσε να παραλειφθεί πως στα ευρύτερα συμφέροντα της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής ανήκει και η επέκταση της πολιτικής της παρουσίας στο Νότιο Καύκασο ,και αυτό μπορεί να συμβεί μέσω της ενίσχυσης των σχέσεων με το Αζερμπαϊτζάν (Isachenko, 2020). Ταυτόχρονα, αυτό θα σημάνει επίσης την εδραίωση του καθεστώτος της απέναντι από τη Ρωσία - τη σημερινή κυρίαρχη δύναμη στην περιοχή. Όπως στη Συρία και στη Λιβύη, έτσι και στο Ναγκόρνο Καραμπάχ δε παύει να ισχύει η επιθυμία του Ερντογάν, να διεκδικήσει μια σημαντική θέση στις διαπραγματεύσεις για την τελική έκβαση της σύρραξης. Σαφέστατα, οι κινήσεις στήριξης προς το γειτονικό κράτος δεν πηγάζουν από τις φιλικές και πολιτιστικές τους σχέσεις.

Επομένως, η απόφαση για εμπλοκή της χώρας στην περιοχή του Καυκάσου τονίζει την τουρκική επιρροή και παρουσία, ενώ ,ταυτόχρονα, επαληθεύει τις νεο-οθωμανιστικές βλέψεις της αναθεωρητικής πολιτικής του Ερντογάν. Αξίζει να επισημανθεί εδώ πως υπήρξε μία πρωτόγνωρη ενέργεια για τα ιστορικά δεδομένα καθώς για πρώτη φορά η Ρωσία επέτρεψε να εισέλθει στρατός χώρας NATO σε έδαφος της πρώην ΕΣΣΔ (SARIBAYOVA, 2023).

Συνολικά, λαμβάνοντας υπόψη τις περιοχές στις οποίες ο Ερντογάν έχει ασκήσει αναθεωρητική πολιτική μπορούμε να καταλήξουμε πως υπάρχουν τρεις βασικές αιτίες πίσω από αυτή. Πρώτον, ο έλεγχος των κουρδικών πληθυσμών που βρίσκονται σε περιοχές όπως η νοτιοανατολική Τουρκία, το βόρειο τμήμα της Συρίας και του Ιράκ, το βορειοδυτικό Ιράν αλλά και στις χώρες Καυκάσου, όπως το Αζερμπαϊτζάν και η Αρμενία. Δεύτερον, η προστασία των νόμιμων θαλάσσιων αξιώσεων της, σε περιοχές όπως η Ανατολική Μεσόγειος (Λιβύη) και το Αιγαίο (Ελλάδα και Κύπρος). Τρίτον, η εδραίωση επιρροής στους μουσουλμανικούς και τουρκόφωνους πληθυσμούς, όπως αποδεικνύεται από την τουρκική παρουσία στα Δυτικά Βαλκάνια.

4.3.5. Ευρωπαϊκή Ένωση & NATO

Η σχέση της Τουρκίας με την Ευρωπαϊκή Ένωση χαρακτηρίζεται από πολλές και διαφορετικές φάσεις, ενώ η διαδικασία ενταξιακών διαπραγματεύσεων έχει συναντήσει πολλά εμπόδια ιστορικά. Μεταξύ του διαστήματος 2001 - 2004 εγκρίθηκαν διάφορα πακέτα πολιτικών μεταρρυθμίσεων για την εκπλήρωση των κριτηρίων της Κοπεγχάγης (EUR - Lex, n.d.), γεγονός που συνέβαλε σημαντικά στην εμβάθυνση της διαδικασίας τουρκικού εξευρωπαϊσμού. Έχοντας ολοκληρώσει επιτυχώς την εφαρμογή των συγκεκριμένων κριτηρίων (προστασία μειονοτήτων, κράτος δικαίου, σταθερότητα θεσμών, καλή λειτουργία οικονομίας κλπ.), το 2005 ξεκίνησαν επίσημα οι διαπραγματεύσεις για την ένταξη της Τουρκίας στην ΕΕ (Mastny, 2019). Πολλές από τις υποχρεώσεις που προκύπταν από τη διαδικασία ένταξης, όπως η διατήρηση καλής γειτονίας και η προσπάθεια επίλυσης κάθε συνοριακής διαφοράς (διευθέτηση κυπριακού ζητήματος), δεν μπορούσαν να πληρωθούν, με αποτέλεσμα να αδρανοποιείται ,ανά τακτά χρονικά διαστήματα, οποιαδήποτε κίνηση εκδημοκρατισμού και συμμόρφωσης με τις αξίες του ευρωπαϊκού κεκτημένου μέχρι και το 2016, όπου άλλαξε ριζικά η πολιτική του Ερντογάν (Sartori, 2021). Αξίζει να σημειωθεί σε αυτό το σημείο πως η Τουρκία αρνήθηκε να εφαρμόσει το πρόσθετο Πρωτόκολλο στη Συμφωνία της Άγκυρας του 1963 (άνοιγμα των λιμανιών και αεροδρομίων σε όλα τα κράτη μέλη της ΕΕ), επιβεβαιώνοντας την παρεμπόδιση ανάπτυξης καλών γειτονικών σχέσεων (Batalla Adam, 2017).

Το ζήτημα των προσφυγικών ροών αποτελεί ένα σημαντικό διαπραγματευτικό εργαλείο για την Τουρκία απέναντι στην ΕΕ, δίνοντας της την ευκαιρία ανάπτυξης εντατικής συνεργασίας, ώστε να αποφορτιστούν τα μεγάλα ποσοστά προσφύγων και μεταναστών προς τις χώρες της ΕΕ (Muftuler-Bac, 2021) (Dagi, 2020). Γι' αυτό το σκοπό, η Ευρωπαϊκή Ένωση χρηματοδοτεί και παρέχει ανθρωπιστική βοήθεια στην Τουρκία. Δε παύει, ωστόσο, μέσω του συγκεκριμένου μοχλού πίεσης, ο Ερντογάν να ασκεί πολιτικές πιέσεις και να απειλεί την ΕΕ με το άνοιγμα των συνόρων, παρά την ενεργοποίηση εφαρμογής του κοινού σχεδίου δράσης μεταξύ ΕΕ - Τουρκίας (29 Νοεμβρίου του 2015), με στόχο τη διαχείριση της μεταναστευτικής και προσφυγικής κρίσης (Demiryontar, 2020). Επομένως, από την μια πλευρά η ΕΕ δεσμεύεται να στηρίζει οικονομικά την Τουρκία για την κάλυψη των αναγκών του τουρκικού κράτους (για τους πρόσφυγες), με την προϋπόθεση ότι τα τουρκικά σύνορα θα παραμείνουν κλειστά (Μυρογιάννη, 2019).

Μετά το αποτυχημένο πραξικόπημα του 2016, οι διαπραγματεύσεις περί ένταξης παγώνουν οριστικά για ένα δισδιάστατο λόγο. Από τη μια πλευρά, στο εσωτερικό της Τουρκίας, καταρρίπτονται θεμελιώδεις αξίες που προβάλλει η ΕΕ και με τις οποίες όφειλε η Τουρκία να συμβαδίσει, καταστρατηγείται το κράτος δικαίου όπως και βασικά ανθρώπινα δικαιώματα (ελευθερία έκφρασης), ενώ, η οικονομία παρακμάζει με την υποβάθμιση της τουρκική λίρας (Muftuler-Bac, 2021). Από την άλλη πλευρά, όσον αφορά την εξωτερική πολιτική της χώρας και τις σχέσεις της με τα όμορα κράτη, εφαρμόζεται μια σειρά συνεχών παραβιάσεων με κύριους πρωταγωνιστές την Ελλάδα και την Κύπρο, στοχεύοντας τον ελληνικό εναέριο και θαλάσσιο χώρο και εξαπολύοντας προκλητικές δηλώσεις (Christofis, 2022).

Από πλευράς ανταπόκρισης της Ευρωπαϊκής Ένωσης, υπάρχει η αντίληψη πως διατηρείται μια διστακτική στάση απέναντι στην Τουρκία και την παραβατική της συμπεριφορά στην Ανατολική Μεσόγειο και στο Αιγαίο αντίστοιχα. Η εξήγηση κρύβεται κυρίως πίσω από το φόβο για έξαρση προσφυγικού κύματος προς την Ευρώπη. Ακόμη απέναντι στο Μνημόνιο μεταξύ Λιβύης και Τουρκίας, η ΕΕ περιορίστηκε στις δηλώσεις περί παράνομου και άκυρου χαρακτήρα, επιβεβαίωσης παραβίασης κυριαρχικών δικαιωμάτων τρίτων χωρών (ελληνικών και κυπριακών), μη συμμόρφωσης με τους κανόνες του Δικαίου της Θάλασσας και συνεπώς αδυναμίας παραγωγής έννομων αποτελεσμάτων (Newsroom, 2022a).

Όσον αφορά το καθεστώς διμερών σχέσεων μεταξύ Βορειοατλαντικής Συμμαχίας (NATO) και Τουρκίας, υπάρχουν σημαντικά στοιχεία τα οποία διαφοροποιούν την κατάσταση με την ΕΕ. Αρχικά, ο ρόλος του Οργανισμού Βορειοατλαντικού Συμφώνου κρίνεται περισσότερο περιοριστικός με όρους λήψης αποφάσεων και αυτό διότι χρειάζεται ομοφωνία μεταξύ των

κρατών - μελών του (Michel, 2014). Επομένως, είναι πολύ πιο εύκολο να ασκήσει βέτο μια χώρα (εν προκειμένω η Τουρκία) σε μια δυνητική ενέργεια καταδίκης των προκλητικών στάσεων της Τουρκίας τόσο στην Ανατολική Μεσόγειο όσο και στο Αιγαίο. Δεδομένου του χαρακτήρα του συγκεκριμένου διεθνούς οργανισμού, το NATO αντιλαμβάνεται το ρόλο και την αξία της Τουρκίας διαφορετικά σε σύγκριση με την Ελλάδα, ιδίως μετά τη ρωσική εισβολή στην Ουκρανία (ADSIZ, 2022). Η Τουρκία αποτελεί ένα πολύ σημαντικό και ισχυρό μέλος του NATO, όχι μόνο λόγω της γεωγραφίας της αλλά ,εξίσου, λόγω της ήπιας και σκληρής ισχύος της. Είναι μέλος του Οργανισμού από το 1952 και συνιστά ένα ισχυρό σύμμαχο με μεγάλο στρατό (σε δεύτερη σειρά αμέσως μετά τις ΗΠΑ) που προστατεύει το νοτιοανατολικό σύνορο του Οργανισμού (NATO, n.d.). Ενέχει ενεργό ρόλο στις περιφερειακές συγκρούσεις και μάλιστα συμμετέχει σε όλες τις στρατιωτικές επιχειρήσεις στα Βαλκάνια. Επιπλέον, συνεργάζεται με το NATO σε τομείς όπως η αντιμετώπιση νέων προκλήσεων ασφαλείας, της τρομοκρατίας, η πρόληψη της διάδοσης όπλων μαζικής καταστροφής και οχημάτων εκτόξευσης, οι κυβερνοαπειλές, η ενεργειακή και ναυτιλιακή ασφάλεια, καθώς και η καταπολέμηση της πειρατείας (Goren, 2018) (PIERINI, 2020).

Οι αλληλεπιδράσεις της Τουρκίας τόσο με τα μέλη του NATO όσο και με εξωτερικούς δρώντες, όπως η Ρωσία, είναι περισσότερο περίπλοκες σε σύγκριση με την Ευρωπαϊκή Ένωση. Αρχικά, η Τουρκία διαδραματίζει κομβικό ρόλο στη θωράκιση του ανατολικού συνόρου του Οργανισμού (NATO), εξόχως στα στενά του Βοσπόρου και των Δαρδανελίων, που συνδέουν τη Μαύρη Θάλασσα με τη Μεσόγειο (United States Government, 2023), με αποτέλεσμα να αναλαμβάνει διαπραγματευτική θέση μεταξύ της Δύσης και της Ρωσίας. Επομένως, το πρώτο σημαντικό στοιχείο αναφορικά με τις σχέσεις NATO – Τουρκίας, είναι πως η δεύτερη αποτελεί ένα δίαυλο επικοινωνίας για την επίλυση εντάσεων και συγκρούσεων όπως χαρακτηριστικά η εξαγωγή ουκρανικών σιτηρών από ουκρανικά λιμάνια. Μάλιστα, η σχετική συμφωνία εξαγωγών μεταξύ Ρωσίας και Ουκρανίας υπογράφηκε - με τη μεσολάβηση της Τουρκίας και του ΟΗΕ - στην Κωνσταντινούπολη (Aljazeera, 2022a). Αξίζει να σημειωθεί πως ο Ερντογάν είναι ένας από τους λίγους ηγέτες που κατάφερε να διατηρήσει ανοιχτούς δεσμούς τόσο με τη Ρωσία όσο και με την Ουκρανία, εξοπλίζοντας την Ουκρανία, ενώ ,ταυτόχρονα, ενισχύει το τουρκικό εμπόριο με τη Ρωσία (Kroenig, 2023).

Δεύτερο στοιχείο που χρειάζεται να λάβει κανείς υπόψη είναι η ενεργειακή εξάρτηση της Τουρκίας από τη Ρωσία και ,συνεπώς, η κατά περιπτώσεις “ανεύθυνη συμπεριφορά” που υπονομεύει τόσο ολόκληρη τη Συμμαχία όσο και το σύστημα αξιών της (Carnegie Europe, 2018). Ορμώμενοι από το πιο πρόσφατο παράδειγμα, η απόρριψη της Τουρκίας να ενταχθούν η Σουηδία και η Φινλανδία στο NATO έρχεται και επιβεβαιώνει το διττό ρόλο της Άγκυρας, τόσο σε δυτική όσο και σε

ανατολική - ρωσική πλευρά (Reuters, 2023). Ο Ερντογάν όχι μόνο μπλόκαρε τη διεύρυνση του NATO, αλλά προειδοποίησε για νέα επίθεση εναντίον Κούρδων μαχητών, που υποστηρίζονται από την Αμερική στη Συρία, και πυροδότησε εξίσου τις εντάσεις απέναντι σε μέλος της συμμαχίας, την Ελλάδα. Τόσο η Σουηδία όσο και η Φινλανδία, αιτήθηκαν καθεστώς ένταξης, μετά από χρόνια ουδετερότητας, αλλά και με αφορμή τη ρωσική εισβολή στην Ουκρανία, το Μάιο του 2022 (NATO, 2022). Έχοντας απορριφθεί από την Τουρκία (και την Ουγγαρία), λόγω φόβου επέκτασης της κουρδικής απειλής, ακολούθησε τον επόμενο μήνα η υπογραφή ενός μνημονίου μεταξύ των τριών χωρών, έχοντας την τουρκική πλευρά να απαιτεί ανταλλάγματα από το Ελσίνκι και τη Στοκχόλμη. Συγκεκριμένα, με το μνημόνιο η Σουηδία και η Φινλανδία αποδέχονται το Εργατικό Κόμμα του Κουρδιστάν (PKK) ως τρομοκρατική οργάνωση και δεσμεύονται να μην στηρίζουν άλλες κουρδικές οργανώσεις, όπως τις Μονάδες Προστασίας του Λαού (YPG) στη Συρία (NATO, 2022b). Ακόμη, οι δυο χώρες συμφώνησαν να εξετάσουν αιτήματα της Άγκυρας για την έκδοση Κούρδων μαχητών και υπόπτων που κατηγορούνται από την Τουρκία για την απόπειρα πραξικοπήματος του 2016 (Bayar, 2022). Τέλος, για να μπορέσει να γίνει αποδεκτή η Σουηδία θα έπρεπε να άρει το εμπάργκο όπλων και στρατιωτικού εξοπλισμού στην Τουρκία (όπως και συνέβη το Σεπτέμβριο του 2022). Σήμερα, ενώ η Τουρκία δέχθηκε την ένταξη της Φινλανδίας στη Συμμαχία, οι ενταξιακές διαπραγματεύσεις με τη Σουηδία έχουν παγώσει, καθώς η δεύτερη “μπλοκάρει” την έκδοση ορισμένων υπόπτων στην Τουρκία (Rolander and Ummelas, 2023). Ωστόσο, λαμβάνοντας υπόψη τις επερχόμενες τουρκικές εκλογές καθώς και των αμερικανικών πιέσεων (ένταξη της Σουηδίας το αργότερο μέχρι και τον Ιούλιο), είναι πολύ πιθανό ο Ερντογάν να ζητήσει ανταλλάγματα από τη Δύση, γεγονός που έχει ταυτόχρονα αντίκτυπο στην προεκλογική του εκστρατεία.

Εικόνα 10: Συνολική απεικόνιση τουρκικού αναθεωρητισμού ανά περιοχές ενδιαφέροντος.

4.4 Σύγχρονες προκλήσεις και προβλέψεις

Τα σημαντικότερα γεγονότα που έπληξαν τόσο το εσωτερικό όσο και την εξωτερική πολιτική της Τουρκίας ήταν ο σεισμός στις 6 Φεβρουαρίου του 2023 και οι επικείμενες προεδρικές εκλογές οι οποίες προγραμματίζονται για τις 14 Μαΐου 2023.

Αρχικά, ο μεγάλος σεισμός, καθώς και οι ακόλουθοι μετασεισμοί του Φεβρουαρίου, αποτέλεσαν ένα τεράστιο πλήγμα τόσο σε ανθρωπιστικό επίπεδο, με περισσότερους από 51.000 νεκρούς στην Τουρκία (και συνολικά άνω των 54.000 μαζί με τη Συρία), όσο και σε γεωγραφικό και οικονομικό (Καθημερινή Newsroom, 2023). Η δημιουργία ρήγματος ,σχεδόν 250 χιλιομέτρων, χώρισε την πλάκα της Αραβίας (νότια) από την πλάκα της Ανατολίας (βόρεια), και προκάλεσε τεράστιες καταστροφές σε διάφορες πόλεις της Τουρκίας. Μετά το σεισμό, παρατηρείται πως η Τουρκία έχει ενταχθεί σε μια διαδικασία ύφεσης, δίχως αυτό να σημαίνει πως παύει η στρατηγική διεκδίκησης επί της ελληνικής κυριαρχίας, αλλά και της ισχύος των τουρκικών αξιών. Συγκεκριμένα, έχουν σταματήσει οι εναέριες παραβιάσεις, όπως και η επιθετική ρητορική του Ερντογάν, ο οποίος στοχεύει πλέον στην αποκατάσταση των ζημιών, στην ανόρθωση της οικονομίας αλλά ,κυρίως, στην αποδυνάμωση της απειλής του Κεμάλ Κιλιτσντάρογλου, ο οποίος βρίσκεται ένα βήμα πιο κοντά στη διεκδίκηση της προεδρίας (Aksoy and Çevik, 2023).

Όπως κρίνει και η πλειοψηφία διεθνολόγων και λοιπών μελετητών, οι φετινές τουρκικές προεδρικές εκλογές είναι οι σημαντικότερες στην ιστορία του Ερντογάν (Ghosh, 2023). Μέχρι τώρα, από τότε που ο Ερντογάν ανήλθε στην εξουσία το 2002, κάθε φορά ήταν το φαβορί (Altunkaya, 2023). Έπρεπε μόνο να διατηρήσει τη δημοτικότητά του. Σήμερα, υπάρχει μεγάλη μετατόπιση πόλωσης ανάμεσα στους υποστηρικτές του Ερντογάν, αλλά και του ανερχόμενου Κεμάλ Κιλιτσντάρογλου, για αυτό το λόγο, ο πρώτος, θα πρέπει να “γυρίσει” τη ψήφο από την άλλη πλευρά (Silverman, 2023).

Το ζήτημα των δημοσκοπήσεων είναι ιδιαίζον, καθώς ασκείται μεγάλος έλεγχος στην εξαγωγή αποτελεσμάτων. Ανάλογα φυσικά με το βαθμό κατά τον οποίο μια εταιρεία δημοσκοπήσεων είναι φιλικά προσκείμενη προς την ήδη υπάρχουσα κυβέρνηση, τα αποτελέσματα φαίνεται να δείχνουν τον Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν να κερδίζει για ακόμη μια φορά τις εκλογές. Ωστόσο, η πλειοψηφία των δημοσκοπήσεων ,που δεν πρόσκεινται φιλικά στην κυβέρνηση, δείχνουν τον Κεμάλ Κιλιτσντάρογλου να ανατρέπει τα δεδομένα και ,μάλιστα, την ερντογανική προεδρία, διεκδικώντας μεγαλύτερα ποσοστά έναντι του σημερινού Τούρκου Προέδρου (STAMOULI, 2023).

Στο προφίλ του Κεμάλ Κιλιτσντάρογλου καθώς και στο Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα (CHP) του, εντοπίζεται έντονη εθνικιστική αιχμή, ωστόσο δεν είναι σαφείς οι βλέψεις του ως προς την εξωτερική πολιτική (Uras, 2023). Σίγουρα, αυτό που θα έπρεπε να προβληματίζει τους γείτονες της Τουρκίας με όρους εξωτερικής πολιτικής, είναι το γεγονός πως ο Κιλιτσντάρογλου και το CHP θα αποτελέσουν έναν αστάθμητο και απρόβλεπτο παράγοντα για δύο λόγους. Αρχικά λόγω της έλλειψης εμπειρίας και κατά δεύτερον λόγω του ότι δεν έχουν βρεθεί ξανά σε θέση εξουσίας. Σε σύγκριση με τον Ερντογάν, ο Κιλιτσντάρογλου φαίνεται να υιοθετεί ένα δυτικό προφίλ ωστόσο η ρητορική του απέναντι στην Ελλάδα είναι ακόμη πιο προκλητική επισημαίνοντας τη διεκδίκηση των 18 νησιών (Savvidis, 2023).

Προκειμένου ο Ερντογάν να μη χάσει τις προεδρικές εκλογές θα κάνει ό,τι περνάει από το χέρι του ώστε να κερδίσει. Η εσωτερική προσήλωση του Ερντογάν στις σεισμόπληκτες περιοχές είναι κάτι που σχετίζεται άμεσα με την εξέλιξη των εκλογών. Λαμβάνεται υπόψη σε αυτό το σημείο πως, για τις προεδρικές εκλογές, εάν κανένας υποψήφιος δεν μπορεί να εξασφαλίσει τουλάχιστον το 50% των ψήφων, θα διεξαχθεί δεύτερος γύρος στις 28 Μαΐου, μεταξύ των δύο πρώτων επιλαχόντων. Μέχρι και σήμερα, αρκετές δημοσκοπήσεις δείχνουν να ευνοείται ο Κιλιτσντάρογλου, ωστόσο, δεν αποκλείεται κανένας εκ των δυο να μη συγκεντρώσει 50% +1, επομένως να οδηγηθεί ο τουρκικός λαός για δεύτερη και τελευταία φορά στις κάλπες (PolitPro, 2023).

Αναφορικά με τις σχέσεις Ελλάδας - Τουρκίας, παρά το άτυπο μορατόριουμ, δεν αποκλείεται η διπλωματία των σεισμών και η τουρκική τακτική αναδίπλωση, να μετεξελιχθούν σε παράλληλες κρίσεις, από πλευράς Ερντογάν, στο Αιγαίο (ίσως νοτίως της Κρήτης και ανάμεσα σε Ρόδο και Κύπρο) αλλά και σε επιθετικά αφηγήματα. Η ρητορική περί αποστρατιωτικοποίησης των νησιών του Αιγαίου ή ακόμη η αμφισβήτηση της ελληνικής κυριαρχίας των νησιών μπορεί να επανέλθει ενόψει των εκλογών, όπως επίσης και οι στρατηγικές επικοινωνιακής φύσεως, που στοχεύουν σε μια μεταναστευτική κρίση (π.χ. γυμνοί μετανάστες). Πολύ σημαντικός παράγοντας στην κλιμάκωση των ελληνοτουρκικών σχέσεων, αποτελεί η άσκηση πιέσεων της αξιωματικής αντιπολίτευσης έναντι του Ερντογάν, η οποία απαρτίζεται από κόμματα τα οποία μοιράζονται ακραίες εθνικιστικές πεποιθήσεις. Μάλιστα, αναφορικά με τις διεκδικήσεις και αμφισβητήσεις έναντι της Ελλάδας κατηγορούν τον Τούρκο Πρόεδρο για την “αδυναμία” πραγμάτωσης της ρητορικής του (Danforth, 2022).

Αξίζει να επισημανθεί πως στα 20 χρόνια εξουσίας του Ερντογάν, η αντιπολίτευση απέτυχε να ανατρέψει τον Τούρκο Πρόεδρο, καθώς δεν κατάφερε να ενεργήσει ως ενωμένη αντιπολίτευση.

Αυτή τη φορά, η αντιπολίτευση μπόρεσε να δημιουργήσει έναν μεγάλο συνασπισμό, που περιλαμβάνει έξι διαφορετικά πολιτικά κόμματα (Pierre and Bourcier, 2023). Υπογραμμίζεται ότι, ο Κιλιτσντάρογλου λαμβάνει υποστήριξη από τους δημάρχους της Κωνσταντινούπολης και της Άγκυρας, Εκρέμ Ιμάμογλου και Μανσούρ Γιαβάς αντίστοιχα, δύο εξαιρετικά δημοφιλή πρόσωπα για τον τουρκικό λαό, έχοντας μάλιστα τον πρώτο να κερδίζει τον Ερντογάν στις δημοτικές εκλογές (Hubbard and Harman, 2023). Όσο για το συνασπισμό, αυτός αποτελείται από εθνικιστικά και φιλοκουρδικά κόμματα και άλλα που δεν είναι συνήθως σύμμαχοι, δημιουργώντας πολιτικές αποκλίσεις (εξού και η αποχώρηση της Μεράλ Ακσενέρ). Συγκεκριμένα, πέραν του CHP του Κεμάλ Κιλιτσντάρογλου, απαρτίζεται από το Καλό Κόμμα της Μεράλ Ακσενέρ, το Δημοκρατικό Κόμμα του Γκιουλτεκίν Ουισάλ, το Κόμμα Δημοκρατίας και Προόδου του Αλί Μπαμπατζάν, το Κόμμα Ευτυχίας του Τεμέλ Καραμολάογλου και το Κόμμα του Μέλλοντος του Αχμέτ Νταβούτογλου (Pierre and Bourcier, 2023). Σε αυτό το συνασπισμό, λοιπόν, συγκεντρώνονται ο αλεβιτισμός (Κιλιτσντάρογλου), η βαθιά επιρροή των Γκρίζων Λύκων και του Μπαχτσελί (Ακσενέρ), ο ισλαμισμός (Καραμολάογλου), οι νεο-οθωμανιστικές τάσεις (Νταβούτογλου), τη κοσμικότητα και μετριοπάθεια (Μπαμπατζάν) καθώς και η μοναδική δεξιά παράταξη (Ουισάλ).

Κλείνοντας, ο ανταγωνισμός μεταξύ των δύο κύριων προσώπων για την προεδρία χωρίζεται, από τη μια πλευρά με τον Κιλιτσντάρογλου, στην υπεράσπιση της δημοκρατίας, της διαφορετικότητας, του αλεβιτισμού, της διάκρισης των δικαστικών εξουσιών καθώς και στην ενίσχυση της οικονομίας, ενώ από την άλλη πλευρά με τον Ερντογάν, στην στρατηγική αυτονομία, στην ηγεσία ως περιφερειακή ισλαμική δύναμη, στην ανοικοδόμηση των κατεστραμμένων περιοχών και στη δωρεάν παροχή ενεργειακών πόρων (φυσικό αέριο) (Φίλης, 2023). Τα ήδη υπάρχοντα προβλήματα όπως η εκτίναξη του πληθωρισμού, η συνεχής αύξηση των τιμών των βασικών αγαθών και η υποτίμηση της λίρας, υπερυψώνουν ακόμη περισσότερο την αντίσταση που καλείται να αντιμετωπίσει ο Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν. Δίχως να εξάγεται κάποιο αυθαίρετο συμπέρασμα, δεδομένων των συγκυριών στη σημερινή Τουρκία, ο αγώνας για την επικράτηση του Ερντογάν έναντι του συνασπισμού θα είναι πιο δύσκολος από ποτέ (Scazzieri, 2023).

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η παρούσα πτυχιακή εργασία αναλύει σταδιακά τη μετατροπή της Τουρκίας ,επί κυβερνήσεως και προεδρίας του Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν, σε μια περιφερειακή αναθεωρητική δύναμη. Συγκεκριμένα, κάνει λόγο για τις πρακτικές εφαρμογές της τουρκικής αναθεωρητικής πολιτικής, εξόχως από το αποτυχημένο πραξικόπημα του 2016 μέχρι και σήμερα, ενώ ταυτόχρονα, αποδομεί την πολιτική του Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν από την ανάληψη εξουσίας το 2003 μέχρι και ,την ίσως δυσκολότερη χρονιά προεδρίας, το 2023. Οι περίοδοι ανάλυσης χωρίστηκαν σε δύο επιμέρους κεφάλαια, κατά τα χρονικά διαστήματα 2003 - 2016 και 2016 - 2023 εξαιτίας του αποτυχημένου πραξικοπήματος που έλαβε χώρα στις 15 Ιουλίου 2016 και έκτοτε στιγμάτισε τόσο την προεδρία του Ερντογάν όσο και την πολιτική ιστορία της Τουρκίας. Από εκεί και έπειτα, η πολιτική του Ερντογάν αποκτά αυταρχικό και επεκτατικό χαρακτήρα, γεγονός που δημιουργεί το πρόσφορο έδαφος ώστε να χτιστεί το αφήγημα του νεο-οθωμανισμού και κατ' επέκταση του αναθεωρητισμού.

Παρά το γεγονός ότι η έννοια του αναθεωρητισμού είναι ευρέως διαδεδομένη, πολύ συχνά η βιβλιογραφική του ανάλυση περιορίζεται συνήθως στη Ρωσία και στη Κίνα και λιγότερο στην Τουρκία. Στο πρώτο κεφάλαιο, λοιπόν, παρέχεται ένα θεωρητικό πλαίσιο ώστε να κατανοηθούν οι βασικότερες έννοιες και παράμετροι του αναθεωρητισμού. Εν ολίγοις, ένα αναθεωρητικό κράτος χαρακτηρίζεται για τη δυσαρέσκεια του τόσο με το υπάρχον διεθνές status quo όσο και με τη θέση του σε αυτό, επομένως για την ανάγκη δημιουργίας ζωτικού χώρου. Η εξωτερική πολιτική αντίστοιχων δυνάμεων στοχεύει στην απόκτηση περισσότερης ισχύος και ,ταυτόχρονα, επιδιώκει μια ευνοϊκή αλλαγή στο διεθνές σύστημα. Ακόμη, οι ενέργειες ενός αναθεωρητικού κράτους μπορούν να περιλαμβάνουν - ωστόσο δεν καθιστούν μεμονωμένα μια δύναμη αναθεωρητική - την αμφισβήτηση διεθνών συνθηκών και κυριαρχικών δικαιωμάτων άλλων (γειτονικών) χωρών, την επίκληση στο μεγαλειώδες ιστορικό παρελθόν αλλά και την εδραίωση της επιρροής μέσω στρατιωτικών επιχειρήσεων ή ακόμη μέσω άσκησης ήπιας ισχύος.

Στο δεύτερο κεφάλαιο επισημαίνεται ο ρόλος και η εξέλιξη του νεο-οθωμανισμού, ο οποίος αποσκοπεί στην προώθηση στενότερων σχέσεων με κράτη και πληθυσμούς της πρώην

Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Μέσα από την εξέλιξη της πρωθυπουργίας του Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν, κατά το διάστημα 2003 έως και 2011, το Ισλάμ άρχισε σταδιακά να αναδύεται κυρίως μέσω της παιδείας ενώ παράλληλα η κεμαλική ιδεολογία όπως και ο ρόλος του στρατού ανατράπηκαν τελείως. Οι κεμαλικές αρχές, που χαρακτήριζαν το στρατό, αποτελούσαν μεγάλη απειλή για το όραμα του Ερντογάν με κίνδυνο να δημιουργήσει εσωτερική πόλωση. Σημεία αναφοράς για την τουρκική εξωτερική πολιτική από το 2003 μέχρι και το 2011 αποτέλεσαν, η πολιτική μηδενικών προβλημάτων καθώς και η έννοια του στρατηγικού βάθους, όπου κύριος εκφραστής των δύο υπήρξε ο τότε Υπουργός Εξωτερικών Αχμέτ Νταβούτογλου. Από το 2011, η Τουρκία άρχισε να αποκτά εξωστρεφή χαρακτήρα, στρέφοντας τα ενδιαφέροντα της προς τα Βαλκάνια και τη Μέση Ανατολή και διεκδικώντας διαμεσολαβητικό ρόλο σε περιφερειακές συρράξεις. Ο Τούρκος πρωθυπουργός, παράλληλα, άρχισε να υιοθετεί ένα λαϊκίστικο αυταρχικό στυλ ηγεσίας γεγονός που, συνδυαστικά με την οικονομική ευημερία και την εδραίωση του Ισλάμ, πυροδότησε έντονα το δόγμα του νεο-οθωμανισμού.

Το τρίτο κεφάλαιο, έχοντας ήδη αναφερθεί από το δεύτερο στην αδιαπραγμάτευτη γεωστρατηγική θέση της Τουρκίας στο διεθνές σύστημα καθώς και στα προβλήματα που αντιμετώπισε η Τουρκία από το 2014 έως και το 2016, εστιάζει στην πολιτική του Ερντογάν μετά το, έκτο κατά ιστορική σειρά, πραξικόπημα του 2016. Ειδικότερα, η ίδρυση της “νέας Τουρκίας” σηματοδοτήθηκε αμέσως μετά το συγκεκριμένο γεγονός, αλλάζοντας ριζικά το μοντέλο διακυβέρνησης, της οποίας η κατεύθυνση ήταν περισσότερο εθνικιστική και στρατοκρατική. Η μετατροπή του πολιτικού συστήματος από κοινοβουλευτικό σε προεδρικό ήταν μία από τις σημαντικότερες αλλαγές. Η αυστηρά συγκεντρωτική Προεδρική Δημοκρατία, πρακτικά, συγκέντρωσε όλες τις εξουσίες στον Ερντογάν καθώς και τον έλεγχο των κρατικών θεσμών. Από πλευράς εξωτερικής πολιτικής, η πιο παραδειγματική αλλαγή υπήρξε η εμπλοκή της Τουρκίας σε πολλές, ταυτόχρονα, περιφερειακές κρίσεις στην ευρύτερη Μέση Ανατολή και στον Καύκασο. Η Τουρκία άρχισε να χτίζει μια δυναμική εξωτερική πολιτική, συνάπτοντας ενεργειακή, στρατιωτική και εμπορική συνεργασία με τη Ρωσία αλλά και προσωπικές σχέσεις με τον πρόεδρο Βλαντιμίρ Πούτιν. Στόχος του Ερντογάν, μέσω της στρατιωτικοποιημένης πορείας, ήταν να αναδείξει την τουρκική ισχύ σε περιφερειακό επίπεδο, αλλά και την ικανότητα της να σταθεί ως ανεξάρτητη δύναμη, μακριά από το δυτικό προσανατολισμό. Τα δεδομένα αλλάζουν εμφανώς για την Ανατολική Μεσόγειο, από το 2018, όταν ο Ερντογάν επιδιώκει μια ριζική αναθεώρηση του περιφερειακού status quo, προβάλλοντας ισχύ σε γειτονικές περιοχές με

αυξανόμενη επιθετικότητα, εκφοβισμό και αδιαφορία για τη διεθνή νομιμότητα. Κορύφωση των τουρκικών φιλοδοξιών αποτελεί η στρατηγική της “Γαλάζιας Πατρίδας”, σύμφωνα με την οποία το Αιγαίο Πέλαγος χωρίζεται στα δύο και καταρρίπτεται κάθε δικαίωμα των ελληνικών νησιών (και των αντίστοιχων υφαλοκρηπίδων αλλά και ΑΟΖ) που βρίσκονται εντός 200 μιλίων μέτρων από τις τουρκικές ακτές. Προς επιβεβαίωση των εφαρμογών, βάσει της παραπάνω στρατηγικής, παρουσιάζεται ένα χρονοδιάγραμμα στο οποίο έχουν συγκεντρωθεί οι σημαντικότερες τουρκικές διεκδικήσεις στην Ανατολική Μεσόγειο από το 1973 έως και το Μάρτιο του 2023.

Στο τέταρτο και τελευταίο κεφάλαιο, η ανάγκη αποδόμησης της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής επί Ερντογάν, έκρινε απαραίτητη την επιμέρους κατηγοριοποίηση ανάμεσα στην εσωτερική αλλά και την εξωτερική της διάσταση. Η εργαλειοποίηση της τουρκικής ισχύος, όπως η τουρκική γλώσσα, η διαχείριση και λογοκρισία των μέσων επικοινωνίας, η θρησκεία και οι χώροι λατρείας, τα τηλεοπτικά σίριαλ, το προσφυγικό – μεταναστευτικό, η αεροπορική εταιρεία Turkish Airlines καθώς και τα εκπαιδευτικά προγράμματα της ΤΙΚΑ, διαδραματίζει κομβικό ρόλο στην ενίσχυση του nation - brand και της φήμης της Τουρκίας, αλλά εξίσου και στην εδραίωση της επιρροής της σε περιφερειακό επίπεδο. Περνώντας στην εξωτερική διάσταση, έχοντας αποκτήσει το θεωρητικό και ιστορικό υπόβαθρο, τα παραδείγματα τουρκικής αναθεωρητικής πολιτικής αποδεικνύονται ανά επιμέρους περιοχές ενδιαφέροντος, αλλά και ανά δρώντες που αλληλοεπιδρά η χώρα. Συγκεκριμένα, μέσα από την περιοχή της Μέσης Ανατολής και Βόρειας Αφρικής, της Ανατολικής Μεσογείου, των Δυτικών Βαλκανίων, του Καυκάσου αλλά και των σχέσεων με ΕΕ και NATO. Κοινά συμπεράσματα για την αλλαγή πλεύσης της εξωτερικής πολιτικής του Ερντογάν, υπήρξαν η απειλή των αυτονομιστικών τάσεων της κουρδικής μειονότητας στο εσωτερικό της Τουρκίας, η κατά περιπτώσεις απομάκρυνση της Τουρκίας από τη Δύση και τους συμμάχους του NATO καθώς και η υιοθέτηση μιας περισσότερο “φιλο-ασιατικής” πολιτικής κοντά σε Ρωσία και Ιράν και η επιδίωξη για εδραίωση επιρροής σε παλιά εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Ωστόσο, μετά τον καταστροφικό φετινό σεισμό του Φεβρουαρίου, αλλά και τις επερχόμενες προεδρικές εκλογές στις 14 Μαΐου 2023, ο Ερντογάν αντιμετωπίζει ταυτόχρονα πολλά “ανοιχτά μέτωπα”. Οι φετινές προεδρικές εκλογές ενδέχεται να είναι οι σημαντικότερες στην ιστορία του Ερντογάν, καθώς υπάρχει μεγάλη μετατόπιση εσωτερικής πόλωσης

ανάμεσα στους υποστηρικτές του Ερντογάν αλλά και του ανερχόμενου ανταγωνιστή Κεμάλ Κιλιτσντάρογλου. Στα 20 χρόνια εξουσίας του Τούρκου Προέδρου, είναι η πρώτη φορά που η αντιπολίτευση μπόρεσε να δημιουργήσει έναν ενωμένο μεγάλο συνασπισμό, που περιλαμβάνει έξι διαφορετικά πολιτικά κόμματα. Από τη μια πλευρά ο τουρκικό λαός (και η διεθνής κοινότητα) έχει να αντιμετωπίσει τον Ισλαμιστή έμπειρο τούρκο ηγέτη ο οποίος τάσσεται υπέρ της στρατηγικής αυτονομίας ενώ από την άλλη ο Κιλιτσντάρογλου αποτελεί έναν απρόβλεπτο και άγνωστο αλεβιτικό παράγοντα, ο οποίος υπόσχεται την αλλαγή, την επαναφορά του πολιτικού συστήματος σε κοινοβουλευτικό αλλά και την ενίσχυση της δημοκρατίας. Η πλειοψηφία των δημοσκοπήσεων δείχνουν το δεύτερο να διεκδικεί τη προεδρική θέση με διαφορά, γεγονός που εγείρει προβληματισμούς για τα επόμενα βήματα του Ερντογάν, πριν την καταληκτική ημερομηνία των αποτελεσμάτων. Από πλευράς ελληνικών συμφερόντων, η ημερομηνία των τουρκικών εκλογών είναι αρκετά σημαντική για την πρόβλεψη της στάσης της Τουρκίας, παρά το άτυπο μορατόριουμ, ωστόσο ακόμη κρισιμότερη θα είναι η δεύτερη φάση των εκλογών η οποία θα πραγματοποιηθεί 21 Μαΐου 2023. Το μεσοδιάστημα θα πολύ σημαντικό για τον Ερντογάν, ώστε να εξετάσει τις επόμενες κινήσεις του για να κερδίσει τον τουρκικό λαό, ειδικά στην περίπτωση που τα ποσοστά του , από τον πρώτο γύρο, είναι χαμηλά.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΧΑΡΤΩΝ

1. **Εικόνα 1:** *Χάρτης Μέσης Ανατολής.* Πηγή: <https://www.worldatlas.com/maps/turkey>
2. **Εικόνα 2:** *Η γεωστρατηγική θέση της Τουρκίας μέσα από τις ροές φυσικού αερίου και πετρελαίου,*
Πηγή: https://www.researchgate.net/publication/303324010_An_Analysis_of_Kurdistan_Region_of_Iraq_Diplomacy_and_Foreign_Policy_objectives_2003-2013
3. **Εικόνα 3:** *Οι διεκδικήσεις της Γαλάζιας Πατρίδας με μπλε αναχρωματισμό.*
Πηγή: <https://www.mfa.gr/images/docs/maps/en/map8.pdf>
4. **Εικόνα 4:** *Σύγκριση των τουρκικών διεκδικήσεων το 1972 (αριστερά) και το 2022 (δεξιά) αντίστοιχα, σύμφωνα με το Ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών.*
Πηγή: <https://www.amyna.news/defencenews/networks-and-cyber/turkish-revisionism-1973-2022-16-maps/#16-map-16-comparative-depiction-of-turkish-claimsdesigns-1972-2022>
5. **Εικόνα 5:** *Οι περιοχές ενδιαφέροντος της Μέσης Ανατολής και Βόρειας Αφρικής για την Τουρκία. Ο αρχικός χάρτης αποτελεί προϊόν του Michael Izady, διαθέσιμος εδώ: <https://gulf2000.columbia.edu/maps.shtml>. Ο απεικονιζόμενος χάρτης υπέστη κάποιες μορφοποιήσεις από τη συγγραφέα της παρούσας εργασίας, προκειμένου να αναδειχθούν οι περιοχές ενδιαφέροντος της Μέσης Ανατολής και Βόρειας Αφρικής για την Τουρκία. Το κόκκινο χρώμα δηλώνει τις τουρκικές στρατιωτικές παρεμβάσεις που έχουν πραγματοποιηθεί.*
6. **Εικόνα 6:** *Ενδεικτική προσέγγιση των περιοχών ελέγχου κατά τη διάρκεια της Λιβυκής σύρραξης.* Πηγή: <https://africacenter.org/spotlight/shifts-libya-civil-war/>
7. **Εικόνα 7:** *Οι περιοχές εκδήλωσης τουρκικού αναθεωρητισμού. Το κόκκινο χρώμα δηλώνει τις τουρκικές στρατιωτικές παρεμβάσεις που έχουν πραγματοποιηθεί, ενώ το πορτοκαλί, τις τουρκικές διεκδικήσεις και αμφισβητήσεις σε Ανατολική Μεσόγειο. Ο αρχικός χάρτης αποτελεί προϊόν του Michael Izady, διαθέσιμος εδώ: <https://gulf2000.columbia.edu/maps.shtml>. Η εικόνα 7 αποτελεί μετεξέλιξη της εικόνας 5, έτσι και η επισήμανση εντός παρενθέσεων με το γράμμα «β» (β μέρος).*
8. **Εικόνα 8:** *Χάρτης Δυτικών Βαλκανίων*
Πηγή: <https://www.fomoso.org/en/mosopedia/essays/eu-policy-in-the-western-balkans/>

9. **Εικόνα 9:** *Οι περιοχές εκδήλωσης τουρκικού αναθεωρητισμού.* Το κόκκινο χρώμα δηλώνει τις τουρκικές στρατιωτικές παρεμβάσεις που έχουν πραγματοποιηθεί ενώ το πορτοκαλί, τις τουρκικές διεκδικήσεις και αμφισβητήσεις σε Ανατολική Μεσόγειο. Η προσθήκη του μπλε χρωματισμού αναδεικνύουν την άσκηση ισχύος της Τουρκικής στα Δυτικά Βαλκάνια. Ο αρχικός χάρτης αποτελεί προϊόν του Michael Izady, διαθέσιμος εδώ: <https://gulf2000.columbia.edu/maps.shtml>. Η μορφοποίηση του πίνακα ολοκληρώνεται ως εξέλιξη της εικόνας 7, έτσι και η επισήμανση εντός παρενθέσεων με το γράμμα «γ» (γ μέρος).
10. **Εικόνα 10:** *Συνολική απεικόνιση τουρκικού αναθεωρητισμού ανά περιοχές ενδιαφέροντος.* Η μορφοποίηση του χάρτη πραγματοποιήθηκε από τη συγγραφέα, συνοψίζοντας όλες τις περιοχές στις οποίες έχει ασκηθεί ο τουρκικός αναθεωρητισμός, είτε με ήπια είτε με σκληρά μέσα.

BIBΛIOΓΡΑΦΙΑ

ΞΕΝΗ BIBΛIOΓΡΑΦΙΑ

1. ADSIZ, M. (2022). 70 YEARS IN NATO: TURKEY AS A STRATEGIC ALLIANCE. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, 21(33), pp.121–135. doi: <https://doi.org/10.17518/canakkalearastirmalari.1169382>.
2. AKILLI, E. and ÇELENK, B. (2019). TİKA's Soft Power: Nation Branding in Turkish Foreign Policy. *Insight Turkey*, [online] 21(3), pp.135–152. Available at: <https://www.jstor.org/stable/26776107> [Accessed 26 Apr. 2023].
3. Aksoy, H.A. and Çevik, S. (2023). *At a crossroads: What is at stake in Turkey's elections?* [online] Centre for Applied Turkey Studies. Available at: <https://www.cats-network.eu/publication/at-a-crossroads-what-is-at-stake-in-turkeys-elections> [Accessed 26 Apr. 2023].
4. Akyol, M. (2016). *Erdoganism [noun]*. [online] Foreign Policy. Available at: <https://foreignpolicy.com/2016/06/21/erdoganism-noun-erdogan-turkey-islam-akp/>.
5. Alam, K. (2020). THE ASSAD-ERDOGAN RELATIONSHIP: A MIRROR INTO SYRIAN-TURKISH TIES. *Asian Affairs*, 51(1), pp.95–108. doi: <https://doi.org/10.1080/03068374.2019.1706937>.
6. Alderman, L. (2023). Turkey's Reeling Economy Is an Added Challenge for Erdogan. *The New York Times*. [online] 19 Feb. Available at: <https://www.nytimes.com/2023/02/19/business/turkey-earthquake-economy-erdogan.html> [Accessed 19 Feb. 2023].
7. Aljazeera (2013). *Turkey's Erdogan rejects calls to resign*. [online] www.aljazeera.com. Available at: <https://www.aljazeera.com/news/2013/12/28/turkeys-erdogan-rejects-calls-to-resign>. [Accessed 27 Mar. 2023].
8. Aljazeera (2019). *Full text of Turkey, Russia agreement on northeast Syria*. [online] www.aljazeera.com. Available at: <https://www.aljazeera.com/news/2019/10/22/full-text-of-turkey-russia-agreement-on-northeast-syria>.
9. Aljazeera (2022a). *Russia agrees to rejoin Ukraine grain export deal*. [online] www.aljazeera.com. Available at: <https://www.aljazeera.com/news/2022/11/2/ukraine-grain-shipments-resume-as-russia-rejoins-deal>. [Accessed 26 Apr. 2023].

10. Aljazeera (2022b). *Turkey, Israel to restore full diplomatic relations*. [online] www.aljazeera.com. Available at: <https://www.aljazeera.com/news/2022/8/17/turkey-israel-to-restore-full-diplomatic-relations>. [Accessed 26 Apr. 2023].
11. Aloklah, W.A. (2022). International Efforts Against Impunity for the Use of Chemical Weapons in Syria. *Journal of International Criminal Justice*, 20(3). doi: <https://doi.org/10.1093/jicj/mqac023>.
12. Alpan, B. and Öztürk, A.E. (2022). Turkish foreign policy in the Balkans amidst ‘soft power’ and ‘de-Europeanisation’. *Southeast European and Black Sea Studies*, 22(1), pp.45–63. doi: <https://doi.org/10.1080/14683857.2022.2034370>.
13. ALTUNIŞIK, M.B. (2008). The Possibilities and Limits of Turkey’s Soft Power in the Middle East. *Insight Turkey*, [online] 10(2), pp.41–54. Available at: <https://www.jstor.org/stable/26328673>.
14. Altunkaya, T. (2023). *Everything you need to know about Turkish elections*. [online] euronews. Available at: <https://www.euronews.com/2023/04/11/everything-you-need-to-know-about-turkish-elections>. [Accessed 26 Apr. 2023].
15. Aoudé, I.G. (2020). Turkey and its Immediate Arab Neighbors in the Twenty-First Century. *Arab Studies Quarterly*, 42(1-2), p.91. doi: <https://doi.org/10.13169/arabstudquar.42.1-2.0091>.
16. Arab Center for Research and Policy Studies (2020). *The Libya-Turkey Memorandum of Understanding: Local and Regional Repercussions*. [online] Arab Center Washington DC. Available at: <https://arabcenterdc.org/resource/the-libya-turkey-memorandum-of-understanding-local-and-regional-repercussions/> [Accessed 26 Mar. 2023].
17. Arab Center for Research and Policy Studies (ACRPS) (2020). *The Libya-Turkey Memorandum of Understanding: Local and Regional Repercussions*. [online] Arab Center Washington DC. Available at: <https://arabcenterdc.org/resource/the-libya-turkey-memorandum-of-understanding-local-and-regional-repercussions/>.
18. ARAS, B. (2009). The Davutoğlu Era in Turkish Foreign Policy. *Insight Turkey*, [online] 11(3), pp.127–142. Available at: <https://www.jstor.org/stable/26331107>.
19. Aras, B. and Akarçeşme, S. (2011). Turkey and the Arab spring. *International Journal*, [online] 67(1), pp.39–51. Available at: <https://www.jstor.org/stable/23265964> [Accessed 30 Dec. 2021].
20. Armakolas, I., Chrzová, B., Čermák, P. and Grabovac, A. (2021). *Western Balkans at the Crossroads: Ways Forward in Analyzing External Actors’ Influence Edited Volume*. [online] Available at: https://www.pssi.cz/download/docs/8604_western-balkans-at-the-crossroads-ways-forward-in-analyzing-external-actors-influence.pdf#page=153.
21. ARVAS, İ.S. (2019). Would Freedom of Expression Become a National Threat: Youtube, Twitter and Wikipedia Problems in Turkey. *AJIT-e: Online Academic Journal of Information*

- Technology*, 10(38), pp.193–214. doi: <https://doi.org/10.5824/1309-1581.2019.3.009.x>.
22. Askerov, A. (2017). Turkey's 'Zero Problems with the Neighbors' Policy: Was It Realistic?. *Contemporary Review of the Middle East*, 4(2), pp.149–167. doi:<https://doi.org/10.1177/2347798917694746>.
 23. Associated Press (2023). *Turkey, Egypt to reappoint ambassadors as ties improve*. [online] AP NEWS. Available at: <https://apnews.com/article/turkey-egypt-to-reappoint-ambassadors-32df7f8d1582b5c1f7c8af104431df6c>. [Accessed 26 Apr. 2023].
 24. Aydin, M. (2019). *Turkey's Foreign Policy in the 21st Century*. Routledge.
 25. Aydintasbas, A. (2016). *THE GOOD, THE BAD, AND THE GÜLENISTS: THE ROLE OF THE GÜLEN MOVEMENT IN TURKEY'S COUP ATTEMPT*. [online] JSTOR. Available at: <https://www.jstor.org/stable/resrep21587>. [Accessed 27 Mar. 2023].
 26. Aydıntaşbaş, A. (2019). *From myth to reality: How to understand Turkey's role in the Western Balkans*. [online] ECFR. Available at: https://ecfr.eu/publication/from_myth_to_reality_how_to_understand_turkeys_role_in_the_western_balkans. [Accessed 26 Apr. 2023].
 27. Aykaç, P. (2021). Multiple neo-Ottomanisms in the construction of Turkey's (trans)national heritage: TİKA and a dialectic between foreign and domestic policy. *Turkish Studies*, pp.1–29. doi: <https://doi.org/10.1080/14683849.2021.1970543>.
 28. Aytaç, S.E., Çarkoğlu, A. and Yıldırım, K. (2017). Taking Sides: Determinants of Support for a Presidential System in Turkey. *South European Society and Politics*, 22(1), pp.1–20. doi:<https://doi.org/10.1080/13608746.2017.1280879>.
 29. Azizi, H. and Çevik, S. (2022). *Introduction Turkish and Iranian Involvement in Iraq and Syria Competing strategies, rising threat perceptions, and potentials for conflict Hamidreza Azizi and Salim Çevik*. [online] Available at: https://www.swp-berlin.org/publications/products/comments/2022C58_Turkish-Iranian_Involvement.pdf [Accessed 26 Apr. 2023].
 30. Bakir, A. (2023). Turkey's security role in the Gulf region: exploring the case of a newcomer. *Turkish Studies*, pp.1–23. doi:<https://doi.org/10.1080/14683849.2023.2182686>.
 31. Bank, A. and Karadag, R. (2013). The 'Ankara Moment': the politics of Turkey's regional power in the Middle East, 2007–11. *Third World Quarterly*, 34(2), pp.287–304. doi: <https://doi.org/10.1080/01436597.2013.775786>.
 32. Barmin, Y. (2022). Revolution in Libya. *Handbook of Revolutions in the 21st Century*, pp.725–738. doi: https://doi.org/10.1007/978-3-030-86468-2_28.
 33. Batalla Adam, L. (2017). The EU-Turkey Deal One Year On: A Delicate Balancing Act. *The International Spectator*, 52(4), pp.44–58. doi: <https://doi.org/10.1080/03932729.2017.1370569>.

34. Bayar, G. (2022). *Türkiye, Sweden, Finland discuss ensuring implementation of Trilateral Memorandum*. [online] www.aa.com.tr. Available at: <https://www.aa.com.tr/en/politics/turkiye-sweden-finland-discuss-ensuring-implementation-of-trilateral-memorandum/2748491>. [Accessed 26 Apr. 2023].
35. Baysoy, M.A. and Altug, S. (2020). Growth spillovers for the mena region: geography, Institutions, or trade? *The Developing Economies*. doi: <https://doi.org/10.1111/deve.12267>.
36. BBC (2015). Turkey enters Syria to remove tomb. *BBC News*. [online] 22 Feb. Available at: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-31572257>.
37. Bechev, D. (2022a). ERDOĞAN WINS. *Turkey Under Erdogan*, pp.115–136. doi: <https://doi.org/10.2307/j.ctv29sg067.13>.
38. Bechev, D. (2022b). *Turkey Under Erdogan: How a Country Turned from Democracy and the West*. [online] JSTOR. Yale University Press. Available at: <https://www.jstor.org/stable/j.ctv29sg067>. [Accessed 27 Mar. 2023].
39. Behraves, M. (2018). State revisionism and ontological (in)security in international politics: the complicated case of Iran and its nuclear behavior. *Journal of International Relations and Development*, 21(4), pp.836–857. doi: <https://doi.org/10.1057/s41268-018-0149-x>.
40. Bengio, O. (2017). *Turkey's Kurdish Dilemmas*. [online] JSTOR. Available at: <https://www.jstor.org/stable/resrep04759.8>. [Accessed 27 Mar. 2023].
41. Benhaïm, Y. and Öktem, K. (2015). The rise and fall of Turkey's soft power discourse. *European journal of Turkish studies*, (21). doi: <https://doi.org/10.4000/ejts.5275>.
42. Bigg, M.M. (2022). Russia invaded Ukraine more than 200 days ago. Here is one key development from every month of the war. *The New York Times*. [online] 13 Sep. Available at: <https://www.nytimes.com/article/ukraine-russia-war-timeline.html>
43. Binsar, T. (2022). Aegean Sea Issue Urgency on Maritime Jurisdiction and Territorial water extension between Turkey and Greece. *Padjadjaran journal of international law*, 6(2), pp.217–232. doi: <https://doi.org/10.23920/pjil.v6i2.993>.
44. Booth, R. (2017). *Israeli attack on Gaza flotilla sparks international outrage*. [online] the Guardian. Available at: <https://www.theguardian.com/world/2010/may/31/israeli-attacks-gaza-flotilla-activists>.
45. Bora, A. and Çalışkan, K. (2007). What is Under a Headscarf? Neo-Islamist vs. Kemalist Conservatism in Turkey. *The Arab Studies Journal*, [online] 15/16(2/1), pp.140–155. Available at: <https://www.jstor.org/stable/27934031> [Accessed 27 Mar. 2023].
46. Bowen, A.S. (2021). *Azerbaijan and Armenia: The Nagorno- Karabakh Conflict*. [online] Available at: <https://sgp.fas.org/crs/row/R46651.pdf>.
47. Brands, H. and Feaver, P. (2017). The case for Bush revisionism: Reevaluating the legacy

- of America's 43rd president. *Journal of Strategic Studies*, 41(1-2), pp.234–274. doi:10.1080/01402390.2017.1348944.
48. BRANISLAV STANICEK (2019). *Turkey's military operation in Syria and its impact on relations with the EU*. [online] Policycommons.net. Available at: <https://policycommons.net/artifacts/1337588/turkeys-military-operation-in-syria-and-its-impact-on-relations-with-the-eu/1945525/>. [Accessed 26 Apr. 2023].
 49. Brookings. (n.d.). *Turkey after the coup attempt*. [online] Available at: <https://www.brookings.edu/events/turkey-after-the-coup-attempt/> [Accessed 26 Mar. 2023].
 50. Butler, D. (2012). Turkey's Ergenekon conspiracy trial approaches endgame. *Reuters*. [online] 11 Dec. Available at: <https://www.reuters.com/article/us-turkey-ergenekon-idUSBRE8BA0TY20121211>. [Accessed 27 Mar. 2023].
 51. Byman, D. (2013). The Intelligence War on Terrorism. *Intelligence and National Security*, 29(6), pp.837–863. Doi: <https://doi.org/10.1080/02684527.2013.851876>
 52. Cagaptay, S. (2013). Defining Turkish Power: Turkey as a Rising Power Embedded in the Western International System. *Turkish Studies*, 14(4), pp.797–811. doi: <https://doi.org/10.1080/14683849.2013.861110>.
 53. Çarkoğlu, A. and Andı, S. (2020). Support for Censorship of Online and Offline Media: The Partisan Divide in Turkey. *The International Journal of Press/Politics*, 26, p.194016122093532. doi: <https://doi.org/10.1177/1940161220935322>.
 54. Carnegie Europe (2018). *Judy Asks: Is Turkey Damaging NATO?* [online] Carnegie Europe. Available at: <https://carnegieeurope.eu/strategieurope/75345>.
 55. Carter, B. (2022). Revisiting the Bandwagoning Hypothesis: A Statistical Analysis of the Alliance Dynamics of Small States. *International Studies*, 59(1), pp.7–27. doi: <https://doi.org/10.1177/00208817221085414>
 56. Çevik, S.B. (2019). Reassessing Turkey's Soft Power: The Rules of Attraction. *Alternatives: Global, Local, Political*, [online] 44(1), pp.50–71. Available at: <https://www.jstor.org/stable/26771750>. [Accessed 26 Apr. 2023].
 57. Chan, S. (2004). Can't get no satisfaction? The recognition of revisionist states. *International Relations of the Asia-Pacific*, [online] 4(2), pp.207–238. Available at: <https://www.jstor.org/stable/26156514>. [Accessed 4 Jan. 2023].
 58. CHRISTIAN (2015). *TURKEY'S MILITARY PRESENCE ABROAD | Association of Accredited Public Policy Advocates to the European Union*. [online] Aalep.eu. Available at: <http://www.aalep.eu/turkey%E2%80%99s-military-presence-abroad>. [Accessed 27 Mar. 2023].
 59. Christofis, N. (2022). Securitizing the Aegean: de-Europeanizing Greek–Turkish relations. *Southeast European and Black Sea Studies*, pp.83–100. doi: <https://doi.org/10.1080/14683857.2022.2027679>.

60. Ciftci, K. (2013). The Kemalist Hegemony in Turkey and the Justice and Development Party (AKP) as an 'Other'. *L'Europe en Formation*, 367(1), p.143. doi: <https://doi.org/10.3917/eufor.367.0143>.
61. Cilliler, Y. (2021). Revisiting the authoritarian pattern in Turkey: transition to presidential system. *Southeast European and Black Sea Studies*, 21(4), pp.531–547. doi:<https://doi.org/10.1080/14683857.2021.1993625>.
62. Çınar, M. (2017). Turkey's 'Western' or 'Muslim' identity and the AKP's civilizational discourse. *Turkish Studies*, 19(2), pp.176–197. doi:<https://doi.org/10.1080/14683849.2017.1411199>.
63. Cook, S.A. (2022). *How Israel and Turkey Benefit From Restoring Relations*. [online] Council on Foreign Relations. Available at: <https://www.cfr.org/in-brief/how-israel-and-turkey-benefit-restoring-relations>.
64. Coşkun, G.B. (2021). *Turkey's New Internet Law and Its Effects on Freedom of Media*. [online] Reset DOC. Available at: <https://www.resetdoc.org/story/turkey-internet-law-freedom-media/>. [Accessed 11 Jan. 2022].
65. Crisis Group (2016). *Turkey and Iran: Bitter Friends, Bosom Rivals*. [online] Crisis Group. Available at: <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/gulf-and-arabian-peninsula/iran/b051-turkey-and-iran-bitter-friends-bosom-rivals>.
66. Croft, A. (2010). Turkey offers to resume Israel-Syria mediation. *Reuters*. [online] 29 Jan. Available at: <https://www.reuters.com/article/us-turkey-israel-idUSTRE60S59420100129> [Accessed 26 Apr. 2023].
67. Dagi, D. (2020). The EU–Turkey Migration Deal: Performance and Prospects. *European Foreign Affairs Review*, 25(Issue 2), pp.197–216. doi: <https://doi.org/10.54648/eerr2020019>.
68. Dahl, R.A. (1979). *Σύγχρονη πολιτική ανάλυση*. Παπαζήση.
69. Dalay, G. (2021). *Turkey, Europe, and the Eastern Mediterranean: Charting a way out of the current deadlock*. [online] Brookings. Available at: <https://www.brookings.edu/research/turkey-europe-and-the-eastern-mediterranean-charting-a-way-out-of-the-current-deadlock/>.
70. Danforth, N. (2022). *New Dynamics, Old Problems: Turkey's Rapprochement Overtures in the Eastern Mediterranean – Nicholas Danforth*. [online] ELIAMEP. Available at: <https://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2022/01/Policy-brief-157-Danforth-final.pdf> [Accessed 26 Apr. 2023].
71. Danforth, N. (2022). *Nicholas DANFORTH Non-Resident Senior Research Fellow, Turkey Programme TURKEY PROGRAMME Post-Kemalism and the Future of Turkish Governance*. [online] HELLENIC FOUNDATION FOR EUROPEAN & FOREIGN POLICY (ELIAMEP). Available at: <https://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2022/12/Policy->

- [brief-173-Nicholas-Danforth-final.pdf](#). [Accessed 27 Mar. 2023].
72. Daou, M. (2022). *The Kurds are the 'ideal scapegoat for both Turkey and Iran'*. [online] France 24. Available at: <https://www.france24.com/en/middle-east/20221123-the-kurds-are-the-ideal-scapegoat-for-both-turkey-and-iran>.
 73. Daviau, D.G. (1979). Hermann Bahr's 'Josephine': A Revisionist View of Napoleon. *Modern Austrian Literature*, [online] 12(2), pp.93–111. Available at: <https://www.jstor.org/stable/24645847>. [Accessed 4 Jan. 2023].
 74. Davidson, J. (2016). *The Origins of Revisionist and Status-Quo States*. Springer.
 75. Davidson, J.W. (2002) "The roots of revisionism: Fascist Italy, 1922-39," *Security Studies*, 11(4), pp. 125–159. Available at: <https://doi.org/10.1080/714005356>.
 76. Davidson, J.W. (2006). The Enduring Importance of Revisionism and Status-quo Seeking. *The Origins of Revisionist and Status-quo States*, pp.1–18. doi: https://doi.org/10.1007/978-1-137-09201-4_1
 77. Dawar, A. (2008). Putin warns Nato over expansion. *The Guardian*. [online] 4 Apr. Available at: <https://www.theguardian.com/world/2008/apr/04/nato.russia>.
 78. Dawood, A.S. and Hashim, P.D.N.J. (2022). The Future Of The Russian Role In Iranian-Turkish Relations. *Journal of Positive School Psychology*, [online] 6(9), pp.4288–4300. Available at: <https://www.journalppw.com/index.php/jpsp/article/view/13110/8507> [Accessed 26 Apr. 2023].
 79. Delcour, L. (2018). Lost in Transition: The Liberal International Order in Eastern Europe and the South Caucasus. *The International Spectator*, 53(1), pp.109–121. doi: <https://doi.org/10.1080/03932729.2018.1420456>.
 80. Demirbas, A. (2010). The Role of Turkey Within Petroleum Between the Caspian Sea Basin and the Middle East. *Energy Sources, Part A: Recovery, Utilization, and Environmental Effects*, 32(15), pp.1446–1453. doi: <https://doi.org/10.1080/15567030903078202>.
 81. Demiryontar, B. (2020). Accession conditionality and migration diplomacy: Turkey's dual identity in migration policy negotiations with the EU. *European Politics and Society*, pp.88–103. doi: <https://doi.org/10.1080/23745118.2020.1719741>.
 82. Dessouki, A.E.H. (2015). The whirlwind in the Arab nation, 2014–15: from regime change to state collapse. *Contemporary Arab Affairs*, [online] 8(3), pp.295–322. Available at: <https://www.jstor.org/stable/48600045>. [Accessed 27 Mar. 2023].
 83. DiCicco, J.M. and Sanchez, V.M. (2021). Revisionism in International Relations. *Oxford Research Encyclopedia of International Studies*. doi: <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190846626.013.607>.

84. Dimitar Bechev (2022). *TURKEY UNDER ERDOGAN : how a country turned from democracy and the west*. S.L.: Yale University Press.
85. DONELLI, F. (2019). Persuading through Culture, Values, and Ideas: The Case of Turkey's Cultural Diplomacy. *Insight Turkey*, [online] 21(3), pp.113–134. Available at: <https://www.jstor.org/stable/26776106>.
86. Dunér, E. (2017). *Russia's Foreign Policy Concept: A qualitative analysis* | Lund University. [online] www.lunduniversity.lu.se. Available at: <https://www.lunduniversity.lu.se/lup/publication/8911126>. [Accessed 5 Jan. 2023].
87. Ekşi, M. (2017). Turkey's Cultural Diplomacy and Soft Power Policy Towards the Balkans. *Karadeniz Araştırmaları*, [online] (55), pp.189–208. Available at: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=687574>. [Accessed 26 Apr. 2023].
88. Eliamep (2022). *What is new about the reset between Israel and Turkey? – Selin Nasi*. [online] EAIAMEP. Available at: <https://www.eliamap.gr/en/publication/%CF%84%CE%B9-%CE%BD%CE%AD%CE%BF-%CF%85%CF%80%CE%AC%CF%81%CF%87%CE%B5%CE%B9-%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%B5%CF%80%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CF%80%CF%81%CE%BF%CF%83%CE%AD%CE%B3%CE%B3%CE%B9%CF%83%CE%B7-%CE%BC/>. [Accessed 26 Apr. 2023].
89. Ergin, A.D. (2020). *What Happened at the Greece-Turkey Border in early 2020?* [online] Verfassungsblog. Available at: <https://verfassungsblog.de/what-happened-at-the-greece-turkey-border-in-early-2020/>.
90. Eryılmaz, Ç. (2016). The Spatial Analysis of Gezi Movement in Turkey. *Public Spaces: Times of Crisis and Change*, pp.191–219. doi: <https://doi.org/10.1108/s1047-004220160000015009>.
91. Esen, B. and Gumuscu, S. (2016). Rising competitive authoritarianism in Turkey. *Third World Quarterly*, 37(9), pp.1581–1606. doi: <https://doi.org/10.1080/01436597.2015.1135732>.
92. EUR - Lex (n.d.). *EUR-Lex - accession_criteria_copenhagen - EN - EUR-Lex*. [online] eur-lex.europa.eu. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/EL/legal-content/glossary/accession-criteria-copenhagen-criteria.html>. [Accessed 26 Apr. 2023].
93. EUROPEAN UNION (n.d.). *Middle East – Gulf countries*. [online] agriculture.ec.europa.eu. Available at: https://agriculture.ec.europa.eu/international/agricultural-trade/bilateral-agreements/middle-east-gulf-countries_en. [Accessed 26 Apr. 2023].
94. Factbox: What was Turkey's 'Sledgehammer' trial?. (2013). *Reuters*. [online] 9 Oct. Available at: <https://www.reuters.com/article/us-turkey-coup-verdict-factbox>

- [idUSBRE9980O220131009](https://doi.org/10.1080/14613190801895888). [Accessed 27 Mar. 2023].
95. FIDAN, H. and NURDUN, R. (2008). Turkey's role in the global development assistance community: the case of TIKA (Turkish International Cooperation and Development Agency). *Journal of Southern Europe and the Balkans*, 10(1), pp.93–111. doi: <https://doi.org/10.1080/14613190801895888>.
 96. Flouros, F. (2021). *Turkey's Nation Branding for the 2050s: Challenges and Opportunities*. [online] <https://services.igi-global.com/resolvedoi/resolve.aspx?doi=10.4018/978-1-7998-7533-8.ch003>. Available at: <https://www.igi-global.com/gateway/chapter/284173> [Accessed 26 Apr. 2023].
 97. Fuller, G. (2019). *Turkey's New Geopolitics*. Routledge.
 98. G. Brooks, S. and Wohlforth, W.C. (2005) "Hard times for soft balancing," *International Security*, 30(1), pp. 72–108. Available at: <https://doi.org/10.1162/0162288054894634>.
 99. Gellman, P. (1988). Hans J. Morgenthau and the Legacy of Political Realism. *Review of International Studies*, 14(4), 247–266. <http://www.jstor.org/stable/20097151>
 100. Ghosh, B. (2023). Analysis | The World's Most Important Election in 2023 Will Be in Turkey. *Washington Post*. [online] Available at: https://www.washingtonpost.com/business/energy/the-worlds-most-important-election-in-2023-will-be-in-turkey/2023/01/09/ac2cf916-8fe3-11ed-90f8-53661ac5d9b9_story.html.
 101. Gilmore, J. (2020). *Taking Another Look: Revising Our Perspective on Turkish Revisionism – Young Professionals in Foreign Policy*. [online] www.yppfp.org. Available at: <https://www.yppfp.org/taking-another-look-revising-our-perspective-on-turkish-revisionism> [Accessed 26 Mar. 2023].
 102. Gilpin, R. (1988). The Theory of Hegemonic War. *Journal of Interdisciplinary History*, 18(4), pp.591–613. doi:<https://doi.org/10.2307/204816>.
 103. GINGERAS, R. (2020). *Blue Homeland: The Heated Politics Behind Turkey's New Maritime Strategy*. [online] War on the Rocks. Available at: <https://warontherocks.com/2020/06/blue-homeland-the-heated-politics-behind-turkeys-new-maritime-strategy/>.
 104. Goddard, S. E. (2018) "Embedded Revisionism: Networks, Institutions, and Challenges to World Order," *International Organization*. Cambridge University Press, 72(4), pp. 763–797. doi:<https://doi.org/10.1017/S0020818318000206>.
 105. Göç, A. (2009). The Identity of Turkey: Muslim and secular. *Third World Quarterly*, 30(4), pp.795–811. doi:<https://doi.org/10.1080/01436590902867383>.
 106. Goren, N. (2018). *The NATO/US-Turkey-Russia Strategic Triangle: Challenges Ahead*. [online] JSTOR. Available at: <http://www.jstor.com/stable/resrep17001>. [Accessed 29 Apr. 2021].

107. Goulding, M. (1996). The use of force by the United Nations. *International Peacekeeping*, 3(1), pp.1–18. doi: <https://doi.org/10.1080/13533319608413591>.
108. Gözen Ercan, P. ed., (2017). *Turkish Foreign Policy*. [online] Cham: Springer International Publishing. doi: <https://doi.org/10.1007/978-3-319-50451-3>.
109. Grigoriadis, I.N. (2022). Between escalation and détente: Greek-Turkish relations in the aftermath of the Eastern Mediterranean crisis. *Turkish Studies*, pp.1–19. doi: <https://doi.org/10.1080/14683849.2022.2087509>.
110. Grigoriadis, I.N. (2022). Between escalation and détente: Greek-Turkish relations in the aftermath of the Eastern Mediterranean crisis. *Turkish Studies*, pp.1–19. doi: <https://doi.org/10.1080/14683849.2022.2087509>.
111. Grigoriadis, Ioannis N. (2010). *The Davutoğlu Doctrine and Turkish Foreign Policy Middle Eastern Studies Programme*. [online] Available at: https://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2010/05/%CE%9A%CE%95%CE%99%CE%9C%CE%95%CE%9D%CE%9F-%CE%95%CE%A1%CE%93%CE%91%CE%A3%CE%99%CE%91%CE%A3-8_2010_IoGrigoriadis1.pdf.
112. Gross, L. (1977). The Dispute Between Greece and Turkey Concerning the Continental Shelf in the Aegean. *The American Journal of International Law*, 71(1), p.31. doi: <https://doi.org/10.2307/2200324>.
113. Gunter, M.M. (2018). Erdogan’s Future: The Failed Coup, The Kurds & The Gulenists. *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies*, 41(2), pp.1–15. doi: <https://doi.org/10.1353/jsa.2018.0002>.
114. Gurpinar, B. (2015). Turkey and the Muslim Brotherhood: Crossing Roads in Syria. *Eurasian Journal of Social Sciences*, 3(4), pp.22–36. doi: <https://doi.org/10.15604/ejss.2015.03.04.003>.
115. GÜRPINAR, D. (2020). Foreign Policy as a Contested Front of the Cultural Wars in Turkey: The Middle East and Turkey in the Era of the AKP. *Uluslararası İlişkiler / International Relations*, [online] 17(65), pp.3–21. Available at: <https://www.jstor.org/stable/26895023>. [Accessed 27 Mar. 2023].
116. Güzeldere, E.E. (2022). *Turkey in Afghanistan: more than one reason to stay – Ekrem Eddy Güzeldere*. [online] EΛIAMEΠ. Available at: <https://www.eliamep.gr/en/publication/%CF%84%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%BA%CE%AF%CE%B1-%CF%83%CF%84%CE%BF-%CE%B1%CF%86%CE%B3%CE%B1%CE%BD%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%AC%CE%BD-%CF%80%CE%B5%CF%81%CE%B9%CF%83%CF%83%CF%8C%CF%84%CE%B5%CF%81%CE%BF%CE%B9/>. [Accessed 26 Apr. 2023].
117. Gvalia, G., Siroky, D., Lebanidze, B. and Iashvili, Z. (2013). Thinking Outside the Bloc: Explaining the Foreign Policies of Small States. *Security Studies*, 22(1), pp.98–131.

- doi:<https://doi.org/10.1080/09636412.2013.757463>.
118. Hake, M. and Radzyner, A. (2019). *Western Balkans : Growing economic ties with Turkey, Russia and China*. [online] 123456789/16048. Available at: <https://urn.fi/URN:NBN:fi:bof-201902151067>. [Accessed 3 Apr. 2023].
 119. Hameiri, S. and Jones, L. (2018). China challenges global governance? Chinese international development finance and the AIIB. *International Affairs*, 94(3), pp.573–593. doi: <https://doi.org/10.1093/ia/iyy026>
 120. Han, A.K. and Cankurtaran, B.S. (2015). Islam, Modernity, Military and the Gülen Movement: Turkey’s Search for Clarity Amidst Ambiguity. *Bustan: The Middle East Book Review*, 6(1-2), pp.15–49. doi: <https://doi.org/10.5325/bustan.6.1-2.0015>.
 121. Hans Joachim Morgenthau and Thompson, K.W. (2006). *Politics among nations : the struggle for power and peace*. New York: Random House.
 122. Hathaway, O. (2019). Turkey is violating international law. It took lessons from the U.S. *The Washington Post*. [online] 22 Oct. Available at: <https://www.washingtonpost.com/outlook/2019/10/22/turkey-is-violating-international-law-it-took-lessons-us/>.
 123. He, K. *et al.* (2021) “Rethinking revisionism in world politics,” *The Chinese Journal of International Politics*, 14(2), pp. 159–186. Available at: <https://doi.org/10.1093/cjip/poab004>.
 124. Heukelingen, N. van and Deen, B. (2022). *Policy Brief Beyond Turkey’s ‘zero problems’ policy*. [online] Available at: https://www.clingendael.org/sites/default/files/2022-01/Policy_brief_Beyond_Turkeys_zero_problems_policy.pdf [Accessed 27 Mar. 2023].
 125. Hubbard, B. and Harman, G. (2023). Taking On Erdogan, Turkish Opposition Leader Banks on Everyman Appeal. *The New York Times*. [online] 16 Apr. Available at: <https://www.nytimes.com/2023/04/16/world/middleeast/turkey-elections-erdogan-kilicdaroglu.html?smid=tw-nytimes&smtyp=cur> [Accessed 26 Apr. 2023].
 126. Ibrahim Natil (2016). Turkey’s Foreign Policy Challenges in the Syrian Crisis. *Irish Studies in International Affairs*, 27, p.75. doi: <https://doi.org/10.3318/isia.2016.27.8>.
 127. Ibrahim, A. (2022). *What Was Turkey’s Failed Coup about – and What’s Happened since?* [online] www.aljazeera.com. Available at: <https://www.aljazeera.com/news/2022/7/15/turkeys-failed-coup-attempt-explainer>.
 128. Iddon, P. (2019). *The significance of Turkey’s overseas military bases*. [online] Ahval. Available at: <https://ahvalnews.com/turkish-military/significance-turkeys-overseas-military-bases>.
 129. Ikenberry, G.J. (2011). *The Future of the Liberal World Order: Internationalism*

- After America. *Foreign Affairs*, [online] 90(3), pp.56–68. Available at: <https://www.jstor.org/stable/23039408>.
130. Isachenko, D. (2020). Turkey-Russia partnership in the war over Nagorno-Karabakh: militarised peacebuilding with implications for conflict transformation. [online] doi:<https://doi.org/10.18449/2020C53>.
 131. Ismayilov, M. (2016). *Turkish-Azerbaijani Relations: One Nation - Two States?* [online] www.academia.edu. ACADEMIA. Available at: https://www.academia.edu/25825732/Turkish_Azerbaijani_Relations_One_Nation_Two_States. [Accessed 26 Apr. 2023].
 132. Jatta, E. (2013). The Use Of Chemical Weapons In Syria And The United States Strategy In Response 2013-2018. *Uinjkt.ac.id*. [online] doi: <https://repository.uinjkt.ac.id/dspace/handle/123456789/56862>.
 133. Jégo, M. (2017). Turquie : perpétuité pour le commando qui a tenté d’assassiner Erdogan la nuit du putsch. *Le Monde.fr*. [online] 4 Oct. Available at: https://www.lemonde.fr/europe/article/2017/10/04/prison-a-vie-en-turquie-pour-40-personnes-qui-voulaient-tuer-erdogan_5196180_3214.html [Accessed 27 Mar. 2023].
 134. Kalin, İ. (2011). Soft Power and Public Diplomacy in Turkey. *PERCEPTIONS: Journal of International Affairs*, [online] 16(3), pp.5–23. Available at: <https://dergipark.org.tr/en/pub/perception/issue/48986/625023>.
 135. Karaca, B.B. and Köksal, B. (2023). The Analysis of Turkish Foreign Policy in Syria: A Neoclassical Realist Perspective. *Przegląd Strategiczny*, (15), pp.43–58. doi:<https://doi.org/10.14746/ps.2022.1.3>.
 136. Karaca, Y.E., Karacan, O. and Yaşar, F. (2022). An Evaluation of the Impact of the Cyprus Issue on Turkey-EU Relations. *Quantrade Journal of Complex Systems in Social Sciences*, [online] 4(2), pp.51–61. Available at: <https://dergipark.org.tr/en/pub/quantrade/issue/73831/1210214>. [Accessed 27 Mar. 2023].
 137. Karagiannis, M. ed., (2022). *Turkey’s Libya deal and crisis theories* | *eKathimerini.com*. [online] www.ekathimerini.com. Available at: <https://www.ekathimerini.com/opinion/1195142/turkeys-libya-deal-and-crisis-theories/> [Accessed 26 Apr. 2023].
 138. Karaveli, H. (2016). Erdogan’s Journey: Conservatism and Authoritarianism in Turkey. *Foreign Affairs*, [online] 95(6), pp.121–130. Available at: <https://www.jstor.org/stable/43948388>. [Accessed 13 Sep. 2022].
 139. Karcic, H. (2022). *ANALYSIS - Türkiye’s role as a geostrategic actor*. [online] www.aa.com.tr. Available at: <https://www.aa.com.tr/en/analysis/analysis-turkiyes-role-as-a-geostrategic-actor-/2682942>. [Accessed 27 Mar. 2023].
 140. Karmazin, A. and Hynek, N. (2020). Russian, US and Chinese Revisionism:

- Bridging Domestic and Great Power Politics. *Europe-Asia Studies*, 72(6), pp.955–975. doi: <https://doi.org/10.1080/09668136.2020.1776221>.
141. Kars Kaynar, A. (2021). Post-2016 military restructuring in Turkey from the perspective of coup-proofing. *Turkish Studies*, pp.1–24. doi: <https://doi.org/10.1080/14683849.2021.1977631>.
 142. KASAPOĞLU, C. (2020). Turkey's Burgeoning Defense Technological and Industrial Base and Expeditionary Military Policy. *Insight Turkey*, [online] 22(3), pp.115–130. Available at: <https://www.jstor.org/stable/26956180>. [Accessed 26 Apr. 2023].
 143. Katalin, S. (2016). Fear not...! Turkish nationalism and the six arrows system — A state in search of a nation. *Hungarian Journal of Legal Studies*, 57(3), pp.275–288. doi: <https://doi.org/10.1556/2052.2016.57.3.2>.
 144. Kaya, R. and Çakmur, B. (2010). Politics and the Mass Media in Turkey. *Turkish Studies*, 11(4), pp.521–537. doi: <https://doi.org/10.1080/14683849.2010.540112>.
 145. Keddie, P. (2020). *What's Turkey's role in the Nagorno-Karabakh conflict?* [online] www.aljazeera.com. Available at: <https://www.aljazeera.com/features/2020/10/30/whats-turkeys-role-in-the-nagorno-karabakh-conflict>.
 146. Keohane, R.O. (2020). *International Institutions and State Power*. Routledge. doi: <https://doi.org/10.4324/9780429032967>
 147. Khalidi, W. (1991). The Gulf Crisis: Origins and Consequences. *Journal of Palestine Studies*, 20(2), pp.5–28. doi:<https://doi.org/10.2307/2537195>.
 148. Khalil Al-Hilu (2021). The Turkish intervention in Northern Syria : one strategy, discrepant policies. *Middle East Directions (MED)*. [online] doi: <https://doi.org/10.2870/72894>.
 149. Khan, M.A. (2021). *Journal of Malay Islamic Studies*. [online] jurnal.radenfatah.ac.id. Available at: <http://jurnal.radenfatah.ac.id/index.php/jmis> [Accessed 26 Apr. 2023].
 150. Kirişci, K. (2018). *How to read Turkey's election results*. [online] Brookings. Available at: <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2018/06/25/how-to-read-turkeys-election-results/>.
 151. Kirişci, S.E. and K. (2017). *The Turkish constitutional referendum, explained*. [online] Brookings. Available at: <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2017/04/13/the-turkish-constitutional-referendum-explained/>.
 152. Kirlappos, A. (2022). *THE CYPRUS LNG PLANT VS THE EAST MED PIPELINE IN THE CONTEXT OF GREEK-TURKISH AND GEOPOLITICAL TENSION*. [online] Policycommons.net. Available at: <https://policycommons.net/artifacts/2285555/the-cyprus-lng-plant-vs-the-east-med-pipeline-in-the-context-of-greek-turkish-and-geopolitical->

153. Klimek, P., Jiménez, R., Hidalgo, M., Hinteregger, A. and Thurner, S. (2018). Forensic analysis of Turkish elections in 2017–2018. *PLOS ONE*, 13(10), p.e0204975. doi:<https://doi.org/10.1371/journal.pone.0204975>.
154. Konyshv, V. and Sergunin, A. (2014). Is Russia a revisionist military power in the Arctic? *Defense & Security Analysis*, 30(4), pp.323–335. doi:<https://doi.org/10.1080/14751798.2014.948276>.
155. Kösebalaban, H. (2020). Transformation of Turkish Foreign Policy Toward Syria: The Return of Securitization. *Middle East Critique*, 29(3), pp.335–344. doi:<https://doi.org/10.1080/19436149.2020.1770450>.
156. Kroenig, E.A., Matthew (2023). *Is Turkey a Crucial or Corrosive NATO Ally?* [online] Foreign Policy. Available at: <https://foreignpolicy.com/2023/01/13/turkey-erdogan-nato-crucial-corrosive-ally/>.
157. KURU, A.T. (2008). Secularism in Turkey: Myths and Realities. *Insight Turkey*, [online] 10(3), pp.101–110. Available at: <https://www.jstor.org/stable/26330794>.
158. Laub, K.K. and Z. (2016). *Turkey's prospects after the coup attempt*. [online] Brookings. Available at: <https://www.brookings.edu/on-the-record/turkeys-prospects-after-the-coup-attempt/> [Accessed 26 Mar. 2023].
159. Lebel, J. (2020). *TURKISH AIRLINES An International Strategic Instrument for Turkey Études de l'Ifri Julien LEBEL*. [online] Available at: https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/lebel_turkish_airlines_2020_complet.pdf.
160. Lenin, V.I. (2019) “Revisionism, imperialism, and revolution,” *Ideals and Ideologies*, pp. 269–284. Available at: <https://doi.org/10.4324/9780429286827-47>.
161. Lerman, E. (2016). *The Muslim Brotherhood Camp and Its Friends*. [online] JSTOR. Available at: <https://www.jstor.org/stable/resrep04723.9> [Accessed 27 Mar. 2023].
162. Lord, C. (2018). *Religious Politics in Turkey*. [online] Cambridge University Press. Available at: <https://doi.org/10.1017/9781108638906>. [Accessed 27 Mar. 2023].
163. Lukasik, S.J., Goodman, S.E. and Longhurst, D.W. (2003). Chapter 4: Selecting a Strategy. *The Adelphi Papers*, 43(359), pp.43–47. doi: <https://doi.org/10.1080/714027900>.
164. Lukey, B.J., Romano Jr, J.A. and Salem, H. (2019). *Chemical Warfare Agents : Biomedical and Psychological Effects, Medical Countermeasures, And Emergency Response, Third Edition*. Milton: Chapman and Hall/CRC.
165. Lynch, B. (2010). Turkish foreign policy: promoting ‘zero problems’. *New Zealand International Review*, [online] 35(4), pp.26–27. Available at: <https://www.jstor.org/stable/45236044>. [Accessed 27 Mar. 2023].

166. Magued, S. (2021). *Turkey's Role in Syria: A Prototype of its Regional Policy in the Middle East*. [online] E-International Relations. Available at: <https://www.e-ir.info/2021/09/21/turkeys-role-in-syria-a-prototype-of-its-regional-policy-in-the-middle-east/>.
167. Maher, H. and Hayatsever, H. (2023). Turkey's foreign minister in Cairo for first time since ties cut a decade ago. *Reuters*. [online] 18 Mar. Available at: <https://www.reuters.com/world/middle-east/top-egyptian-turkish-diplomats-hold-talks-cairo-amid-improving-ties-2023-03-18/>. [Accessed 26 Apr. 2023].
168. Maizland, L. and Albert, E. (2020). *What Is ASEAN?* [online] Council on Foreign Relations. Available at: <https://www.cfr.org/backgrounder/what-asean>.
169. MALSIN, J. (2016). *Why Turkey's Prime Minister Had No Choice But to Resign*. [online] Time. Available at: <https://time.com/4320036/turkey-prime-minister-ahmet-davutoglu-resign/>. [Accessed 2 Jul. 2020].
170. Mastny, C. (2019). *TURKEY BETWEEN EAST AND WEST : new challenges for a rising regional power*. S.L.: Routledge.
171. Mazloomi, E., Yeoh, E.K.-K. and Karim, M.A. (2018). From status inconsistency to revisionism: Russian foreign policy after color revolutions. *Japanese Journal of Political Science*, 19(3), pp.489–506. doi: <https://doi.org/10.1017/S1468109918000142>.
172. Mehmet Ali AK (2023). Comparative Analysis of Turkey and Russia's Public Diplomacy on the Balkans (Example of the Russian World Foundation and Yunus Emre Institute). *Marmara üniversitesi siyasal bilgiler fakültesi siyasal bilimler dergisi*, 11(1). doi: <https://doi.org/10.14782/marmarasbd.1159265>.
173. Mehmetcik, H. and Çelik, A.C. (2021). The Militarization of Turkish Foreign Policy. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 24(1), pp.24–41. doi:<https://doi.org/10.1080/19448953.2021.1992190>.
174. Mellon, J.G. (2006). Islamism, Kemalism and the Future of Turkey. *Totalitarian Movements and Political Religions*, 7(1), pp.67–81. doi: <https://doi.org/10.1080/14690760500477810>.
175. Menon, S. (2022). Nobody Wants the Current World Order. *Foreign Affairs*. [online] 3 Aug. Available at: <https://www.foreignaffairs.com/world/nobody-wants-current-world-order>.
176. Michel, L.G. (2014). NATO Decision-Making: The 'Consensus Rule' Endures Despite Challenges. pp.107–123. doi: https://doi.org/10.1057/9781137330307_6.
177. Milan, F.F. (2016). Turkey: What Hides Behind a Failed Coup Attempt. *The RUSI Journal*, 161(4), pp.28–32. doi: <https://doi.org/10.1080/03071847.2016.1228291>.

178. Milan, F.F. (2016). Turkey: What Hides Behind a Failed Coup Attempt. *The RUSI Journal*, 161(4), pp.28–32. doi:<https://doi.org/10.1080/03071847.2016.1228291>.
179. Mills, R. (2020). A Fine Balance: The Geopolitics of the Global Energy Transition in MENA. *The Geopolitics of the Global Energy Transition*, pp.115–150. doi: https://doi.org/10.1007/978-3-030-39066-2_6.
180. Moudouros, N. (2021). ‘Blue Homeland’ and Cyprus: The ‘Survival of the State’ Coalition and Turkey’s Changing Geopolitical Doctrine in the Eastern Mediterranean. *Vestnik RUDN. International Relations*, 21(3), pp.459–471. doi:<https://doi.org/10.22363/2313-0660-2021-21-3-459-471>.
181. Muftuler-Bac, M. (2021). Externalization of migration governance, Turkey’s migration regime, and the protection of the European Union’s external borders. *Turkish Studies*, 23(2), pp.1–27. doi: <https://doi.org/10.1080/14683849.2021.1943661>.
182. Murat, A. (2018). News Media Consolidation and Censorship in Turkey: From Liberal Ideals to Corporatist Realities. *Mediterranean Quarterly*, [online] 29(3), pp.78–97. Available at: <https://muse.jhu.edu/article/704547>. [Accessed 26 Apr. 2023].
183. Murinson, A. (2006). The Strategic Depth Doctrine of Turkish Foreign Policy. *Middle Eastern Studies*, [online] 42(6), pp.945–964. Available at: <https://www.jstor.org/stable/4284512>.
184. Mutluer, N. (2018). Diyanet’s Role in Building the ‘Yeni (New)’. *European journal of Turkish studies*, (27). doi: <https://doi.org/10.4000/ejts.5953>.
185. Narayan, J. and Sealey-Huggins, L. (2017) “Whatever happened to the idea of imperialism?,” *Third World Quarterly*, 38(11), pp. 2387–2395. Available at: <https://doi.org/10.1080/01436597.2017.1374172>.
186. Nast, C. (2022). *Vladimir Putin’s Revisionist History of Russia and Ukraine*. [online] The New Yorker. Available at: <https://www.newyorker.com/news/q-and-a/vladimir-putins-revisionist-history-of-russia-and-ukraine>.
187. NATIONS ONLINE (n.d.). *Political Map of Northern Africa and the Middle East - Nations Online Project*. [online] www.nationsonline.org. Available at: <https://www.nationsonline.org/oneworld/map/north-africa-map.htm>.
188. NATO (2022a). *Finland and Sweden submit applications to join NATO*. [online] NATO. Available at: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_195468.htm.
189. NATO (2022b). *TRILATERAL MEMORANDUM*. [online] Available at: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/220628-trilat-memo.pdf.
190. NATO (n.d.). *TÜRKIYE AND NATO*. [online] NATO. Available at: https://www.nato.int/cps/en/natohq/declassified_191048.htm?selectedLocale=en.

191. Necati Anaz and Akman, E.Y. (2017). Turkey's Soft Power Capacity: Geopolitics of Aviation and the Turkish Airlines. *the arab world geographer*, 20(4), pp.303–316. doi:<https://doi.org/10.5555/1480-6800.20.4.303>.
192. Newsroom (2022a). *EU rejects legality of Turkey-Libya memorandum* | *eKathimerini.com*. [online] www.ekathimerini.com. Available at: <https://www.ekathimerini.com/news/1194757/eu-rejects-legality-of-turkey-libya-memorandum/>. [Accessed 26 Apr. 2023].
193. Newsroom (2022b). *Explainer: Γιατί η Λιβύη σέρνεται από τη μια κρίση στην άλλη*. [online] www.kathimerini.gr. Available at: <https://www.kathimerini.gr/world/562076119/explainer-giati-i-livyi-syretai-apo-ti-mia-krisi-stin-alli/>. [Accessed 26 Apr. 2023].
194. NIYAZI, K. (2006). *ΚΕΜΑΛΙΣΜΟΣ: Η ΓΕΝΕΣΗ ΚΑΙ Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΕΠΙΣΗΜΗΣ ΙΔΕΟΛΟΓΙΑΣ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ*. ΜΕΣΟΓΕΙΟΣ.
195. Njuafac Kenedy Fonju (2020). INTERNATIONAL CHALLENGES OF EMPOWERING MINORITIES IN THE POST-SOVIET SATELLITE STATES OF EASTERN EUROPE. *EPH - International Journal of Humanities and Social Science* (ISSN: 2208-2174), 6(4). doi: <https://doi.org/10.53555/eijhss.v6i4.107>.
196. Nye, J.S. (2004). *Soft Power: the means to success in world politics*. New York: Public Affairs.
197. Nye, J.S. (2008). Public Diplomacy and Soft Power. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, [online] 616(1), pp.94–109. doi: <https://doi.org/10.1177/0002716207311699>.
198. Nye, J.S. (2009). Get Smart: Combining Hard and Soft Power. *Foreign Affairs*, 88(4), pp.160–163.
199. O'Grady, S. and Berger, M. (2019). Who are the Kurds, and why is Turkey attacking them? *The Washington Post*. [online] 11 Oct. Available at: <https://www.washingtonpost.com/world/2019/10/11/who-are-kurds-why-is-turkey-attacking-them/>.
200. Oğuzlu, H.T. (2023). Turkey as a restrained middle power. *Turkish Studies*, pp.1–18. doi:<https://doi.org/10.1080/14683849.2023.2171870>.
201. Oğuzlu, T. (2007). Soft power in Turkish foreign policy. *Australian Journal of International Affairs*, 61(1), pp.81–97. doi: <https://doi.org/10.1080/10357710601142518>.
202. Oke, M.K. (2017). Where is Turkey heading? *SEER: Journal for Labour and Social Affairs in Eastern Europe*, [online] 20(2), pp.223–245. Available at: <https://www.jstor.org/stable/26427183>. [Accessed 27 Mar. 2023].
203. Ömer Taşpınar (2016). *The failed coup and Turkey's Gulenist predicament*. [online] Brookings. Available at: <https://www.brookings.edu/opinions/the-failed-coup-and-turkeys-gulenist-predicament/>. [Accessed 18 Dec. 2022].

204. Onar, N. (2007). Kemalists, Islamists, and Liberals: Shifting Patterns of Confrontation and Consensus, 2002–06. *Turkish Studies*, 8(2), pp.273–288. doi: <https://doi.org/10.1080/14683840701312252>.
205. Orucoglu, B. (2015). *Why Turkey's Mother of All Corruption Scandals Refuses to Go Away*. [online] Foreign Policy. Available at: <https://foreignpolicy.com/2015/01/06/why-turkeys-mother-of-all-corruption-scandals-refuses-to-go-away/>.
206. Osztovcics, C. (2020). The UN and the Turkish Invasion in Syria. *The Autonomous Administration of North and East Syria: Between A Rock and A Hard Place*, [online] pp.201–207. Available at: <https://www.cceol.com/search/chapter-detail?id=918156> [Accessed 26 Apr. 2023].
207. OXFORD BUSINESS GROUP. (2015). *Turkey records strong economic growth in last decade - Turkey 2015 - Oxford Business Group*. [online] Available at: <https://oxfordbusinessgroup.com/reports/turkey/2015-report/economy/turkey-records-strong-economic-growth-in-last-decade>.
208. Özbek, A. (2015). Efficiency Analysis of Non-Governmental Organizations Based in Turkey. *International Business Research*, 8(9). doi: <https://doi.org/10.5539/ibr.v8n9p95>.
209. özdemir (2015). The Gezi Park Protests as a Pluralistic ‘Anti-Violent’ Movement. *The Pluralist*, 10(3), p.247. doi: <https://doi.org/10.5406/pluralist.10.3.0247>.
210. Özkan, G. and Turgut Demirtepe, M. (2012). Transformation of a Development Aid Agency: TİKA in a Changing Domestic and International Setting. *Turkish Studies*, 13(4), pp.647–664. doi: <https://doi.org/10.1080/14683849.2012.746442>.
211. Özman, A. (2010). Law, Ideology and Modernization in Turkey: Kemalist Legal Reforms in Perspective. *Social & Legal Studies*, 19(1), pp.67–84. doi: <https://doi.org/10.1177/0964663909346196>.
212. Öztürk, A.E. (2020). *The Many Faces of Turkey's Religious Soft Power*. [online] berkleycenter.georgetown.edu. Available at: <https://berkleycenter.georgetown.edu/publications/the-many-faces-of-turkey-s-religious-soft-power>. [Accessed 26 Apr. 2023].
213. Parlar Dal, E. (2016). Conceptualising and testing the ‘emerging regional power’ of Turkey in the shifting international order. *Third World Quarterly*, 37(8), pp.1425–1453. doi: <https://doi.org/10.1080/01436597.2016.1142367>.
214. Pedi, R. (2016). *Theory of international relations: small states in the international system*. [online] www.didaktorika.gr. Available at: <https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/38599?locale=en> [Accessed 4 Jan. 2023].
215. Perparim Xhaferi (2022). Modern Turkey and Its Foreign Policy Shift Toward Albania in the Post-Cold War Era. *Springer eBooks*, pp.255–275. doi: https://doi.org/10.1007/978-3-031-10074-1_11.

216. Phillips, D.L. (2020). *THE TRUTH ABOUT TURKEY'S ROLE IN SYRIA* | *Institute for the Study of Human Rights*. [online] Humanrightscolumbia.org. Available at: <http://www.humanrightscolumbia.org/news/truth-about-turkey%E2%80%99s-role-syria>.
217. PIERINI, M. (2020). How Far Can Turkey Challenge NATO and the EU in 2020? *Carnegie Europe*. [online] Available at: <https://carnegieeurope.eu/2020/01/29/how-far-can-turkey-challenge-nato-and-eu-in-2020-pub-80912>.
218. Pierre, A. and Bourcier, N. (2023). Turkish opposition finally unites against Erdogan ahead of May presidential elections. *Le Monde.fr*. [online] 7 Mar. Available at: https://www.lemonde.fr/en/international/article/2023/03/07/turkish-opposition-finally-unites-against-erdogan-ahead-of-may-presidential-elections_6018502_4.html [Accessed 26 Apr. 2023].
219. PolitPro (2023). *Turkey: Current election trends & polls*. [online] Turkey: Current election trends & polls. Available at: <https://politpro.eu/en/turkey>.
220. Quamar, M. (2020). Turkey and the Regional Flashpoint in Libya. *Strategic Analysis*, pp.1–6. doi: <https://doi.org/10.1080/09700161.2020.1841098>.
221. Ramani, S. (2021). *The Qatar Blockade Is Over, but the Gulf Crisis Lives On*. [online] Foreign Policy. Available at: <https://foreignpolicy.com/2021/01/27/qatar-blockade-gcc-divisions-turkey-libya-palestine/>.
222. Raouf, H. (2019). Iranian quest for regional hegemony: motivations, strategies and constrains. *Review of Economics and Political Science*, 4(3), pp.242–256. doi: <https://doi.org/10.1108/reps-02-2019-0017>.
223. Republic Of Türkiye Ministry Of Foreign Affairs (n.d.). *Relations with the Balkan Region / Rep. of Turkey Ministry of Foreign Affairs*. [online] www.mfa.gov.tr. Available at: <https://www.mfa.gov.tr/relations-with-the-balkan-region.en.mfa>.
224. Reuters (2019). Timeline: Turkey's gas exploration off Cyprus raises tensions. *Reuters*. [online] 14 Oct. Available at: <https://www.reuters.com/article/us-cyprus-turkey-ship-timeline-idUSKBN1WT20L>.
225. Reuters (2020). Greek PM says migrant crisis has become asymmetrical threat. *Reuters*. [online] 3 Mar. Available at: <https://www.reuters.com/article/us-syria-security-greece-pm-idCAKBN20Q1SG>. [Accessed 26 Apr. 2023].
226. Reuters (2021). EU official, in Ankara visit, urges Turkey to ease disputes in the Mediterranean. *Reuters*. [online] 6 Apr. Available at: <https://www.reuters.com/article/uk-turkey-eu-idUKKBN2BT1TR>. [Accessed 26 Apr. 2023].
227. Reuters (2022). Turkey's military operations in Iraq and Syria. *Reuters*. [online] 21 Nov. Available at: <https://www.reuters.com/world/middle-east/turkeys-military-operations-iraq-syria-2022-11-21/>.

228. Reuters (2023). Why are Turkey and Hungary against Sweden joining NATO? *Reuters*. [online] 5 Apr. Available at: <https://www.reuters.com/world/europe/after-finland-joins-nato-why-is-turkey-making-sweden-wait-2023-04-04/>.
229. Riasanovsky, N.V. and Steinberg, M.D. (2019). *A history of Russia*. New York: Oxford University Press.
230. Robinson, K. and Merrow, W. (2020). *The Arab Spring at Ten Years: What's the Legacy of the Uprisings?* [online] Council on Foreign Relations. Available at: <https://www.cfr.org/article/arab-spring-ten-years-whats-legacy-uprisings>.
231. Rodrik, D. (2011). *ERGENEKON AND SLEDGEHAMMER: BUILDING OR UNDERMINING THE RULE OF LAW?* [online] Available at: https://www.esiweb.org/pdf/esi_turkey_tpq_vol10_no1_Dani%20Rodrik.pdf.
232. Rolander, N. and Ummelas, O. (2023). *Why Turkey Is Still Blocking Sweden From Joining NATO*. [online] The Washington Post. Available at: https://www.washingtonpost.com/business/2023/03/17/why-turkey-is-still-blocking-sweden-s-nato-accession/0b9b1982-c4e1-11ed-82a7-6a87555c1878_story.html. [Accessed 26 Apr. 2023].
233. ROTH, K.H. and McLoughlin, B. (1994). Revisionist Tendencies in Historical Research into German Fascism. *International Review of Social History*, [online] 39(3), pp.429–455. Available at: <https://www.jstor.org/stable/44583325>.
234. ROTH, K.H. and McLoughlin, B. (1994). Revisionist Tendencies in Historical Research into German Fascism. *International Review of Social History*, [online] 39(3), pp.429–455. Available at: <https://www.jstor.org/stable/44583325>
235. Rynning, S. and Ringsmose, J. (2007) “Why are revisionist states revisionist? reviving classical realism as an approach to understanding international change,” *International Politics*, 45(1), pp. 19–39. Available at: <https://doi.org/10.1057/palgrave.ip.8800217>.
236. Sakwa, R. (2019). Russian Neo-Revisionism. *Russian Politics*, 4(1), pp.1–21. doi: <https://doi.org/10.1163/2451-8921-00401001>.
237. Salsabila, H., Prasodjo, H. and Suhermanto, D.F. (2022). *Turkey's Efforts to Normalize Diplomatic Relations with Israel after Withdrawal of Ambassadors both of the Two Countries in 2018*. [online] University of Muhammadiyah Malang. Available at: <https://ojs.unikom.ac.id/index.php/gps> [Accessed 26 Apr. 2023].
238. Samson, A. and Pitel, L. (2023). Recep Tayyip Erdoğan: Turkey's president confronts disaster. *Financial Times*. [online] 10 Feb. Available at: <https://www.ft.com/content/c10b3f24-1671-4514-83f7-f6f90d87ea5a>.
239. SARIBAYOVA, S. (2023). RUSSIAN-TURKISH FACTOR IN NAGORNO-KARABAKH BASED ON MATERIALS IN RUSSIAN MEDIA Svetlana SARIBAYOVA*. *TESAM Akademi Dergisi*, 10(1), pp.227–245. doi:

- <https://doi.org/10.30626/tesamakademi.1129745>.
240. Sartori, N. (2021). EU–Turkey Energy Dialogue: Moving Beyond the Accession Negotiations Framework. *EU-Turkey Relations*, pp.373–393. doi: https://doi.org/10.1007/978-3-030-70890-0_15.
241. Savvidis, P. (2023). *Kılıçdaroğlu: Erdoğan’s Opponent Who Wants To ‘liberate’ The Aegean Islands From Greece*. [online] Greek City Times. Available at: <https://greekcitytimes.com/2023/03/08/kilicdaroglu-erdogan-islands/>.
242. Scazzieri, L. (2023). *Turkish Election Scenarios and Potential Consequences – Free Turkish Press*. [online] Free Turkish Press. Available at: <https://freeturkishpress.com/2023/04/22/turkish-election-scenarios-and-potential-consequences/> [Accessed 26 Apr. 2023].
243. Şebnem Udum (2022). Arms Control in Europe and Extended Deterrence: A View from Turkey. *Shaping Smart and Health Ageing*, pp.99–107. doi: https://doi.org/10.1007/978-3-031-03891-4_11.
244. Selçuk, O., Hekimci, D. and Erpul, O. (2019). The Erdoğanization of Turkish politics and the role of the opposition. *Southeast European and Black Sea Studies*, 19(4), pp.541–564. doi:<https://doi.org/10.1080/14683857.2019.1689902>.
245. Semati, M. and Zambon, K. (2021). The global politics of celebrity. *Popular Communication*, 19(3), pp.159–163. doi: <https://doi.org/10.1080/15405702.2021.1922690>.
246. Sever, A. (2020). Regional Power Role and Intervention: The Turkish Case Over Syria in the 2000s. *Contemporary Review of the Middle East*, 7, p.234779892090187. doi: <https://doi.org/10.1177/2347798920901870>.
247. Shaheen, K. (2018). Turkey elections 2018: everything you need to know. *The Guardian*. [online] 18 Jun. Available at: <https://www.theguardian.com/world/2018/jun/18/turkey-elections-2018-everything-you-need-to-know> [Accessed 26 Mar. 2023].
248. Silverman, R. (2023). *What Happens When a Turkish President Loses an Election? No One Knows*. [online] Foreign Policy. Available at: <https://foreignpolicy.com/2023/04/22/turkey-presidential-election-erdogan-akp-personality-cults-military-earthquake-economy/>. [Accessed 26 Apr. 2023].
249. Smith, M.L.R. (2011). *Strategic Theory: What it is...and just as importantly, what it isn't*. [online] E-International Relations. Available at: <https://www.e-ir.info/2011/04/28/strategic-theory-what-it-is%E2%80%A6and-just-as-importantly-what-it-isn%E2%80%99t/>.
250. Smoleń, K., Jagiełło-Szostak, A. and Domachowska, A. (2022). *Türkiye in the Balkans: the role, position and bilateral relations (part 1) | Instytut Europy Środkowej*. [online] ies.lublin.pl. Available at: <https://ies.lublin.pl/ies-policy-papers/turkiye-in-the->

- [balkans-the-role-position-and-bilateral-relations-part-1/](#) [Accessed 26 Apr. 2023].
251. Solaker, G. (2014). Turkey's Erdogan calls on U.S. to extradite rival Gulen. *Reuters*. [online] 29 Apr. Available at: <https://www.reuters.com/article/cnews-us-turkey-erdogan-idCABREA3S0A120140429> [Accessed 27 Mar. 2023].
 252. Soyaltin-Collela, D. and Demiryol, T. (2023). Unusual middle power activism and regime survival: Turkey's drone warfare and its regime-boosting effects. *Third World Quarterly*, pp.1–20. Doi: <https://doi.org/10.1080/01436597.2022.2158080>.
 253. Spindler, M. (2013). Neorealist theory. *International Relations*, pp.123–140. doi: <https://doi.org/10.2307/j.ctvdf09vd>.
 254. Spykman, N.J. and Sempa, F.P. (2008). *America's strategy in world politics : the United States and the balance of power*. New Brunswick, Nj Transaction Publ.
 255. Stamatoopoulos, T. (2021). *Thrasyvoulos Terry STAMATOPOULOS The role of Turkey in the Eastern Mediterranean conflict zone: A country transformed and a glimpse into the future*. [online] Available at: <https://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2021/10/Policy-paper-85-Stamatoopoulos-EN-final.pdf> [Accessed 27 Mar. 2023].
 256. STAMOULI, N. (2023). *2023's most important election: Turkey*. [online] POLITICO. Available at: <https://www.politico.eu/article/turkey-2023-election-erdogan-kilicdaroglu/>.
 257. Steinfeld, E.S. (2013). No One's World: The West, the Rising Rest, and the Coming Global Turn. By Charles A. Kupchan. New York: Oxford University Press, 2012. 272p. \$27.95. *Perspectives on Politics*, 11(3), pp.889–891. doi: <https://doi.org/10.1017/S1537592713001527>
 258. Sullivan, A. (2019). Unconditional Surrender: The Rise of President Erdogan and the end of Kemalist Turkey. *History in the Making*, [online] 11(1). Available at: https://scholarworks.lib.csusb.edu/history-in-the-making/vol11/iss1/5?utm_source=scholarworks.lib.csusb.edu%2Fhistory-in-the-making%2Fvol11%2Fiss1%2F5&utm_medium=PDF&utm_campaign=PDFCoverPages [Accessed 27 Mar. 2023].
 259. Sun Tzu (400BC). *The Art of War*. Sun Tzu.
 260. Syrigos, A. (2022). *The strategy of the 'Blue Homeland' | eKathimerini.com*. [online] www.ekathimerini.com. Available at: <https://www.ekathimerini.com/opinion/1198877/the-strategy-of-the-blue-homeland/> [Accessed 26 Apr. 2023].
 261. T. Capelos and S. Chrona (2017). *Islamist and Nationalistic Attachments as Determinants of Political Preferences in Turkey*. [online] Semantic Scholar. Available at: <https://www.semanticscholar.org/paper/Islamist-and-Nationalistic-Attachments-as-of-in-Capelos-Chrona/4a8b72e625102f086b75b11828167d2d9e2b670c#extracted> [Accessed 27

- Mar. 2023].
262. Tabak, H. and Bozkurt, A. (2022). Turkish Islam and Turkey's Battle for Influence in the Western Balkans. *Springer eBooks*, pp.115–140. doi: https://doi.org/10.1007/978-3-031-10074-1_6.
 263. Takou, E. (2023). Towards the Legalisation of Pushbacks and Inhuman Treatment in Greece The Case of Evros/Meriç Border. *Migration and Torture in Today's World*. doi: <https://doi.org/10.30687/978-88-6969-635-0/007>.
 264. TANCHUM, M. (2020). The Logic Beyond Lausanne: A Geopolitical Perspective on the Congruence between Turkey's New Hard Power and its Strategic Reorientation. *Insight Turkey*, [online] 22(3), pp.41–54. Available at: <https://www.jstor.org/stable/26956175> [Accessed 27 Mar. 2023].
 265. Taş, H. (2018). *Contained Uncertainty: Turkey's June 2018 Elections and Their Consequences*. [online] JSTOR. Available at: <https://www.jstor.org/stable/resrep21199> [Accessed 26 Mar. 2023].
 266. Taş, H. (2020). The formulation and implementation of populist foreign policy: Turkey in the Eastern Mediterranean. *Mediterranean Politics*, pp.1–25. doi: <https://doi.org/10.1080/13629395.2020.1833160>.
 267. Taş, H. (2022). Erdoğan and the Muslim Brotherhood: an outside-in approach to Turkish foreign policy in the Middle East. *Turkish Studies*, pp.1–21. doi:<https://doi.org/10.1080/14683849.2022.2085096>.
 268. Taspinar, Ö. (2008). *Turkey's Middle East Policies: Between Neo-Ottomanism and Kemalism*. [online] JSTOR. Available at: <https://www.jstor.org/stable/resrep13064> [Accessed 27 Mar. 2023].
 269. Telci, İ.N. (2020). Turkey's Libya Policy: Achievements and Challenges. *Insight Turkey*. [online] Available at: <https://www.insightturkey.com/commentaries/turkeys-libya-policy-achievements-and-challenges> [Accessed 26 Apr. 2023].
 270. Tharoor, I. (2017). Analysis | Turkey's Erdogan turned a failed coup into his path to greater power. *Washington Post*. [online] 17 Jul. Available at: <https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2017/07/17/turkeys-erdogan-turned-a-failed-coup-into-his-path-to-greater-power/> [Accessed 26 Mar. 2023].
 271. The Guardian (2020). Greece and Bulgaria crack down on Turkish borders as refugees arrive. *The Guardian*. [online] 28 Feb. Available at: <https://www.theguardian.com/world/2020/feb/28/tensions-rise-between-turkey-and-russia-after-killing-of-troops-in-syria>.
 272. Toft, P. (2005) "John J. Mearsheimer: An offensive realist between geopolitics and power," *Journal of International Relations and Development*, 8(4), pp. 381–408. Available at:<https://doi.org/10.1057/palgrave.jird.1800065>.

273. Tol, G. (2013). *Turkey's Search for a 'Zero Problem' Policy*. [online] Middle East Institute. Available at: <https://www.mei.edu/publications/turkeys-search-zero-problem-policy> [Accessed 27 Mar. 2023].
274. Troulis, M., Mazis, I.Th. and Sgouros, G.-A. (2022). The chronicle of a pre announced Greek Turkish dialogue. *www.academia.edu*. [online] Available at: https://www.academia.edu/71830200/The_chronicle_of_a_pre_announced_Greek_Turkish_dialogue [Accessed 26 Apr. 2023].
275. Tskhay, A., & Costa Buranelli, F. (2020). *Accommodating revisionism through balancing regionalism: The case of central asia*. *Europe-Asia Studies*, 72(6), 1033-1052. doi:<https://doi.org/10.1080/09668136.2020.1779184>
276. Turner, O. and Nymalm, N. (2019). Morality and progress: IR narratives on international revisionism and the status quo. *Cambridge Review of International Affairs*, 32(4), pp.407–428. doi:<https://doi.org/10.1080/09557571.2019.1623173>
277. Tziarras, Z. ed., (2019). *The New Geopolitics of the Eastern Mediterranean: Trilateral Partnerships and Regional Security*. PRIO Cyprus Centre.
278. Ülgen, A.C., Sinan and Ülgen, A.C., Sinan (2022). *Political Change and Turkey's Foreign Policy*. [online] Carnegie Endowment for International Peace. Available at: <https://carnegieendowment.org/2022/11/14/political-change-and-turkey-s-foreign-policy-pub-88387>.
279. United Nations (1982). *United Nations Convention on the Law of the Sea*. [online] United Nations. Available at: https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf.
280. United Nations (2019). *Memorandum of Understanding between the Government of the Republic of Turkey and the Government of National Accord-State of Libya on delimitation of the maritime jurisdiction areas in the Mediterranean*. [online] Available at: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/No%20Volume/56119/Part/I-56119-080000028056605a.pdf>. [Accessed 26 Apr. 2023].
281. United States Government (2023). *The United States and Türkiye: A Key NATO Ally and Critical Regional Partner - United States Department of State*. [online] United States Department of State. Available at: <https://www.state.gov/the-united-states-and-turkiye-a-key-nato-ally-and-critical-regional-partner/>.
282. Uras, U. (2023). *Who is Kilicdaroglu, Turkish opposition's presidential candidate?* [online] *www.aljazeera.com*. Available at: <https://www.aljazeera.com/news/2023/3/6/who-is-kilicdaroglu-turkish-oppositions-presidential-candidate>.
283. Uysal, N. and Schroeder, J. (2019). Turkey's Twitter public diplomacy: Towards a 'new' cult of personality. *Public Relations Review*, p.101837. doi: <https://doi.org/10.1016/j.pubrev.2019.101837>.

284. Uzun, R. (2020). National Interest vs. Online Freedom of Expression: The Discussions of Internet Users on the Blocking of 'Wikipedia' in Turkey. *Etkileşim*, 3(5), pp.10–22. doi: <https://doi.org/10.32739/etkilesim.2020.5.82>.
285. Walker, R.B.J. and Bull, H. (1978). The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics. *International Journal*, 33(3), p.642. doi: <https://doi.org/10.2307/40201670>.
286. Ward, S. (2017). Status, Foreign Policy, and Revisionism. *Status and the Challenge of Rising Powers*, pp.33–69. doi: <https://doi.org/10.1017/9781316856444.003>.
287. Weber, C. (2021). *International Relations Theory*. Routledge.
288. Wei, M. (2019). Turkish Foreign Policy Towards the Syrian Crisis: Dynamics of Transformation. *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies*, 13(3), pp.462–477. doi: <https://doi.org/10.1080/25765949.2019.1630573>.
289. Wen, Y. (2022). ASEAN States' Hedging Against the China Question: Contested, Adaptive, Transformative. *The China Question*, pp.247–268. doi: https://doi.org/10.1007/978-981-16-9105-8_12
290. Wezeman, P.D., Smith, J. and Kuimova, A. (2021). *Arms transfers to conflict zones: The case of Nagorno-Karabakh | SIPRI*. [online] www.sipri.org. Available at: <https://www.sipri.org/commentary/topical-backgrounder/2021/arms-transfers-conflict-zones-case-nagorno-karabakh>.
291. WHO (2022). *About WHO*. [online] Who.int. Available at: <https://www.who.int/about>.
292. World Bank Group (n.d.). *Reducing public debt: Turkey*. [online] Available at: http://web.worldbank.org/archive/website01419/WEB/IMAGES/15_TURKE.PDF.
293. www.aljazeera.com. (2017). *How Turkey stood by Qatar amid the Gulf crisis*. [online] Available at: <https://www.aljazeera.com/news/2017/11/14/how-turkey-stood-by-qatar-amid-the-gulf-crisis>.
294. www.globalfirepower.com. (2023). *2021 Turkey Military Strength*. [online] Available at: https://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.php?country_id=turkey.
295. www.mfa.gov.tr. (n.d.). *Prof. Dr. Mr. Ahmet Davutoğlu / Rep. of Turkey Ministry of Foreign Affairs*. [online] Available at: <https://www.mfa.gov.tr/ahmet-davutoglu.en.mfa>.
296. www.mfa.gr. (2022). *Statement by the Ministry of Foreign Affairs regarding the signing of a Memorandum of Understanding on hydrocarbons between the Government of National Unity (GNU) of Libya and Turkey - Announcements - Statements - Speeches*. [online] Available at: <https://www.mfa.gr/en/current-affairs/statements-speeches/statement-by-the-ministry-of-foreign-affairs-regarding-the-signing-of-memorandum-of->

[understanding-on-hydrocarbons-between-the-government-of-national-unity-gnu-of-libya-and-turkey.html](https://www.gisreportsonline.com/r/libya-prime-ministers/understanding-on-hydrocarbons-between-the-government-of-national-unity-gnu-of-libya-and-turkey.html).

297. Yakobson, S. (2009). The Soviet Concept of Satellite States. *The Review of Politics*, [online] 11(2), pp.184–195. doi: <https://doi.org/10.1017/S0034670500043138>.
298. Yarmohammadian, H., Candidate and Omid, A. (2017). Turkish -Iranian Relations: Prospects and Uncertainty. *The Quarterly Journal of Political Studies of Islamic World*, [online] 6(1). Available at: https://journals.ikiu.ac.ir/article_1079_44683f9301183318a0733ed3f3cbe5c9.pdf [Accessed 26 Apr. 2023].
299. Yasin, T. (2022). *ANALYSIS - What does the Libya-Türkiye hydrocarbons deal mean?* [online] www.aa.com.tr. Available at: <https://www.aa.com.tr/en/turkiye/analysis-what-does-the-libya-turkiye-hydrocarbons-deal-mean/2715957> [Accessed 26 Mar. 2023].
300. Yavuz, M.H. (2022). The motives behind the AKP’s foreign policy: neo-Ottomanism and strategic autonomy. *Turkish Studies*, pp.1–22. doi:<https://doi.org/10.1080/14683849.2022.2100700>.
301. Yavuz, M.H. and Ozturk, A.E. (2020). Guest Editors’ Introduction: Islamism, Identity and Memory: Turkey Under Erdoğan. *Middle East Critique*, 29(3), pp.237–243. doi: <https://doi.org/10.1080/19436149.2020.1770439>.
302. Yegin, M. (2016). Turkey’s reaction to the coup in Egypt in comparison with the US and Israel. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 18(4), pp.407–421. doi:<https://doi.org/10.1080/19448953.2016.1196010>.
303. Yenigun, H.I. (2016). The new antinomies of the Islamic movement in post-Gezi Turkey: Islamism vs. Muslimism. *Turkish Studies*, 18(2), pp.229–250. doi: <https://doi.org/10.1080/14683849.2016.1262768>.
304. Yetim, H.T. and Hazar, A. (2022). S400s, sanctions and defiance: explaining Turkey’s quest for strategic autonomy and the US response. *Southeast European and Black Sea Studies*, pp.1–21. doi:<https://doi.org/10.1080/14683857.2022.2095698>.
305. Yilmaz, I. and Bashirov, G. (2018). The AKP after 15 years: emergence of Erdoganism in Turkey. *Third World Quarterly*, 39(9), pp.1812–1830. doi: <https://doi.org/10.1080/01436597.2018.1447371>.
306. Yilmaz, Z. (2020). Erdoğan’s presidential regime and strategic legalism: Turkish democracy in the twilight zone. *Southeast European and Black Sea Studies*, 20(2), pp.265–287. doi:<https://doi.org/10.1080/14683857.2020.1745418>.
307. Zafar, S.S. (2012). Turkey’s ‘Zero Problems with Neighbours’ Foreign Policy; Relations with Syria. *SSRN Electronic Journal*. doi:<https://doi.org/10.2139/ssrn.2006080>.
308. Ziomecki, M. (2022). *Two prime ministers further destabilize Libya*. [online] GIS Reports. Available at: <https://www.gisreportsonline.com/r/libya-prime-ministers/>.

309. ΖΟΥΒΙΡ, Y.H. (2020). The Protracted Civil War in Libya: The Role of Outside Powers. *Insight Turkey*, [online] 22(4), pp.11–28. Available at: <https://www.jstor.org/stable/26981713>. [Accessed 19 Jan. 2022].

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Άγγελος Συρίγος (2020). *Να μιλήσουμε με ειλικρίνεια για τα ελληνοτουρκικά - Άγγελος Συρίγος*. [online] Άγγελος Συρίγος. Available at: <https://www.syrigos.gr/%CE%BD%CE%B1-%CE%BC%CE%B9%CE%BB%CE%AE%CF%83%CE%BF%CF%85%CE%BC%CE%B5-%CE%BC%CE%B5-%CE%B5%CE%B9%CE%BB%CE%B9%CE%BA%CF%81%CE%AF%CE%BD%CE%B5%CE%B9%CE%B1-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%B1-%CE%B5%CE%BB%CE%BB/> [Accessed 26 Apr. 2023].
2. Αναγνωστοπούλου, Σ. (2004). *Τούρκικος Εκσυγχρονισμός : ισλάμ και τουρκοκύπριοι στη διδαλαώδη διαδρομή του κεμαλισμού*. ΒΙΒΛΙΟΡΑΜΑ.
3. Γιαβάσης, Ε. (2020). Τούρκικες στρατιωτικές επιχειρήσεις στη Συρία και τη Λιβύη: μια κριτική αποτίμηση. *dspace.lib.uom.gr*. [online] Available at: <http://dspace.lib.uom.gr/handle/2159/24855>. [Accessed 26 Apr. 2023].
4. Γιαλλουρίδης, Χ.Κ. (2015). *Η γεωπολιτική υπεραξία της Κύπρου | Foreign Affairs - Hellenic Edition*. [online] www.foreignaffairs.gr. Available at: <https://www.foreignaffairs.gr/articles/70606/xristodoylos-k-gialloyridis/i-geopolitiki-yperaksia-tis-kyproy?page=show>. [Accessed 26 Apr. 2023].
5. Γκίζας, Γ. (2019). Οι διεκδικήσεις της Τουρκίας στη Νοτιοανατολική Μεσόγειο, το διεθνές δίκαιο και ο ρόλος του Καστελόριζου. *dspace.lib.uom.gr*. [online] Available at: <http://dspace.lib.uom.gr/handle/2159/23852> [Accessed 26 Apr. 2023].
6. Ελληνική Δημοκρατία - Υπουργείο Εξωτερικών (n.d.). *ΧΑΡΤΗΣ 8 -2019: Η 'Ταλάζια Πατρίδα' ως επίσημο δόγμα της Τουρκίας*. [online] Available at: <https://www.mfa.gr/images/docs/maps/el/map8.pdf>.
7. Έλλης, Α. (2021). *Η 'Ταλάζια Πατρίδα', το Casus Belli και η επανέναρξη των διερευνητικών*. [online] www.kathimerini.gr. Available at: <https://www.kathimerini.gr/politics/561240310/i-galazia-patrída-to-casus-belli-kai-i-epanearxi-ton-diereynitikon> [Accessed 26 Apr. 2023].
8. Έλλης, Α. (2021). *Η 'Ταλάζια Πατρίδα', το Casus Belli και η επανέναρξη των διερευνητικών*. [online] www.kathimerini.gr. Available at: <https://www.kathimerini.gr/politics/561240310/i-galazia-patrída-to-casus-belli-kai-i-epanearxi-ton-diereynitikon/> [Accessed 26 Mar. 2023].

9. Ευρωπαϊκό Συμβούλιο and Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (n.d.). *Μεταναστευτικές ροές στην οδό της Ανατολικής Μεσογείου*. [online] www.consilium.europa.eu. Available at: <https://www.consilium.europa.eu/el/policies/eu-migration-policy/eastern-mediterranean-route/#turkey> [Accessed 27 Mar. 2023].
10. Καθημερινή Newsroom (2023). *Τουρκία: Πληροφορίες για τραυματίες και κατάρρευση κτιρίων από τους νέους σεισμούς*. [online] www.kathimerini.gr. Available at: <https://www.kathimerini.gr/world/562288429/toyrkia-pliروفories-gia-traymaties-kai-katarreysi-ktirion-apo-toys-neoys-seismoys/>. [Accessed 26 Apr. 2023].
11. Καρτάλη, Σ.-Ε. (2015). Η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας στη Μέση Ανατολή (Ιράκ, Συρία, Ισλαήλ, Ιράν) με την άνοδο του κόμματος ΑΚΡ στην εξουσία. *dspace.lib.uom.gr*. [online] Available at: <http://dspace.lib.uom.gr/handle/2159/17059> [Accessed 26 Apr. 2023].
12. Κολιόπουλος, Ι.Σ. *Νεότερη Ευρωπαϊκή Ιστορία 1789-1945: Από Τη Γαλλική Επανάσταση Μέχρι Τον Β Παγκόσμιο Πόλεμο*. Θεσσαλονίκη: Βανιάς
13. Κουσκουβέλης, Η Ι. (2004). *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις*. ΠΟΙΟΤΗΤΑ.
14. Κουσκουβέλης, Η Ι. (2017). *Εισαγωγή στην Πολιτική*. Θεσσαλονίκη: Πανεπιστήμιο Μακεδονίας.
15. Κουσκουβέλης, Η.Ι. and Λίτσας, Σπυρίδων.Ν. (2013). *ΤΟ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟ ΒΑΘΟΣ ΚΑΙ Η ΤΟΥΡΚΙΑ*. Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα.
16. Λίτσας, Σ.Ν. (2010). *Πόλεμος Και Ορθολογισμός Θεωρητικές Προεκτάσεις Και Στρατηγικές Εφαρμογές*. Αθήνα: ΠΟΙΟΤΗΤΑ.
17. Μπλάντου, Σ. (2022). Ο τουρκικός αναθεωρητισμός και η στάση της Ελλάδας και των διεθνών οργανισμών. Ιστορική και νομική προσέγγιση. *dspace.lib.uom.gr*. [online] Available at: <http://dspace.lib.uom.gr/handle/2159/27159> [Accessed 26 Apr. 2023].
18. Μυρογιάννη, Μ. (2019). Η συμφωνία Ε.Ε. - Τουρκίας για την αντιμετώπιση της προσφυγικής κρίσης, η εφαρμογή αυτής και οι διεθνείς εξελίξεις. *amitos.library.uop.gr*. [online] Available at: <https://amitos.library.uop.gr/xmlui/handle/123456789/5643> [Accessed 26 Apr. 2023].
19. ΝΤΟΚΟΣ, Θ. (2001). *Ο ΓΕΩΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟΣ ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ*. ΤΟΥΡΙΚΗΣ, pp.54–65.
20. Πιστόλας, Δ. (2019). Ανταγωνισμός και συνεργασία : ανάλυση των τουρκο-ιρανικών σχέσεων μετά την ανάδειξη του ΑΚΡ στην εξουσία (2002). *dspace.lib.uom.gr*. [online] Available at: <http://dspace.lib.uom.gr/handle/2159/23820> [Accessed 26 Apr. 2023].
21. Ρεντίφης, Θ. (2021). Τουρκικές στρατιωτικές επεμβάσεις στη Συρία, τη Λιβύη και το Νότιο Καύκασο: διδάγματα για τις ελληνικές ένοπλες δυνάμεις. *dspace.lib.uom.gr*. [online] Available at: <http://dspace.lib.uom.gr/handle/2159/26361> [Accessed 26 Apr. 2023].

22. Σπυρόπουλος, Γ.Μ (2010). *Διεθνείς Σχέσεις: Ρεαλιστική Προσέγγιση, Θεωρία Και Πράξη*. Ποιότητα.
23. Συρίγος, Α. (2015). *Ελληνοτουρκικές σχέσεις*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
24. Συρίγος, Α. (2020). *Τουρκικές διεκδικήσεις σε Αιγαίο και Ανατολική Μεσόγειο*. 1η ed. [online] Καθημερινές Εκδόσεις. Available at: https://www.syrigos.gr/books/60_maps_gr.pdf.
25. Φύλης, Κ. (2023). *Εκλογές στην Τουρκία: Τα τελευταία χαρτιά του Ερντογάν*. [online] www.kathimerini.gr. Available at: <https://www.kathimerini.gr/politics/foreign-policy/562372963/ekloges-stin-toyrkia-ta-teleytaia-chartia-toy-erntogan/> [Accessed 26 Apr. 2023].
26. Φωτάκη, Α. (2023). *Πώς η Τουρκία μπορεί να φέρει ηρεμία στην Ανατολική Μεσόγειο - Οι σχέσεις με Αίγυπτο, Ελλάδα και Κύπρο*. [online] [in.gr](http://www.in.gr). Available at: <https://www.in.gr/2023/03/23/politics/politiki-grammateia/tourkia-aigyptos-kai-oi-prospatheies-eksomalynsis-o-rolos-kyprou-kai-elladas/> [Accessed 27 Mar. 2023].